De vernieling

Koos van Zomeren

bron
Koos van Zomeren, *De vernieling*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1967

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/zome002vern01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

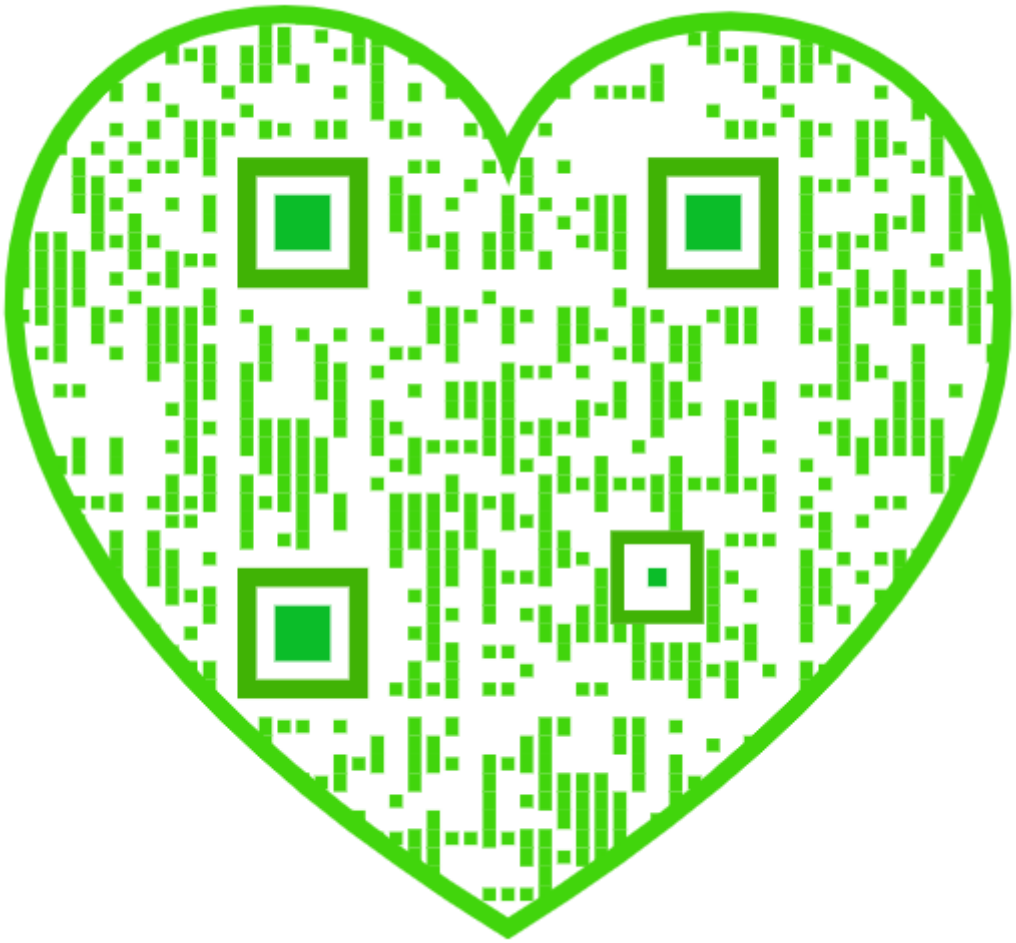

Lizzie Borden took an axe
And gave here mother forty wacks
When she saw what she had done
She gave her father forty-one.

(Auteur onbekend)
Uit: *Encyclopaedia of Murder, Colin Wilson en Pat Pitman.*

She showed me her room and she
told me to sit anywhere,
so I looked around and I noticed
there wasn't a chair

THE BEATLES
Uit: *Norwegian Wood*

I

Kort na de oorlog overleed haar man en ging mevrouw Van Heel voorgoed met haar dertienjarig zoontje in het buitenhuis tussen Arnhem en Velp wonen, omdat ze de jongen, die voluit Christiaan Victor heette, wilde afzonderen. In stilte verbaasde het haar dat er zo weinig geregeld hoefde te worden. Roelof en Johanna die al jaren bij de Van Heels in dienst waren gingen mee om het huishouden te doen. Haar neef Carl zou de scheepswerf in Vlissingen weer op poten zetten en beheren. Verder ging alles vanzelf.

Er was een tijd geweest dat het gezin van mevrouw Van Heel uit vier personen bestond, maar van Christiaans zuster had men sedert 1944 niets meer vernomen. Haar vader had zorgvuldig het gerucht verspreid, dat ze door een Duitse officier was meegenomen naar Duitsland, maar Christiaan wist wel beter: hij had haar zelf met hamerslagen om het leven gebracht. De vader had een gegronde reden om deze gebeurtenis geheim te houden. Een familiemoord is altijd een nare zaak en deze speciaal had enkele onverkwikkelijke aspecten.

Het lijk was verbrand, samen met kleren en andere eigendommen van Petra. Toen er na de oorlog van verschillende zijden op werd aangedrongen het Rode Kruis in te schakelen om haar verblijfplaats te achterhalen, had de vader in alle stilte een tocht naar het verslagen land gemaakt en in Keulen een brief gepost in haar nagebootste handschrift, waarin stond dat ze inmiddels getrouwd was en niets meer met haar familie te maken wilde hebben. Vervolgens had de vader weer een tocht naar Duitsland gemaakt, deze keer met meer ruchtbaarheid. Teruggekeerd deelde hij duidelijk teleurgesteld mee, dat het Petra

ernst was. Zonder veel plichtplegingen had men hem in Keulen buiten de deur gezet. Het meisje was nog jong, maar mede door vroegere ervaringen, had vader van Heel afgezien van verdere maatregelen.

Spoedig daarna stierf hij op zijn beurt en werd er met geen woord meer over Petra gerept.

Toen moeder besloot naar Arnhem te trekken, was een van haar overwegingen dat ze na de dood van haar man nog weinig behoefte had aan maatschappelijk verkeer. Bovendien leek het haar verstandig Christiaan uit ieder gezelschap te weren, omdat de jongen zich in zijn domheid zou kunnen verspreken.

Christiaan groeide dus op in een isolement. De vier bewoners van De Grindakker, het huis heette zoals het landweggetje waaraan het gelegen was, hadden elkaar ook spoedig niets meer te zeggen. Johanna en Roelof genoten van hun rust. De moeder versufte in haar herinneringen en werd vroeg oud. In die stilte voedde Christiaan zijn kinderlijke gedachtenwereld.

Zijn zuster had hem leren masturberen en dat deed hij met overgave, iedere avond. Johanna schudde haar hoofd over zijn vuile ondergoed en stelde voorzichtig de moeder op de hoogte, maar die beperkte zich tot een wijze glimlach.

Christiaan leefde volkomen in zich zelf. Wanneer hij andere mensen zag observeerde hij hen vijandig. In de loop der jaren echter werd zijn geest geslepen en zijn blik meer belangstellend. Daarna waagde hij zich ook wel eens aan het wisselen van enkele woorden met vreemden. Want gedurende die tijd was er nog iets in hem veranderd. Aanvankelijk had hij volstaan met de herinnering aan zijn stervende zuster, met het beeld van haar bebloede schedel, maar later was hij naar andere beelden gaan zoeken. Hij kreeg belangstelling voor kranten. Daaruit knipte hij alle

stukjes die betrekking hadden op mensen die gewelddadig om het leven kwamen. Moord stond voorop, maar verkeers- en bedrijfsongevallen versmaadde hij ook niet. Natuurrampen interesseerden hem eveneens. Christiaan had een grote behoefte aan deze beelden, omdat ze hem seksueel prikkelden. Zijn schokkende ervaringen met het geslacht via zijn zuster, hadden zijn driften bepaald niet in normale banen geleid en het ontbreken van betrekkingen met de buitenwereld verhinderde dat zijn houding gecorrigeerd werd.

Naast de kranteknipsels ging hij op deze gebieden boeken verzamelen. Eerst oorlogsboeken, maar later ook detectives, waarin hij nieuwe gruwelijke taferelen hoopte aan te treffen. Doordat hij zich zo intens met de zaken des doods ging bezig houden, vormde zich zeer langzaam ook een zekere voorstelling van normale menselijke roerselen. Die voorstelling kwam te laat om hem nog ingrijpend te beïnvloeden, maar hij ging toch wel iets begrijpen van wat er om hem heen gebeurde.

Bovendien noodzaakte de aanschaf van boeken hem tot tochten naar de stad, die zijn moeder angstig maakten, die ze echter in haar zwakheid niet kon voorkomen. Hierdoor kwam hij in aanraking met het leven zoals het echt was: lopen over de markt en door V.&D. Dit bracht hem er weer toe zich door Roelof te laten leren autorijden. Hij werd een voorzichtige chauffeur, die zich in de Morris nooit aan hoge snelheden waagde.

Natuurlijk bleef hij in wezen dezelfde. Toen hij dertig was masturbeerde hij nog steeds bij foto's uit Auschwitz. Hij bleef een behoedzame toeschouwer van het sociale verkeer.

In de herfst van 1963 overleed zijn moeder aan trombose. Er waren enkele familieleden uit Vlissingen gekomen. Samen met neef Carl bekeek Christiaan het lijk. Carl

was een gezet mannetje geworden en droeg een bruin pak met een vest. De moeder lag bleek in de kist, de ogen gesloten onder een blauwachtig vlies.

Christiaan vond dat zij er maar hulpeloos bij lag en besefte des te meer hoe fors en sterk hij zelf was. Hij had de grote gestalte van zijn vader, die door de nabijheid van Carl nog meer glans kreeg.

Hij was blij dat Carl wegging, naar de kamer waar zijn vrouw en kindertjes op hem wachtten. Christiaan begaf zich onmiddellijk naar het lijk. Hij hijgde van opwinding. Hij trok de oogleden op en kneep in de koude wangen. Zijn mond werd droog tijdens die sensatie en zijn tong werd overbodig.

'Mama, mama,' kreunde hij, geheel gespannen. Daarna trok hij aan haar haren, tot hij een grijs plukje in zijn hand hield. Vervolgens vouwde hij de lippen dubbel, om naar het tandvlees te kijken. Ten slotte trok hij de mond open en zag dat de tong naar achteren gevallen was. De mond wilde niet meer sluiten. Zijn eigen mond was nu niet droog meer, maar vol speeksel. Hij kwijlde op de dode wang en begon met zijn tong over de dode, natte huid te likken. Onder het uitstoten van jankende geluidjes stormde hij naar zijn kamer waar hij het deed. Toen het gebeurd was begon hij schokkend te huilen.

Hij herinnerde zich gelezen te hebben dat tijdens de regering van James I van Scotland, die in 1424 op de troon kwam, een zekere Sawney Bean en zijn vrouw genoeg hadden van het leven op het platteland bij Edinburgh en zich terugtrokken in een grottenstelsel aan de kust. Reizigers die bij hen in de buurt kwamen werden overvallen, gedood en beroofd. De goederen werden bewaard, hoewel ze er geen voordeel van hadden omdat ze geen contacten met de buitenwereld onderhielden. Spoedig begonnen ze het vlees van hun slachtoffers op te eten. Wat ze over-

hielden werd gepekeld met zeewater en opgeslagen.

Deze praktijken hielden de Beans ongeveer vijfentwintig jaar vol. Toen hadden ze 8 zonen, 6 dochters, en door incest, 18 kleinzonen en 14 kleindochters. De overvallen werden gezamenlijk uitgevoerd. Doordat ze de plaats omsingelden en nooit meer dan 6 mensen te voet of 2 te paard aanvielen, ontsnapte niemand van hun slachtoffers.

Uiteindelijk hadden ze zoveel vlees over, dat armen en benen in zee werden geworpen. De ledematen spoelden aan, wat grote onrust onder de bevolking verwekte. Enkele herbergiers werden verdacht, maar bleven ongemoeid omdat men geen bewijzen had.

Ten slotte werd er aan hun bezigheden door toeval een einde gemaakt. Terwijl men een man en vrouw belaagde, naderde een grote groep ruiters. De vrouw was al gedood. Haar keel werd afgesneden en men dronk haar bloed alsof het wijn was. Door het verschijnen van de ruiters moesten de Beans de aftocht blazen terwijl de man nog in leven was.

Onmiddellijk werd de koning gewaarschuwd en die besloot het onderzoek zelf ter hand te nemen. Met meer dan 400 man doorzocht hij de bossen. Toen de bloedhonden aanhielden met het blaffen bij de ingang van een grot, besloot men daar binnen te gaan.

De gepekelde mensenresten werden begraven. De volgende dag werden de Beans op hun beurt om het leven gebracht. Men hakte de mannen handen, benen en geslacht af en liet ze doodbloeden onder het oog van de vrouwen, die daarna werden verbrand.

Christiaan lag ontspannen op zijn bed aan het haar van zijn wenkbrauwen te trekken en keek naar het plafond.

Die kinderen hadden toch een betere opvoeding verdiend, dacht hij. Enigszins verbitterd en ook angstig trok hij een vergelijking met zijn eigen opvoeding. Hij wist niet

of hij tot dergelijke daden in staat was, maar geheel onwaarschijnlijk leek het hem niet. Wanneer het werkelijk het geval was lag het aan zijn opvoeding, aan zijn vader. Eigenlijk wilde hij niet op een dergelijke doorzichtige manier de verantwoording van zich afwentelen. In wezen bedoelde hij zijn overtuiging te bevestigen dat het niet slecht van hem zou zijn wanneer hij een moord beging. Het kan niet slecht zijn, dacht hij, als ik het doe.

Daarna dacht hij aan zijn moeder die dood was, door een natuurlijke oorzaak gestorven.

Dood is dood, dacht hij, en dood is mooi. Het overlijden van zijn moeder bezorgde hem dezelfde voldoening en blijde opwinding als wanneer hij verliefd was geweest. Hij zag haar dunne vingers voor zich en stelde zich voor er een af te snijden, te pekelen en schijfje voor schijfje op te eten.

Ze dineerden in de grote kamer. Christiaan had zijn mooie pak aangetrokken. Het was een stille maaltijd. De kinderen, twee jongens, waren bang van Christiaan en durfden hem niet aan te kijken. Hun moeder kon evenmin aan hem wennen. Ze had hem ook nog nooit eerder ontmoet tijdens haar zevenjarig huwelijk. Carl zat met zijn gedachten ergens anders, waarschijnlijk in Zeeland. Ook Christiaan zelf was afwezig. Hij registreerde onbewust de abnormaal nette tafelmanieren van de kleuters. Inmiddels zat hij aan zijn moeder te denken. Hij betreurde het, dat Carls gezin hem de dagen dat ze nog boven de grond stond, gezelschap zou houden. Voorzichtig stelde hij zich het genot voor dat hij zich kon verschaffen wanneer men hem niet zou hinderen.

‘Kom jij nou eigenlijk bij ons wonen? Het is ten slotte jullie huis.’ Carl sprak, zonder zich te realiseren welke gevolgen zijn woorden konden hebben. Christiaan zag Carls vrouw verschrikt opkijken. De kleuters schoven onrustig

op de stoelen, die antiek waren en ongemakkelijk zaten.

‘Wat denk je ervan Christiaan?’ vroeg Carl toen het antwoord uitbleef. De vrouw werd nu duidelijk boos, zodat de kinderen zich stil hielden.

‘Och, later misschien,’ zei Christiaan schouderophalend, ‘voorlopig blijf ik maar hier.’

‘Je moet het zelf weten, maar het zou mij niet lijken zo alleen met een paar versleten bediendes. Dan is er in Vlissingen nog meer vertier, zou ik zo zeggen.’

‘Ik ben hier ten slotte gewend,’ zei Christiaan.

‘Dat is zo, ja!’ In Carls stem drong iets door van zijn vermoeden dat hij een gevoelige snaar had geraakt.

‘Hij moet het toch zelf weten! Hij is toch geen kleine jongen meer,’ meende de vrouw kribbig, onmiddellijk haar blik neerslaande toen Christiaan haar aankeek.

In de stilte klonk het krassen van de vorken en de messen als het gekrijs van meeuwen bij hevige koude boven de Westerschelde en boven de boulevard.

‘Jammer dat mama niet kon komen,’ vertelde Carl, ‘nu ze zelf in het ziekenhuis ligt. Het gaat overigens wel goed met haar, maar ze was erg geschokt toen ze het hoorde van je moeder.’

‘Doe haar de groeten maar,’ zei Christiaan. Daarna begon hij stotend te lachen, als een krankzinnige. Vervolgens kreeg hij een rood hoofd en boog zich diep over zijn bord.

‘Wat heeft dat nou weer te betekenen?’ siste Carls vrouw verontwaardigd.

‘Hij is een beetje in de war over de dood van zijn moeder natuurlijk,’ suste Carl. Het kleinste jongetje begon te huilen. Carl gaf hem een draai om zijn oren omdat hij met de situatie geen raad meer wist.

‘Laat dat,’ schreeuwde de vrouw, opspringend en het kind met stoel en al uit de omgeving van haar man sleurend. Daarna moesten ze zich wel matigen, want Roelof

kwam het dessert serveren: een halve peer, overgoten met chocoladevla en slagroom.

‘Hij maakt toch geen moeilijkheden he meneer?’ vroeg Roelof afgemeten over Christiaan aan Carl, die hij kennelijk als de opvolger van zijn meesteres beschouwde.

‘Nee, nee, nee,’ zei Carl haastig, met een bezwerend handgebaar. Gerustgesteld liet Roelof hen weer alleen. Er was nog nauwelijks sprake van dat ze aan de tafel geschaard zaten. Carls vrouw en de kinderen zaten onevenredig dicht bij elkaar. De kleine jongen, 4 jaar, snikte nog wat na.

‘Ze kunnen anders nog best koken die bediendes van jou,’ sprak Carl onbekommerd, om te tonen dat hij zich niet door zijn gezin liet intimideren.

‘Ze trekken zich geen moer van ons aan. Zij gaan stiekem hun eigen gang,’ zei Christiaan somber.

De oudste zoon liet solidair aan zijn broertje het toetje onaangeroerd. Hun vader at het met des te meer smaak op. Ook de moeder consumeerde het, hoewel ze zeker aan de zijde van de jongens stond en bovendien geschokt was door Christiaans wijze van spreken. Christiaan vond het eigenlijk wel prettig haar te zien. Zijn gewaarwordingen over hun nabijheid lieten zich vergelijken met die van iemand die zich geleidelijk vertrouwd maakt met de pijnigingen die hij ondergaat. Alleen op de momenten dat hij zich de toestand van zijn moeder realiseerde, wenste hij vurig dat ze zouden vertrekken.

‘Je moet ons toch eens komen opzoeken zo af en toe. Je moet je niet afzonderen nu je moeder dood is,’ verklaarde Carl, onder voldane zuchten de servet tegen zijn mondhoeken drukkend. ‘Je zult wel opkijken van Vlissingen zoals het nu is. Er is namelijk wel het een en ander veranderd.’

Dat zal wel! dacht Christiaan.

‘Mis je het water hier nooit?’

- ‘Ach ik was dertien toen ik daar weg ben gegaan. Alleen de eerste paar jaren ben ik er nog wel eens geweest.’

‘Als er op de werf iets bijzonders te doen was,’ wist Carl. Daarna merkte hij peinzend op dat het hem verbaasde dat er zo vreselijk veel veranderd was, ook in de persoonlijke sfeer. Hij vertelde dat hij zijn oom, Christiaans vader, zo graag had gemogen en drong er bij Christiaan op aan herinneringen aan de man op te halen. Christiaan keek radeloos rond. Hij zag Carls vrouw weer. Hij zag haar zeggen: ‘Jij doet het werk Carl en Christiaan doet niets. Hij voert niets uit en strijkt het geld op.’ Christiaan haatte muntstukken. Natuurlijk zei de vrouw niets.

‘De jongens moeten zo naar bed,’ zei Carl tegen Roelof, die was begonnen met het afruimen van de tafel, ‘zijn de kamers in orde?’

‘Zeker meneer.’

‘Ik wil niet dat de jongens alleen slapen,’ zei Carls vrouw. ‘Ik denk dat ze bang zijn in dit huis’.

‘Alles is al in orde mevrouw,’ merkte Roelof op.

‘Leg ze toch maar bij ons op de kamer.’

‘Dat betekent veel extra werk mevrouw. Wij zijn niet meer van de jongsten moet u rekenen.’

‘Doe het toch maar,’ bracht Carl nu in het midden, ‘ik zal jullie wel helpen.’

‘Dat hoeft niet meneer. Ik zal zelf mijn vrouw wel helpen. Met z'n tweeën is het zo gebeurd denk ik.’ Het was tekenend dat Roelof na de inmenging van Carl zijn verzet onmiddellijk staakte, zelfs uitgesproken hulpvaardigheid aan de dag legde. Christiaan zat confuus te knikken. Hij had een zwak voor jongetjes. Hij kon zich vaag hun smalle, ronde buikjes voorstellen en trilde bij de gedachte die te ontbloten, zodat hij Carls vrouw niet langer bewonderde maar als vijand begon te beschouwen.

‘Wat zullen we nou eens gaan doen,’ bromde Carl.

‘Ik ga de kinderen naar boven brengen dan kunnen ze vast wennen,’ kondigde zijn vrouw aan. Ze nam haar kroost mee en liet zich de hele avond niet meer zien. Spoedig voelde ook Carl zich niet meer op zijn gemak. Na een speurtocht door de kamers op de begane grond ontdekte hij de bibliotheek. Tevreden liet hij zich in een leren fauteuil zakken, nadat hij de verwarming had opengedraaid.

Christiaan vond hem echter te gevaarlijk tussen zijn lectuur en ging vertellen dat zijn vrouw hem riep. Mopperend begaf Carl zich de trap op. Hij had zijn hielen nog niet gelicht of Christiaan begon in ijltempo de rondslingerende kranteknipsels bij elkaar te zoeken. Hij stopte ze in de schoenendoos, in de hoge eikehouten kast, waarvan hij de glimmende deuren sloot. De sleutel stak hij in zijn zak.

Toen Carl terugkwam mopperde hij nog harder dan toen hij wegging. ‘Waar is dat nou goed voor? Ik hoefde helemaal niet boven te komen,’ verweet hij Christiaan onwillekeurig. ‘Ze heeft me trouwens wel aan de praat gehouden,’ voegde hij er meer voor zich zelf aan toe.

Zonder een woord te zeggen ging Christiaan weg. Hij durfde niet naar boven omdat Carls vrouw daar was. Dat bracht hem in verwarring, want hij wilde op zijn bed liggen en aan het lijk van zijn moeder denken. Hij waagde het evenmin zich naar de kamer te begeven waar ze lag opgebaard, omdat die vlak naast de bibliotheek lag, waar Carl zich bevond. Bovendien liepen Roelof en Johanna telkens heen en weer en als Roelof eenmaal in de gaten kreeg dat hij belangstelling voor zijn moeder had, zou hij hem geen moment meer uit het oog verliezen.

Ten einde raad ging hij weer in de eetkamer zitten en begon zijn gedachten te wijden aan de stand van zaken. Hij voelde zich tegenover Carl en diens vrouw veel dierlijker dan tegenover bij voorbeeld de bedienden in de

boekwinkel, terwijl dat toch vreemden waren. Hij slaagde er niet in contact te krijgen met zijn neef. Waarschijnlijk was dat juist te wijten aan het feit dat ze geen vreemden waren. Ze brachten iets mee uit Vlissingen dat hem kwetsbaar maakte. Was hij bang voor ze omdat Carl zijn vader en zijn zuster gekend had? Als een razende zocht hij in een warwinkel van mogelijke verklaringen.

Er was één overheersende factor: de nabijheid van de stoffelijke resten van zijn moeder, die hem zo geëmotioneerd hadden.

Carl was binnen gekomen alsof hij Christiaan wilde besluipen en Christiaan schrok, toen de stoel kraakte waarop hij plaats nam. Carls neus was groter geworden en minder stevig. Bovendien was hij dik, maar zijn kostuum zat hem voortreffelijk.

‘Vertel eens wat over je moeder,’ zei hij zacht, ‘hoe is het jullie de laatste jaren vergaan? We hebben elkaar helemaal uit het oog verloren. Zonde, want ik heb tante Cora altijd graag gemogen. Toe, vertel eens wat. Wanneer is het goeie mensje ziek geworden?’

‘Dat weet ik niet,’ verklaarde Christiaan op zijn hoede. ‘Opeens merkte ik dat ze ziek was en toen was ze dood.’

‘Dood ja,’ herhaalde Carl nadenkend, ‘dat is altijd zo. Iedereen gaat dood voor we er erg in hebben. Mijn moeder was er helemaal kapot van. Het naarste vond ze nog dat ze haar enige zuster nu niet eens de laatste eer kan bewijzen. Zelfs nu tante Cora dood is, kan ze niet komen kijken.’

‘Laten we maar een foto van het lijk maken.’

‘Dat kun je toch niet doen?’ vroeg Carl aarzelend.

Christiaan haalde zijn schouders op. ‘Nee, dat kun je niet doen,’ stelde Carl beslist vast. Daarna haalde Christiaan nog eens de schouders op, alleen nu eerder onzeker dan onverschillig. ‘Nee, nee, nee, nee,’ herhaalde Carl ten

overvloede. ‘Wat voeren jullie hier nou de hele dag uit?’

Christiaan haalde de schouders op omdat hij geen antwoord wist. ‘Ach ja,’ zuchte Carl. ‘Het kost me weer een paar dagen voor de zaak,’ begon hij daarna, ‘maar dat is niet zo erg. Ik begin zo onderhand ook m'n mannetjes te krijgen die mij vervangen.’ Christiaan reageerde niet. Carl wierp een misprijzende blik op hem en ging weg. ‘Wat kan mij het ook schelen. Laat ze toch allemaal in elkaar storten. Ik ga maar een boekje lezen,’ mompelde hij, alsof Christiaan doof was.

Christiaan bleef versuft op zijn plaats zitten, de hele lange avond, tot hij er zeker van was dat iedereen lang genoeg op bed lag om te slapen. Toen begaf hij zich naar zijn moeder. Hij deed de kamerdeur aan de binnenkant op slot. Eerst keek hij een tijdje naar het gezicht. Hij herinnerde zich van jaren her dat ze in haar bruidsjapon begraven wilde worden omdat de dood haar weer bij haar man zou brengen. Maar dat was kort na diens teraardebestelling geweest en in de loop der jaren had ze de echtelijke verhouding kennelijk nuchterder gereconstrueerd. Johanna had haar nu volgens de meest recente opdracht gekleed in een splinternieuw, lang, rose nachthemd. De voeten kwamen er bleek en griezelig lang onder uit.

Christiaan tilde de rechtervoet op en bekeek de blauwe plek op de hiel, één van de verzamelplaatsen waar het bloed was gestold. Voorzichtig liet hij de voet weer zakken. Daarna ging hij zich met de armen bezig houden. Hij zette een arm recht omhoog en trachtte zich voor te stellen hoe ze met een hand boven het graf zou blijven. Aandachtig bewoog hij de vingers, stuk voor stuk. Af en toe keek hij naar het gelaat. Het zou hem niet verbaasd hebben als op een bepaald moment was gebleken dat ze door haar oogharen naar hem lag te gluren. Maar het gezicht bleef als versteend. De vingers waren koud en stijf.

Hij besloot het mensje uit de kist te tillen. Hij kon zich niet voorstellen ooit meer liefde van zijn moeder ondervonden te hebben dan nu. Hij zette haar op de hoge stoel, die naast de tafel stond om de mensen gelegenheid te geven de dode zittend te bekijken. Hij boog de knieën. Ze kraakten. Daarna deed hij een paar passen terug.

Ze droeg het grijze haar strak in de nek gekamd, waar het werd gebundeld in een knotje. Ze was mager, maar ze droeg een mooie nachtjapon. Ze was ontstellend nietig. Er vloog een blos op Christiaans wangen. Tot op dat moment had nieuwsgierigheid hem in beslag genomen, maar nu werd die in een fractie van een seconde vervangen door seksuele opwinding. Hij beefde en het duurde even voor hij zich weer onder controle had. Toen ging hij met wankelende passen naar de deur. Hij liet zijn moeder zitten, het licht branden en de deur open staan, terwijl hij zich door het donkere doodstille huis naar zijn kamer begaf, waar hij zich bevredigde. Daarna lag hij in het duister te staren tot hij in slaap viel.

Vroeg in de ochtend werd de stilte verscheurd door een ijselijke gil. ‘Hierheen, hierheen,’ krijste een vrouwenstem, die Christiaan als die van Carls echtgenote herkende. De mannen, Carl en Roelof, die te hulp snelden vroegen reeds halverwege de trap verschrikt wat er aan de hand was. Als antwoord knapte Carls vrouw helemaal af en gilde tot ze buiten adem was. Christiaan hoorde ze beneden in de weer en besloot zijn kamer af te sluiten. Ze hadden het lijk op de stoel gevonden.

Later werd er op zijn deur gebonsd. Carl riep zijn naam. ‘Laat hem maar,’ hoorde hij Roelof zeggen, ‘wie moet het anders gedaan hebben dan hij?’

‘Ik weet het niet,’ zei Carl weifelend, alsof hij het niet uitgesloten achtte dat het lijk uit eigen beweging op de stoel was gaan zitten.

‘Neem dat dan maar van mij aan,’ zei Roelof, ‘dat heeft hij gedaan. Hij doet toch niet open. Laat hem maar.’ Na enig gescharrel verwijderden de mannen zich.

Hoewel Christiaan niet later beneden kwam dan gewoonlijk, was Carl al met zijn gezin vertrokken. Doordat hij weer in slaap gevallen was had hij van het vertrek niets gemerkt. Roelof en Johanna keurden hem geen woord waardig. De deur van de lijkkamer was op slot. Christiaan wist dat Roelof de sleutel had maar vroeg hem er niet om.

Behalve Christiaan, Roelof en Johanna was slechts Carl aanwezig bij de begrafenis. Hij zei alleen iets tegen Christiaan toen hij hem bij aankomst en vertrek de hand schudde. Daarna was het achter de rug. Christiaan had een dankbare herinnering gewonnen, maar was spoedig weer op zijn knipsels aangewezen, waarop hij gewoonlijk keurig de data noteerde.

Het krantenpapier van maandag 7 juli 1958 was al vergeeld, maar de tekst was nog goed leesbaar.

In het St. Radboudziekenhuis is een driejarig dochtertje uit het gezin G.W. te Elst, overleden. Het kind heeft vrijdag in een, bij de ouderlijke woning gelegen, schuurtje een teil met kokend water omgetrokken. Met brandwonden moest ze naar het ziekenhuis worden vervoerd.

Zeven doden zijn te betreuren in Tampico (Mexico) doordat een autobus in een rivier reed. Dertig mensen werden gewond. Naar het schijnt is de chauffeur in slaap gevallen. De man, die licht werd gewond, is voortvluchtig.

De Italiaanse coureur Luigi Masso is gisteren tijdens de autorace om de Grote Prijs van Frankrijk in Reims uit de bocht gevlogen en dodelijk gewond. Hij werd per helicopter naar een ziekenhuis gebracht waar hij gisteren is overleden. In Zweden sloeg de Ierse T-T-rijder Austin Carson

bij motorwedstrijden over de kop. Hij overleed in het ziekenhuis.

Woensdag 9 juli 1958: *Nieuwe gewelddadigheden op Cyprus hebben aan 2 Britse militairen en 2 Grieken het leven gekost. De Engelsen werden in de rug geschoten, toen ze boodschappen deden in Famagusta. De lijken van de Grieken lagen op straat in het dorpje Tymbou. Ze waren doodgestoken.*

Maandag 20 augustus 1956: *De 28-jarige L. Voets en de 19-jarige mejuffrouw L. Schot uit Tholen zijn zaterdagnacht bij Bergen op Zoom om het leven gekomen. Zij reden met een motor tegen een boom en waren vrijwel op slag dood.*

Op één der voorpagina's van 1953, vlak na de watersnood in Zeeland stond boven de weersverwachting het kopje *veel bevolking* in plaats van *veel bewolking*. Dat had Christiaan niet uitgeknipt maar dat was ook niet nodig want de herinnering eraan was vast gekoppeld aan het stukje over baby's:

Bij het onderzoek naar de aanvang van het Franse babypoeder-schandaal, is gebleken dat in het westen van het land 152 zuigelingen zijn gedood en 752 ernstig ziek geworden door gebruik van het beruchte poeder. Een fabriek in Bordeaux maakte het babypoeder, dat een hoog percentage arsenicum bleek te bevatten. Zoals bekend zal de chemicus die directeur van de fabriek was, wegens doodslag terecht staan.

Voor Christiaan was de sensatie van het lezen van een dergelijke reeks verslagjes onontbeerlijk. Van welke leeftijd ze ook waren, altijd voelde hij zich nauw verbonden met de slachtoffers, die hij voor zijn ogen zag omkomen. Het verschafte hem de band met het leven dat hem onthouden werd, waardoor het een bijna religieuze inhoud kreeg. Het voedde zijn hongerende geest. Wanneer hij

daarna ook aan de behoeften van zijn lichaam voldeed, daalde er een intense vrede in hem en was hij met zijn bestaan verzoend.

Behalve detectives had hij ook wat meer journalistiek getinte werken over moorden en massa-moorden. In één er van werden summier de Japanse oorlogsmisdaden behandeld.

In Singapore waren na 1942 de Europeanen geïnterneerd in Changi, buiten de stad. Dit kamp werd spoedig een haard van verzet en in juni 1943 bracht Majoor Sumida van de Kempei Tai voor de eerste keer een bezoek aan het kamp. Op 27 september werden 6 Japanse olieboten in de haven opgeblazen, overigens zonder toedoen van de kampbewoners, maar door een groep Australiërs die in een eenvoudige zeilboot de overtocht hadden gewaagd om sabotages te plegen.

Uit Changi werd iedereen die de Japanners enigszins verdacht voorkwam overgebracht naar de kerkers van de Kempei Tai. Volgens de Japanse wet kon niemand zonder bekentenis worden veroordeeld, zodat men met grote ijver aan die bekentenissen begon te werken.

Na de eerste dag 10 uur te zijn mishandeld, werd de bisschop van Singapore naar zijn cel terug gedragen. De volgende dag bond men hem ruggelings op een tafel, waarna hij met touwen werd afgeranseld. Hij kreeg meer dan 200 slagen. Daarna bleef hij 3 dagen half bewusteloos en kon hij meer dan drie weken niet op zijn benen staan. Zijn celgenoot Eric Hiltermann verklaarde dat de benen van de bejaarde man van de heup tot de enkel tot pulp geslagen waren. Er was slechts rauw vlees van over. Hij kon niet lopen en was nauwelijks in staat te kruipen.

De behandeling van Dr. Stanley was ook kenmerkend. Na verschillende dagen van mishandeling tekende hij een bekentenis. In een poging tot zelfmoord sprong hij van

een veranda. Daarbij brak hij zijn bekken, zodat zijn benen verlamd werden. Zijn celvriend, Eric Travis, verklaarde: 'De Engels sprekende dokter kwam bij hem kijken en zei dat hij niet ziek genoeg was. Ik hoorde hem helemaal boven gillen. De laatste keer dat ze hem terug brachten, waren zachte delen van zijn lichaam verbrand: binnenkant van de elleboog, knieholte en tussen de tenen. Toen ik hem opbeurde en wilde laten wateren drupte er uit zijn penis iets dat op tomatensaus leek.'

Lionel Goodall beschrijft hoe zijn schouderblad gebroken werd. Men sloeg hem met touwen op zijn testikels, zodat ze enorm opzwollen. Ten slotte werd hij neergeslagen door een directe klap op het hoofd. Hij was nog steeds half bewusteloos toen een van de bewakers hem met een elektrische naald in de rug prikte, van de hals tot het middel. Hij bloedde hevig. Men ontdekte echter dat hij niets los liet en begon jodium over zijn borst en rug te gieten.

Met een moordenaar als Sylvestra Matuschka voelde Christiaan zich nauw verwant. Matuschka bekende de treinramp bij Bia-Torbagy van zaterdag 12 september 1931 veroorzaakt te hebben. Er waren 22 doden te betreuren. Matuschka woonde in Wenen, was getrouwd en had een dochter. Hij was ook schuldig aan de ontsporing van de trein Wenen - Passau bij Ausbach op Nieuwjaarsdag van 1931 en de Wenen - Berlijn express bij Jüterborg op 8 augustus van dat jaar. Bij die gelegenheden werden 16 reizigers gewond. Hij had zich voorgenomen éénmaal per maand een spoorwegongeluk te laten gebeuren. Amsterdam, Marseille en Parijs stonden op zijn route. Matuschka voelde hij zich slechts werkelijk seksueel bevredigd als hij een trein zag ontsporen.

Christiaan stond altijd wat vreemd tegenover doodslag en vergiftiging, omdat hij weinig gevoel had voor huise-

lijke omstandigheden. Massamoordenaars zeiden hem meer, zoals de homoseksuele Haarman, die vlak na de Eerste Wereldoorlog meer dan 50 jongetjes gedood moet hebben, waarvan hij het vlees verkocht, of Kürten die moordde (rond 1930) zonder onderscheid naar leeftijd of geslacht en die lichamen met een mes behandelde alsof hij koek sneed. Kürten had seksuele ervaringen met al zijn zusters en dierlijke wezens: varkens, geiten en schapen. Hij kreeg een erectie zodra hij bloed zag, een orgasme toen een paard onder zijn ogen werd doodgereden en doodde vrouwen om hun geslachtsorganen met een pennemesje te verwijderen.

De winter rond de jaarwisseling 1963-1964 bracht Christiaan in gezelschap van Roelof en Johanna door. In het huis werden enkele kamers afgesloten omdat Roelof en Johanna het werk niet aankonden sinds de werkster ontslag had genomen. Er gebeurde helemaal niets meer. Christiaan voelde zich alsof hij op een gebeurtenis wachtte. Af en toe kocht hij een nieuw boek, maar dat bezorgde hem geen sensatie meer. Hij dacht dat hij het nu wel wist. Gedurende ongeveer vijftien jaar had hij alle gruwelen bestudeerd die de wereld hem te bieden had. Het werd tijd dat hij zich toegang tot de achtergronden verschafte, desnoods met geweld.

Sedert het overlijden van zijn moeder was hij vaak onrustig, alsof hij verdriet had. Hoewel haar verhouding tot hem geen tederheid had gekend, kreeg hij na het wegvallen ervan, behoefte aan zorgzaamheid en liefde. Dat was een nieuwe gewaarwording voor hem. Hij had ogenblikken dat hij zich als overbodig en overtollig beschouwde. Zijn verlangen zich te meten met iets buiten zichzelf groeide gestadig. Een zekere minachting tegen de medemens handhaafde zich echter, zodat het verlangen zich

rechtstreeks op God richtte. Hij zag de Schepper als een hard wezen dat de mens had voortgebracht om er plezier aan te beleven. Wat dat betreft kon Christiaan zich met hem identificeren. Maar het raadsel bleef hoe God wezenlijk boven de mens kon staan. Volgens Christiaan was God niet aan tijd of leven gebonden. Hij kon de aardse ellende en onmacht met sadistisch genoegen gadeslaan zonder er ook maar in de verste verte slachtoffer van te zijn. Daarin schuilde voor Christiaan het wonder: hij was zelf ook wel toeschouwer, maar het denkbeeld, hoe vaag ook, dat hij in zeker opzicht tevens een slachtoffer was, liet zich niet verdrijven. De oorzaak zocht Christiaan in het mens zijn, het niet-God zijn. Het was hem niet duidelijk of hij God als éénling, als groep of als een verzameling wolken beschouwde. Dat deed ook niet ter zake, want hij was ervan overtuigd dat God, oppermachtig was en te benaderen, te vermurwen.

In het voorjaar overleed Johanna. Toen ze begraven was gaf Roelof, die haar lijk zorgvuldig tegen hem beschermd had, te kennen dat hij van plan was bij zijn broer in het Belgische plaatsje Eklo te gaan wonen. Twee dagen later vertrok hij. Christiaan bracht hem met de auto naar het station. Toen hij weer thuis was voelde hij zich voor het eerst in zeventien jaar onbekommerd, uitgelaten zelfs. Hij zou kunnen dansen. Juist op dat moment drong het tot hem door wat zeventien jaren betekenen. Hij was dertig geworden, de beste helft van zijn leven was voorbij en wat had hij gedaan? Hij had de jaren in ledigheid door gebracht. Verknoeid had hij ze met wachten! Welke rijkdommen zouden hem nu ten deel zijn gevallen als hij bij voorbeeld als twintigjarige tot actie was overgegaan?

Zeventien jaar, dat waren duizenden dagen en meer dan honderdduizend uren had hij zich verplaatst in de richting

van een doel, waarvan de verwezenlijking op zich zelf misschien vier weekjes in beslag zou nemen. Hij had er nog geen idee van welk doel hem voor ogen stond, maar hij voelde dat hij al veel kansen gemist had.

Hij dacht dat hij droomde toen hij de kelder inging. De kelder was niet groot voor een dergelijk huis. Er stond een werkbank vol hamers en tangen. In de muur zat een deur van smalle latjes. Daarachter waren planken voor drankflessen. Christiaan trok de deur open. Hij hield de ogen dicht en de adem in voor het stof. In de linker bovenhoek, waar hij moest zijn, hing het spinrag in dikke lagen. Hij kon er niet bij en herinnerde zich, dat zijn vader ook altijd op een stoel moest gaan staan wanneer hij het mechanisme in werking wilde stellen dat het geheime paneel opende. Christiaan was benieuwd of het nog werkte.

Gebruik makend van een wrakke rieten stoel zag hij kans met de hamer de ijzeren pen te raken die naast de elektriciteitsbuis in de muur zat. Onmiddellijk begon een dik paneel in de kelderwand te wentelen, om toegang te verlenen tot een donker hol. Het paneel was van zwaar beton. De boven- en onderzijde waren bollend, zodat hij perfect in de wand sloot. Met voldoening gaf Christiaan met de vlakke hand een paar klapjes op de steen. Vervolgens drong hij via de aflopende, circa dertig meter lange gang door tot de geheime schuilplaats.

Hij liet de lichtkegel van de zaklantaarn door de imposante ruimte flitsen. Behalve de gang die toegang tot hun huis verschafte, liepen nog twee tunnels op de schuilplaats uit. Christiaan vermoedde dat het geheel ontstaan was uit een geheime ontsnappingsgang van kasteel Biljoen. Niet lang tevoren hadden er nog geruchten de ronde gedaan dat een dergelijke gang bestond en zijn eindpunt had onder de Stenen Tafel, op een der heuvels in het noorden van Arnhem. Mogelijk had één der vorige bewoners van de

Grindakker er meer van geweten en aansluiting gezocht.

De schuilkelder was zeker twaalf bij acht meter, met een hoogte van drie meter. De wanden waren donker, leemachtig. De verlichting die Christiaans vader had aangebracht werkte niet meer. Voorzichtig en onhandig, bijna vergetend de stroom uit schakelen, draaide Christiaan een een nieuwe peer in die de ruimte bescheiden verlichtte. Toen zag hij weer de verroeste ijzeren boeien die door een ketting in de muur verankerd zaten.

In deze ruimte had zijn vader het lijk van Petra verbrand. Christiaan kon het zich nog duidelijk voor de geest halen. Telkens als de vlammen doofden bleek dat het kadaver nog niet volledig verkoold was. Dan werd er voor de zoveelste keer spiritus overheen gegoten. Onwillekeurig snoof Christiaan even om te ruiken of iets van de scherpe geur van schroeiend vlees was achtergebleven.

Er was slechts as van zijn zuster overgebleven. Destijds had hij zich daarover niet verbaasd, maar nu wel. Hij zag het hoopje stof weer voor zich. Het was niets meer. In zijn herinnering had Petra nog meer leven dan in de resten van haar lichaam. Hij begreep niet dat hij zich over dat lichaam zo druk had gemaakt, dat hij zich de moeite had getroost de schedel te verbrijzelen.

Christiaan ging op zijn hurken zitten en beroerde met zijn vingertoppen de vloer waarover zijn zuster was uitgewreven. Die zuster die eens springlevend en warm bij hem in bed gelegen had. Ze was niet vaak vrolijk geweest, maar ze leefde, dat was absoluut zeker. Wat was er door zijn toedoen van haar overgebleven? Had ze niet beter verdiend? Verdiende ze niet nu gelukkig te zijn? Verdiende een meisje het niet zeventien jaar nadat ze vermoord was, gelukkig te zijn?

Zijn besluit stond vast: hij zou zich voorzien van menselijk gezelschap. Hij zou tot actie overgaan. Van stil zit-

ten werd je ook niet wijzer. De dreigende nederlaag zou hij voorkomen. Hij zou toenemen in kracht. Als God zou hij toezien, met of zonder genoegen, maar in geen enkel opzicht als slachtoffer.

Christiaan bleef nog twee dagen in het huis ronddrentelen en trok er toen op maandagavond met de auto op uit.

II

De wekker in de slaapkamer van het echtpaar Bukjes liep om vijf voor zeven af. Eigenlijk was het nog vijf minuten vroeger, want het klokje liep voor. Toch stond de heer Bukjes al vlug naast zijn bed. Slaperig maar onversaagd draaide hij zich naar de stoel waarop zijn kleren lagen. De licht bezweette voeten kleefden aan het zeil. De magere tenen rustten op de grond, uitgespreid zoals men zijn vingers kan uitspreiden. Er zaten dikke hoornige nagels aan die tenen. Het slappe vlees stulpte eromheen. Hij geeuwde geruisloos. De tranen sprongen in de ogen, die hij dichtkneep, zodat hij als een blinde naar zijn bril tastte die op de stoel lag.

Bukjes hield altijd zijn ondergoed aan onder zijn nachtkledij. Het idee na het uittrekken van de pyjama naakt in de kamer te staan, schrok hem af. Bij de gedachte alleen al kreeg hij het onprettig warm. Er was overigens geen oog op hem gevestigd. Zijn vrouw was steunend en smakkend op haar andere zij gaan liggen. Haastig had hij de dekens rond haar toegestopt. Het bed begeleidde haar ademhaling met een zacht inwendig gekraak.

Toen hij zijn broek aantrok kon de heer Bukjes met moeite op één been het evenwicht bewaren. Het was een oud pak dat hij naar zijn werk droeg. De kleur was een onbenoemde menging van grijs en groen. Ondanks de bruinige schemering waarin het vertrek door de gesloten gordijnen werd gehuld, was het duidelijk te zien dat het zitvlak van de broek glanzend zwart was. Hij wist dat op beide knieën slordige stoppages zaten, maar dat hinderde Bukjes niet. Hij maalde niet om kleding.

Hij sloot voorzichtig de deur van de slaapkamer en ging de douche-cel in, nadat hij het licht had aangeknipt. In de

spiegel boven de wasbak zag hij zijn gezicht, de diep rode, bijna paarse kleur, de lange plooien langs de wangen die er iets saggerijnigs aan gaven en de ogen, die vlak na het ontwaken extra flets waren. Hij schaamde zich niet voor dat gezicht, evenmin als hij zich schaamde voor zijn vormloze echtgenote, voor zijn versleten kostuum of voor het krakende bed. Want daar stond iets tegenover: een kolossale televisie, een luxe pick-up combinatie met een tiental langspeelplaten van accordeon- en draaiorgelmuziek, een zoon op het Christelijk Lyceum, een gezin van trouwe kerkgangers (behalve de oudste zoon, en die was dan ook het huis uit) en hij zelf met een veilige kantoorbaan waar hij de, zij het geringe, aan hem toevertrouwde zaken volkomen beheerste.

Hij voelde dat hij alle reden had met een zekere trots in het leven te staan, daar waar hij zijn plaats gekregen had. Zelfs het feit dat hij niet met zijn vingers van de ponstypistes kon afblijven verontrustte hem niet. Het stond voor hem vast dat zijn collega's in dat opzicht geen haar beter waren dan hij. Eigenlijk waren ze slechter, want zij zorgden ervoor dat zij nooit op concrete handelingen te betrappen waren. Het wilde er bij hem niet in dat hij iets slechts deed wanneer hij een typiste aanhaalde. In feite was hij namelijk een voorbeeldig huisvader. 's Winters stond hij vroeg op om de kachel te laten doorbranden. En zelfs als het zomer was bracht hij zijn vrouw een kopje thee op bed. Zaterdags gingen ze stevig gearmd boodschappen doen in de stad. Het bestond gewoon niet dat ergens een dergelijke toegewijdheid na 23 huwelijksjaren geëvenaard werd. Bovendien was hij een man die zijn kinderen voortreffelijk in de hand had, de oudste zoon uitgezonderd, maar die was met het slechte karakter van meneer Bukjes' schoonvader geboren.

Hij begon zich te wassen en deed dat voorzichtig. Zeep

gebruikte hij evenmin als hij water verspilde, want als het water krachtig stroomde zou het lawaai zijn vrouw uit haar slaap kunnen houden. Toen dat echter de rug was, smeerde hij brillcream in zijn haar, dat spaarzaam was en zonder eigen kleur, hoewel men kon vermoeden dat het vroeger rood geweest was. Het lag plat op zijn hoofd en werd aan de linkerkant op de klassieke wijze schuin naar achteren gekamd. Rechts van de scheiding sprong een belachelijk plukje alle kanten op. De hoofdhuid was vrijwel overal zichtbaar, roze met witte schilfertjes.

Bukjes ging terug naar de slaapkamer waar hij zich verder kleedde, zich inspannend zo weinig mogelijk gerucht te maken. Zijn vrouw lag als een enorm levend gezwel onder de dekens. Haar ademhaling was luidruchtig. De dekenberg steeg en daalde gestaag. Bepaald teder was zijn liefde niet, maar wel hardnekkig.

Daarna ging Bukjes naar de kamer van zijn zoon Tonnie. De deur wierp hij met geweld open. ‘Opstaan,’ riep hij met zijn onsympathieke, scherpe stem. Zelfs zonder acht te slaan op zijn uitspraak, kon men aan de nieuwe klank van de geluiden die Bukjes met zijn stembanden voortbracht, afleiden dat zijn wieg in het noorden of oosten had gestaan. Hij was afkomstig uit de omgeving van Zwolle.

De zoon protesteerde: ‘Ik hoef niet zo vroeg uit bed. Ik heb het eerste uur vrij. Wiebertje is ziek.’

‘Opstaan zei ik en vlug een beetje!’ beval Bukjes die niet van tegenspreken hield. Zelf zou hij er ook niet over peinzen een meerdere tegen te spreken. Zijn zoon bromde nog wat. Waarschijnlijk wilde hij vloeken en Bukjes luisterde gespannen of hij moest ingrijpen, maar de jongen wist zich te beheersen. Bukjes sloot de deur weer en ging het dochtertje wekken. Zij stond al naast haar bed toen hij haar kamertje binnen kwam. Ze was ook pas tien en had nog niet zoveel behoefte aan slaap. Ze deed net haar pyja-

mabroek uit. Bukjes zag dat ze haar gebreide onderbroekje droeg.

Onmiddellijk na het betreden van de huiskamer draaide Bukjes aan de knop van de radio. Hij stond nog op Hilversum 1 van de vorige avond zodat hij niet naar het station hoefde zoeken, zoals wanneer hij thuis kwam van kantoor en zijn zoon 's middags naar Radio Veronica of Luxemburg geluisterd had. Na enkele ogenblikken verscheen de stem van de nieuwslezer op de achtergrond, en zwol zeer snel aan tot de normale sterkte. Het nieuws was al tot het weer gevorderd. Wisselende bewolking met hier en daar regen. Matige zuidwesten wind.

De temperatuur ontging Bukjes omdat hij de gordijnen openschoof op het moment dat die bekend gemaakt werd. Het was inderdaad bewolkt. Het asfalt van de weg was nog nat van de regen. Wolken schoven niet snel, maar ook niet te langzaam door de lucht. Bukjes zuchtte, liet het nieuws voor wat het was en ging naar de keuken, theewater opzetten en zich scheren met het elektrische apparaat.

Plotseling had hij het gevoel dat iets in deze ochtend verschilde van de andere ochtenden. Dat kwam doordat het maandag was. Na de zondag was Bukjes altijd vol goede moed over zijn verhouding tot de medemens. Als hij pas naar de kerk was geweest voelde hij zich begenadigd. Dan was zijn eigendunk wat tederder getint dan anders. Overigens waren er niet veel gewone ochtenden meer over. Zaterdag-, zondag- en maandagmorgen waren al als zodanig vervallen.

Bukjes' baard was niet zwaar en het scheren was vlug gebeurd. Terwijl de vlammen tegen de bodem van de fluitketel raasden, ging hij op het Hema-keuken-krukje zitten. Hoewel de dichte vitrage voor het raam verhinderde dat hij de mensen die op de galerij passeerden aan hun gezicht herkende, wist hij precies wie er langs kwamen,

omdat hij onbewust had geregistreerd welke buitendeur een ogenblik tevoren in het slot was getrokken. Bovendien wist hij wiens tijd het was langs te komen. Ten slotte woonde hij al twaalf jaar in dit huis.

Toen het water kookte deed hij een schepje thee in de theepot. Hij goot het water er overheen. Ondertussen kwam zijn dochtertje de keuken in. Zij ging op het krukje zitten. Staande besmeerde Bukjes twee beschuiten met boter. Hij strooide er chocoladevlokken op. Daarna schonk hij een kopje thee in en zette dat op het bordje, waarop de beschuiten lagen. Met dat bordje begaf hij zich naar zijn vrouw.

‘Hallo - hallo - goedemorgen!’ riep Bukjes om zijn vrouw te wekken.

‘Huh - huh.’ De vrouw schoot overeind en liet zich, enigszins teleurgesteld weer terugzakken toen ze ontdekte dat er niet bijzonders aan de hand was.

‘Nee nee, niet weer gaan liggen,’ zei Bukjes luid en vrolijk, ‘hier zijn je beschuitjes. Die moet je eerst opeten. Kom op. Grote meid zijn.’

De grote meid keek misprijzend naar het bordje dat haar aangeboden werd. ‘Nou heb je weer de thee bij de beschuit gezet. Hoe vaak moet ik je dat nou nog vertellen? Die hele beschuiten worden warm en dat smaakt vies. Hier, hier, kijk eens, de vlokken zijn er van gesmolten.’ Ze wees triomfantelijk naar het beschuitbeleg, dat tegen de rand van het kopje inderdaad tot een klont gesmolten was.

‘Wat zou dat nou?’ dacht Bukjes hardop.

‘Wat zou dat nou? Een heleboel zou ik zo zeggen. Het is vies!’

‘Wat moet ik dan!’

‘Je kan het toch op het kleine theeblaadje zetten?’

‘Vooruit dan maar: volgende keer beter.’

‘Ja, dat heb je al zo vaak gezegd.’

Bukjes verliet haar en werd onmiddellijk kwaad op zijn zoon, die hij nog steeds niet uit bed had horen komen. Wild smeet hij de deur open, maar de beschuldigingen stokten in zijn keel, want de jongen zat al heel gekleed achter zijn tafel met een boek, een schrift, een potlood en een woordenboek. Bukjes fronste zijn wenkbrauwen. De jongen wierp een vijandige blik op hem.

‘Hoe komt het dat je nou aan je huiswerk zit?’ vroeg hij.

‘Ik moet nog wat Frans doen!’

‘En als ik je nou eens niet geroepen had? Had je het dan maar vergeten?’

‘Ik wist wel dat u me zou roepen!’

‘O,’ zei Bukjes en ging terug naar de keuken waar zijn dochtertje, een dik ding met haar moeders postuur, hem tenminste met rust liet. Hij probeerde het vooral met de zoon maar te vergeten. Hij had verzuimd zijn sterkste argumenten te gebruiken. Als de jongen nog huiswerk moest maken had hij immers niet moeten tegenstribbelen, toen hem gezegd werd op te staan? Bukjes werd erg kwaad en driftig. Wanneer de jongen onder zijn ogen was gekomen had hen hem een draai om zijn oren gegeven.

Voordat hij naar zijn werk ging, bracht hij zijn vrouw een zoentje. Hij vroeg hoe het met haar rug was en ze haalde haar schouders op ten teken dat het niet overhield.

Tot acht uur 's morgens werd het gevoels- en gedachtenleven van Bukjes bepaald door het niet aanwezig zijn van de vrouw in de keuken. Doordat zij in bed bleef, kon hij zich nuttig voelen. Het kwam niet in hem op zich zorgen te maken over het feit dat hij zich in dit geval lekker voelde ten koste van zijn vrouw. Overigens getuigde haar bedlegerigheid ook niet bepaald van gemeenschapszin.

Gewoonlijk was Bukjes dus goed gehumeurd zolang hij

's morgens thuis was. Deze ochtend was dat toevallig anders door de verwikkelingen rond de zoon. Zelfs de komst van het dagblad Trouw had zijn humeur niet verbeterd.

Maar Bukjes' dag was ingedeeld in perioden als een gedichtenbundel in gedichten. Vele perioden hadden maar een vage band met de voorgaande, met uitzondering van de hoofdpersoon. Zo kon het gebeuren dat Bukjes zich die maandagochtend voldaan voelde zodra de huisdeur achter hem in het slot viel. Tevreden haalde hij zijn brommer uit de box.

Hij liet de bromfiets altijd overdreven razen wanneer de motor was aangeslagen. Omdat de Germaan niet meer tot de jongsten hoorde rammelde hij daarbij als een gek. Bukjes was geen goede rijder. Hij schrok terug voor het moment dat hij gelijktijdig de koppeling moest loslaten en geleidelijk gasgeven. Gewoonlijk liet hij de koppeling te snel los en gaf hij te veel gas. Dan sloeg de motor af, of de brommer maakte een sprongetje alsvorens sputterend op te trekken.

Het geraas van de motor viel samen met het gillen van de Aku-fluit. Op dat moment schokte er iets van saamhorigheid door de stad. Abnormaal veel mensen hadden dezelfde ervaring: het is acht uur. Men berekende de tijd die restte voor tijdige aankomst op kantoor, op school, in de fabriek of bij voorbeeld in de plaats Essen, menigeen de de tijd die hij al te laat was. Huisvrouwen schokten op uit hun slaperige overpeinzingen en begonnen de ontbijtbordjes op elkaar te stapelen.

De heer Bukjes reed over het fietspad langs de Laan van Presikhaaf. Hij was het stoplicht en de R.K. Lagere Technische School gepasseerd. Aan zijn rechterhand lag het park, tot bij de HTS. In die hoek hadden zich ook nog enkele weiden met koeien weten te handhaven. Boven gazons en vijvers hing een nevel. Meneer Bukjes reed langs

enkele fietsers en keek toen nog even naar rechts. Daar was de boerderij met het dak van frisse rode pannen, die nog niet zo oud konden zijn. De boerderij hoorde bij de weiden, naar zijn voorstelling althans. Daarna moest hij weer wat aandacht aan het fietspad besteden, dat twee bochten maakte.

Hij reed onder het spoorwegviaduct toen de trein uit Zutfen daar overheen ratelde. Bukjes was bang op zulke momenten. Hij stelde zich voor hoe het zou zijn wanneer het ogenschijnlijk zo solide beton boven hem instortte. Voor als het ooit zou gebeuren, hoopte hij dat hij geen tijd kreeg het zich te realiseren.

Hij voelde zich trouwens nooit helemaal op zijn gemak op de bromfiets. Hij wist dat hij het vervoermiddel niet beheerste. Schakelen deed hij of voorbarig of te laat, hoewel hij slechts keus had uit twee versnellingen. Soms zeilde hij midden over de weg om fietsers te ontwijken die voorrang hadden, omdat hij er tegenop zag af te remmen, terug te schakelen, op te trekken en weer naar de 2 te schakelen. Het gebeurde ook wel eens dat hij schielijk remde en slingerend tot stilstand kwam, wanneer hij schrok van een stuk papier dat in zijn gezichtsveld waaide. Het gevaarlijkst waren de ogenblikken dat hij, meestal zonder aanleiding, zat om te kijken terwijl een auto zijn pad kruiste. En ongeacht natte bladeren of bevroren sneeuw ging hij altijd zo hard mogelijk de bochten in om midden in de bocht te gaan remmen omdat hij dan besefte dat zijn snelheid te hoog was. Toch was meneer Bukjes nog nooit met zijn brommer bij een botsing of valpartij betrokken geweest.

Spoedig bereikte hij de plaats waar hij vanaf de Oude Velperweg de Velperweg moest oversteken. Dat was rond die tijd een zenuwslopende opgave. Wanneer er uit de richting van de stad niets naderde, stond achter een vlucht-

heuvel al een hele file wagens klaar om uit de richting Velp links af te slaan, de Oude Velperweg op. Als men kans zag voor deze file langs te glippen, klonk het gieren van remmen, omdat een auto die uit Velp komende rechtdoor moest, op volle snelheid achterlangs suisde.

De kortste weg naar het kantoor was via Huygenslaan, Thomas à Kempislaan en Potanuslaan. Het doel was de foeilelijke torenflat, waarin het hoofdkantoor was gevestigd van de Heidemaatschappij, toen reeds voorzien van het predikaat Koninklijk, tot grote trots van directie en personeel onder aanvoering van de voormalige CHU-minister van defensie, ir. C. Staf. Het gebouw was precies vierkant. De afmetingen maakten het een toonbeeld van lompheid, zo iets als de toren van Bommel maar dan zonder de charme van de ouderdom. De flat zat vastgebouwd aan een karakterloze laagbouw naar de Apeldoornseweg. Door een glazen gang werd de laagbouw weer verbonden met het oorspronkelijke kantoorbouwwerk uit de jaren negentig, het best te vergelijken met een hoekige kaasstolp.

Toen Bukjes boven op de bult van de Thomas à Kempislaan was gekomen, was het begonnen te regenen, zodat er een druppel aan zijn neus hing toen hij de fietsenkelder binnen reed. Hij nam de aanhaaktas van de bagagedrager en mengde zich met stramme benen tussen de andere werknemers. In de nabijheid van andere mensen viel het Bukjes altijd op dat hij vrij lang was. En als hij aan zijn lengte dacht, werd hij er zich van bewust dat hij een buikje kreeg. De klok boven de deur wees elf minuten over acht. Evenals de anderen liep Bukjes langs de ingang van de kantine en ging de trap op, waarbij hij zich eraan ergerde dat hij zijn pas moest inhouden voor een viertal dames dat voor hem liep. Hij keek naar hun benen. Hij zou zo zijn hand in de vette knieholten kunnen leggen. Zijn boosheid verdween als sneeuw voor de zon.

Met opgeheven hoofd wrong de heer Bukjes zich door de menigte collega's die de toegang tot de garderobe versperde. De klok in de gang had het twaalf over acht.

‘Niet douwen Bukjes. Dat is helemaal niet netjes van je Je kunt er maar niet aan wennen dat je niet meer in Zwolle bent he?’ vroeg één van de mannen die hij aan de kant zette. Het was een mager ventje, dertig jaar, ijlblond haar en een smal gezicht. Deze man had 's morgens altijd een ergerlijk goed humeur en Bukjes had eigenlijk geen behoefte aan grapjes.

‘Wat ben jij vreselijk vroeg Jan!’ zei Bukjes. Lachend vroeg Jan hoezo. ‘Omdat jij op de weg zo bang bent voor je hachje dat je er met de brommer nog langer over doet als een normaal mens met de fiets.’

Jan liet zich niet uit het lood slaan. ‘Wacht maar,’ zei hij grinnikend, ‘we hebben nog steeds gewed wie zich het eerst dood rijdt.’

Het was half tien geworden toen de heer Bukjes, met het achtereind van zijn balpen tussen de tanden, peinzend naar buiten zat te kijken. Hij kon een gedeelte van de Apeldoornseweg overzien, één van Arnhems uitvalswegen. Aan de overkant rezen de reusachtige bomen van Sonsbeek op, met wat schuchter groen aan de uiterste takjes.

Bukjes werkte op de controle-afdeling van de mechanische administratie. Dit gedeelte van het bedrijf beschikte over een aantal vrij moderne machines ter bewerking van ponskaarten. Allereerst de computer, type IBM 1620, die in een aparte kamer stond. Op de grote machinekamer stonden drie IBM tabelleermachines type 407, een snelle en twee langzame sorteermachines, twee reproducers en een oude tabelleermachine. Het geratel van het machinepark drong als een zacht gegons door tot in de verste hoe-

ken van de afdeling. De chefs, programmeurs, controleurs en ponsters waren in aparte kamertjes ondergebracht.

In het kort kwam de bewerking erop neer, dat lijsten met bij voorbeeld werktijdengegevens van arbeiders op de ponskamer in ponskaarten werden overgebracht. Wanneer men het bestand vervolgens door de computer voerde berekende hij de lonen tegen een bepaald tarief. De loongegevens stonden dan ook in de ponskaarten, waarvan men met behulp van een tabelleermachine een lijst kon vervaardigen, waarop allerlei tellingen werden verricht, die aan de hand van de oorspronkelijke lijsten gecontroleerd moesten worden.

Bukjes werd omgeven door acht collega's, ieder aan zijn eigen bureau. Verder werd de ruimte beheerst door ponskaarten, in dozen en bakken, op en onder tafeltjes en op en onder en in kasten.

De werknemers in deze tak van het bedrijf waren één dag van de week allemaal tegelijk onmisbaar. Daarnaast hadden zij voor kleinere klusjes ieder nog ongeveer één of anderhalve dag nodig. De andere tweeënenhalve dag besteedden zij aan praten, duimen draaien en wachten op het einde van de werktijd, waarna ze huiswaarts gingen om te eten, televisie te kijken, kennissen te bezoeken (te praten), te slapen en te wachten op het begin van de werktijd.

Bukjes had een oude lijst met getallen over vorstverlet voor zich genomen. In afwachting van de komst van het kantinemeisje met de koffie sloeg hij af en toe een blad om, wierp een blik op de vijven en zessen en een op de mensen om hem heen.

Karel Bos, Bokbeest en De Goede gaven op dikwijls luide toon hun mening te kennen over de 3-1 nederlaag die Vitesse dat week-end tegen de Graafschap had geleden. Bos was een trouwe supporter van de Arnhemse

ploeg, waardoor hij 's maandags meestal enigszins verbitterd op zijn werk kwam. Om de wedstrijd bij te wonen was hij naar Doetinchem geweest, naar de Vijverberg, het veld van de Graafschap. Bokbeest was een grote man, voor in de dertig en geloofsgenoot van Bukjes. Maar Bokbeest kon over voetbal goed meepraten, omdat hij altijd perfect op de hoogte was van de standen op de ranglijsten. Hij was nog niet zo ontspoord zich op het zondagse voetbalveld zelf te begeven. De Goede schudde slechts zo nu en dan het hoofd.

Het stemde Bukjes bepaald niet treurig dat hij er buiten scheen te staan. Te veel voelde hij zich nooit. Waar hij geen deel aan had interesseerde hem ook niet en wat hem niet interesseerde was onbelangrijk. Hij ergerde zich aan het groepje dat zich met zulke nutteloze zaken bezig hield.

Ongemerkt had zijn blik al enkele malen die van Karel Bos gekruist. Toen realiseerde hij zich plotseling dat Bos zijn dikke wijsvinger naar hem uit stak. Hij zag een uitdrukking op Bos' gezicht die hem onstelde. Hij wist wat er kon komen en wenste vurig dat Bos ogenblikkelijk zou doodvallen, maar het was al te laat.

‘Daar zit de dader,’ riep Karel. Bokbeest en de Goede wendden hun hoofd in zijn richting. Onmiddellijk liet Bukjes het denkbeeld varen dat men hem wezenlijk zou kunnen treffen. Er zouden onaangename dingen naar voren komen, maar hij wist dat hij in zijn recht stond.

In zijn oudste zoon was Bukjes zeer kwetsbaar. Natuurlijk was de jongen zijn trots geweest. Hij trachtte de voldoening te verdringen die het ventje hem jarenlang gegeven had en bitter dacht hij terug aan de duivelse inblazing, die hem had doen toestemmen dat de jongen lid werd van de zaterdagvoetbalvereniging ESA. Het duurde enkele jaren voordat de jeugdige voetballer zich liet overschrijven naar Vitesse. Toen hij 21 werd ging de jongen

onmiddellijk op zondag voetballen. Bukjes reageerde op de enige juiste wijze door hem uit het gezin te verwijderen. Het vervulde hem met enige trots dat hij dit offer voor zijn geloof mocht brengen. Hij vergeleek zich in die tijd graag met Abraham.

Het snelle succes dat de jongen had bleef Bukjes niet onbekend. Nog voor het einde van zijn eerste zondagvoetbalseizoen speelde hij enige wedstrijden in het eerste elftal van Vitesse. Daarna werd hij aan Go Ahead verkocht, waar hij nu al bijna een jaar de achterhoede versterkte.

‘Als die zoon van hem niet was weg gegaan, hadden we deze wedstrijd wel gewonnen,’ zei Karel Bos, ‘maar wat wil je, die lui van Bukjes kennen geen clubliefde, die gaan altijd achter de centen aan.’

De Goede begon achterbaks te lachen. Bokbeest scheen een beetje met de zaak verlegen. Bukje speelde dat hij in zijn werk verdiept was geweest en opkeek omdat hij op de achtergrond zijn naam hoorde noemen. Hij gebruikte zijn onwelluidende stem om Karel te vragen wat er aan de hand was.

‘Niets,’ zei Bos onschuldig. Bokbeest zag zijn kans schoon en begon ook te lachen. Bukjes kreeg het gevoel dat tientallen mensen zich achter zijn rug verborgen en gniffelend op verwikkelingen wachtten. Dat maakte hem woedend.

Clara, het kantinemeisje koos dit moment om binnen te komen en iedereen goedemorgen te wensen. Ze telde de aanwezigen, terwijl men zich haastte haar wens te retourneren, zo mogelijk in overtreffende trap, met kreten als ‘dat je vandaag maar heel gelukkig mag worden’ en ‘meteen maar gezellige kerstdagen!’ Clara bloosde en trok zich snel terug om de koffie van het wagentje te halen. Bukjes scheurde twee consumptiebonnen van de kaart, die hij uit de lade had genomen.

Toen Clara weer verscheen wierp hij gewoontegetrouw nieuwsgierige blikken op haar schortje. Hij wist niet of ze daar nou gewone kleren onder droeg of alleen maar ondergoed. Het was een van zijn innigste wensen de schort open te trekken en zich te overtuigen. Zolang hem de moed daartoe ontbrak, bepaalde hij zich tot pogingen toevallig een glimp van onderrok of hemdje op te vangen.

'Zo Clara,' riep hij, 'hoe is het met de verkering?'

Zijn medemensen interesseerden Bukjes niet, maar wat hij van hen wist gebruikte hij om hen op zijn smakeloze manier te plagen. Door die plagerijen meende hij zich populair te maken. Hij dacht dat populariteit de vrucht was van naastenliefde.

Clara zei: 'Poeh, ik heb helemaal geen verkering.' Bukjes liet de consumptiebonnen langs haar hand vallen. Wanneer ze zich bukte kon hij misschien van boven in haar schort kijken. Ondanks haar verlegenheid liep Clara er niet in. Ze bleef gewoon staan, totdat Bukjes wel gedwongen was de bonnen zelf op te rapen.

'Alsjeblieft Clara,' riep hij vrolijk. Ze zette een ongeduldig gezicht, nam de bonnen aan en draaide zich om.

Het was half elf toen Piet Hogedijk binnenkwam met een gezonde blos op de wangen, zweet op het voorhoofd en een reistas in de hand. Hij droeg zijn zondagse pak met een zwart truitje in plaats van een overhemd. Dat was zo zijn stijl. Piet was jong, zorgeloos, fel, vloekte dikwijls en was zelden geschoren. Bovendien beet hij op zijn nagels en wanneer hij zich onbespied waande peuterde hij in zijn neus. Bukjes voelde het als een triomf wanneer hij er getuige van was hoe Hogedijk een stukje snot tussen zijn vingers wreef tot het droog genoeg was om in zijn mond te stoppen. Toch was hij op een zekere manier bang voor de jongen.

Piets meisje woonde in Amsterdam. Hij werkte vaak tussen de middag door zodat hij 's maandags de overuren kon opnemen en niet zo vroeg uit Amsterdam hoefde te vertrekken.

De omstandigheid dat Hogedijk nu van het station kwam en geen fiets bij zich had bracht de consequentie mee dat hij 's avonds met Bukjes zou willen meerijden. Ze woonden bij elkaar in de buurt. Bukjes dacht dat hij weinig vijandelijkheden te vrezen had. ‘En Piet, hoe was 't met de griet,’ riep Bukjes.

‘Dat zeg ik lekker niet,’ rijmde Piet verder. Het ergerde Bukjes dat Hogedijk na deze toenaderingspoging zijn week-end ervaringen aan Bokbeest en niet aan hem toevertrouwde.

Een leeftijdsgenoot van Piet, André van Tiel, die zich tot dusverre met een maandagochtendhumeur achter zijn bureau had stil gehouden, nam zijn stoel en ging bij Piet zitten. Piet begon een boterham te eten. Bukjes vroeg zich af waarom hij zijn ontbijt niet in de trein of eerder had genuttigd. Hij werd onrustig door het gemompel achter zijn rug. Daarom knoopte hij snel een gesprek aan met Bokbeest die aan het bureau tegenover hem zat.

‘Heb je dat vanmorgen gelezen over die Carlisten op die berg?’ vroeg hij.

‘Dat heet een landdag meneer Bukjes,’ riep Piet ertussendoor. Bokbeest lachte er even om, maar wendde zich toen tot degene die hem aangesproken had.

‘Ja, dat is me even wat moois! Irene wilde hertogin van Madrid genoemd worden. Ze weten tegenwoordig van gekkigheid niet meer wat ze moeten doen.’

‘Zeg dat wel. Ze zijn nog gekker dan gewone mensen.’

‘Nou noem je er ook wel één,’ meende Piet, ‘Irene, dat is me nogal geen mooie. Die heeft d'r moeder ook al heel wat verdriet gedaan.’

‘Jazeker!’ bevestigde Bukjes fel. ‘Dat is erg genoeg. Daar zou ik maar niet mee spotten!’

‘Ik ben wel de laatste om daarmee te spotten,’ verzekerde Piet tegen het algemeen gelach in. Daarna werd het stil. Bukjes zat nog steeds met zijn rug naar de jongens toe.

‘Hoe vond jij nou dat programma van Rudi Carrell waar ze zo'n ophef over gemaakt hebben?’ waagde hij weer bij Bokbeest.

‘Ach, ik vond het wel aardig. Wanneer was het ook al weer, zaterdag?’

‘Nee vrijdag! Ik vond er eerlijk gezegd geen bal aan.’

‘Het was ook van de *Vara* meneer Bukjes,’ bracht Piet weer op een hinderlijke manier in het midden.

‘Wat heeft dat er nou weer mee te maken?’ vroeg Bukjes misprijzend.

‘Nou, ik persoonlijk zeg maar zo: er gaat niets boven de NCRV,’ zei Piet opgewonden, waarna een nieuwe golf van hilariteit ontstond. Eén facet in de vrolijkheid die Piet ten koste van hem teweeg wist te brengen, dat Bukjes altijd bijzonder irriteerde. Dat was de houding van André, die een zeer aanstekelijke lach over zich had. Wanneer André lachte kon geen mens zich beheersen. Maar André lachte altijd om Piet en nooit om hem. Hij vond André partijdig en dacht daarom dat Piets overwinningen niet op een sportieve manier bevochten werden.

‘Wat vond jij er dan aan? Vond jij het dan zoiets bijzonders?’ vroeg hij toen men uitgelachen was. Als hij kans zag Piet ernstig te stemmen dacht hij betere kansen te hebben.

‘Nou, ik geloof dat je niet zomaar de zilveren roos van Montreux krijgt. Bovendien vind ik Esther Ofarim een lekker wijfje.’

‘Ha daar komt de aap uit de mouw!’ riep Bukjes blij. ‘Het gaat natuurlijk om dat lekkere wijfje, zoals jij dat

noemt. Nou jongen, jij mag helemaal niet naar andere vrouwtjes kijken, laat ik je dat vertellen. Jij hebt er al één!'

'God wat ben ik blij met deze vaderlijke raad. Mensen. mensen, wat ben ik daar ontzettend blij mee. Vooral omdat ik ook zo'n fantastisch voorbeeld krijg.'

André begon te hinniken. Als ter verduidelijking van het onderwerp kwam een ponstypiste Bukjes enkele kaarten brengen. Terwijl hij haar bedankte klopte hij haar op de heup, hoewel hij wist dat aller ogen op hem gevestigd waren.

'Zie je,' zo vatte Piet de draad op toen ze verdwenen was, 'ik bedoel maar: je kan er beter naar kijken en er vanaf blijven, dan ernaar kijken en er nog eens aanzitten ook.'

'Wie doet dan dan?' vroeg Bukjes.

'We moeten werken jongens. De chef zit al te kijken,' zei Bokbeest. Tussen hun kamer en die van de chef was een gedeeltelijk glazen wand.

'Wat kan mij dat mannetje verrotten?' mokte Piet.

'Dat vind ik nou ook. Ze voeren zelf ook geen bal uit,' zei Bukjes, blij dat Piet en hij het in dit opzicht eens waren. André controleerde of ze ook in zijn lijst voor kwamen. Bukjes sloeg een paar bladen om en zette willekeurige streepjes met zijn balpen. Hij had een sigaret opgestoken. De rook kringelde langs zijn neus.

Toen de lunchpauze was aangebroken kocht Bukjes in de kantine een kop koffie. Hij ging bij het vaste groepje zitten. De eerste twintig minuten gebruikten ze om hun brood op te eten. De rest van het uur werd er geklaverjast. Piet Hogedijk en André van Tiel zaten aan een tafeltje niet ver bij hen vandaan. Piet knipoogde naar hem en hij zwaaide joviaal terug.

Het was al ver in de middag toen Piet een tango begon te neuriën. Onwillekeurig zette Bukjes in over het vogeltje

dat niet kon kakken omdat er een veertje aan zijn poepertje was blijven plakken.

‘Hij zei verdì, hij zei verdà, hij zei verdorie,’ zong Bukjes in alle onschuld.

‘Nee meneer Bukjes,’ zei Piet rustig, ‘zoals u het zingt is het niet, dat is de gereformeerde versie. Zeg maar gerust: hij zei verdim, hij zei verdam, hij zei verdomme!’

Iedereen was nogal in zijn werk verdiept: zoals gewoonlijk heerste er midden op de dag een slaap-sfeer, waardoor Piets uitval aan de aandacht ontsnapte. Het was typerend voor Bukjes dat hij geen hekel aan Piet had. Hij werd wel eens boos op hem, maar dat was met een enkel woord voor een hele tijd goed te maken. Bukjes had bij voorbeeld ook niets tegen zijn werk, hoewel hij er doorlopend door iedereen werd beetgenomen. Het had met zijn wezenlijke levenshouding te maken. Hij wist dat twijfel het einde van alle dingen is. Waarschijnlijk voelde hij dat hem de spankracht ontbrak op de resten van de twijfel een bouwwerk van troost te doen verrijzen. Daarom moest hij zich koste wat het kost thuis voelen waar hij was geplaatst.

‘Kom je even als je tijd hebt Bukjes,’ riep het chefje in het deurgat staande, zich in de poppehandjes wrijvend. Alles aan het mannetje deed aan een popje denken: zijn onveranderlijke smoeltje, zijn glimmende schoentjes, zijn grijze dasje, het kostuumpje met het vestje en het wratje op zijn neusje.

‘Natuurlijk meneer Boerman,’ riep Bukjes gedienstig, zijn stoel naar achteren schuivend.

‘Ik wilde,’ begon het chefje, met een klein potloodje spelend, ‘je eens even spreken over die nieuwe zaak van de boekhouding. Hoe groot is het bestand inmiddels geworden?’

Bukjes voelde zich niet op zijn gemak. Hij moest blijven staan: Boerman had kennelijk weinig tijd. Hij ant-

woordde dat hij van die kwestie bijna acht bakken of te wel ongeveer 15.000 ponskaarten had.

‘En is daar nog iemand van de boekhouding voor geweest?’

‘Nee meneer Boerman, niemand.’

‘Mooi zo. Als er wel iemand komt stuur je hem naar mij.’

‘Natuurlijk. Moet ik bellen dat er iemand moet komen?’

‘Nee Bukjes dat zeg ik niet,’ zei Boerman ongeduldig, ‘ze moeten uit zichzelf komen. Ze hebben gemeend deze kwestie rechtstreeks via de hoofdadministratie te moeten regelen, dan moeten ze het verder ook maar op eigen kracht doen.’

Daarna mocht Bukjes weer terug gaan. Hij zat nog niet of hij begon Bokbeest, bij wie hij een gretig gehoor vond, fluisterend op de hoogte te stellen: ‘Nou heeft hij mij verboden over die zaak naar de boekhouding te bellen. Dat moet je meemaken Gerrit! Dat betekent dat die rommel hier nog langer blijft staan, alleen omdat hij zich gepasseerd voelt. Het is nou al drie weken zonder dat er iets mee gebeurt. Het staat me alleen maar in de weg. Je maakt mij niet wijs dat dat in het belang van de Heidemij is.’

‘Dat geloof ik ook niet, maar er is nou eenmaal niets aan te doen,’ zei Bokbeest zachtjes.

‘Hoe oud bent u eigenlijk meneer Bukjes?’ vroeg Piet achter zijn rug.

‘Wat?’ vroeg Bukjes verstoord. Nadenkend zei hij daarna: ‘Vierenveertig jongen. Vroeg lelijk he?’

‘Dat valt wel mee,’ vond Piet. Meteen vroeg hij Bukjes' mening over vivisectie. Bukjes verklaarde zich vierkant tegen.

‘Dat moet u wel uit zelfbehoud!’ verklaarde Piet. ‘Ik vind namelijk dat er op u vivisectie wordt gepleegd.’

‘Dat snap ik niet. Het spijt me hoor!’ zei Bukjes ontevreden. Piet gaf daarom een uitleg. Hij beschouwde Buk-

jes typisch als iemand die de illusie heeft te leven maar in feite geleefd wordt. Volgens hem had Bukjes geen oog voor de grote problemen des levens.

‘Ik dacht,’ zei Bukjes, ‘dat ik een geloof had. Ik denk eerder dat jij niet weet waarvoor je leeft.’

‘Weet u dan zeker dat het geloof uw leven volledig verklaart?’

‘Ja.’

‘Vindt u het dan niet nutteloos hier te zitten, brood te eten, op uw manier van uw vrouw te houden, en zo. Denkt u dat dat God behaagt?’

‘Inderdaad. We leven niet voor niets. Iedereen draagt het zijne bij.’

‘Denkt u dan dat niets wat u doet overbodig is? Hecht u zoveel waarde aan u zelf?’

‘Wat,’ zei Bukjes, ‘ik vind mezelf helemaal niet belangrijk. Ik ben gewoon een instrument van God. Later zullen we misschien alles nog eens begrijpen, maar nu snap ik er geen bal van, dat wil ik best toegeven, want als het er op aan komt, begrijp jij het ook niet.’

‘Ja, dat zal dan wel,’ gaf Piet onverschillig toe.

Bukjes was nu vrij zeker van zijn zaak: ‘Daar komt nog bij dat je wel eens wat vriendelijker mag zijn. Anders kun je vanavond naar huis lopen.’

‘O, maar meneer Bukjes, we blijven toch goeie vrienden, u kunt toch wel tegen een grapje?’ vroeg Piet, verschriktheid spelend.

Bukjes vroeg zich af waarom André nu weer zo hinderlijk begon te lachen.

De telefoniste had nauwelijks via de geluidsinstallatie bekend gemaakt dat het half zes was, of de gangen van het gebouw stroomden vol mensen die hun dagtaak volbracht hadden. Bukjes baande zich met lange passen een weg door de menigte. Piet had moeite hem bij te houden.

Voor ze weg reden liet Bukjes de brommer extra hard gieren, want als hij iemand achterop had, kostte het hem nog meer moeite te voorkomen dat de motor afsloeg bij het optrekken.

Na het eten moest Bukjes al weer vlug weg. Op maandagavond kwam het jeugdclubje bijeen, waarvan hij leider was. Daarvoor moest hij op de Paasberg zijn. Toen hij terug kwam was het bijna half elf. Na het vertrek van de laatste groep (leeftijd 9-13 jaar), had hij de boel een flinke beurt gegeven, lampen, stoelen en tafels gerepareerd enzovoort. Hij voelde zich na die arbeid weer voldaan.

Hij reed de Bronbeeklaan af, langs Bronbeek, het tehuis voor oudgedienden van 't KNIL. Daarna stak hij de Velperweg over. De weg die hij koos, de Van Remagenlaan, voerde langs de rand van de stad. Hij passeerde de met knipperlichten beveiligde overweg, nam de scherpe bocht bij de nieuwe HTS en zag, toen hij de bocht uit kwam, ongeveer ter hoogte van het oude herenhuis waarin de HTS vroeger gevestigd was geweest, een klein autootje staan. Door de bomen kon hij de situatie niet goed overzien, zodat hij langzamer ging rijden.

Plotseling verscheen een grote man in het licht van de koplamp. De man had iets in zijn hand, een lap of zo. Hij beduidde Bukjes te stoppen: Op een raadselachtige manier wekte deze onverwachte gebeurtenis Bukjes' woede op. Misschien was hij eigenlijk wel bang op deze stille weg. In ieder geval was hij te overdonderd om het stopteken te negeren.

III

Christiaan van Heel had het plan opgevat zich een mens toe te eigenen om naar believen over te beschikken. Dat plan werd kracht bijgezet door de ontdekking van een fles ether onder de werkbank in de kelder. Hij dacht dat hij zijn slachtoffer met ether zou kunnen bedwelmen. Hij herinnerde zich hoe zijn vader het spul had gebruikt om de muizen mee te doden, die ze in een dierenwinkeltje kochten. Een muis werd met enkele druppels ether onder de kaasstolp geplaatst, verloor spoedig zijn evenwicht, bokste nog even met zijn dunne pootjes en gaf de geest, terwijl vader en zoon gespannen toekeken.

In zijn ongeduld vertrok Christiaan die maandagavond veel te vroeg. Hij was zo opgewonden als een kleine jongen die zich na het ontwaken realiseert dat hij jarig is. Alleen zat het bij Christiaan wat dieper. Hij voelde zich niet ongevaarlijk, maar evenmin verbeten. Het was gewoon zo dat het moest gaan gebeuren, het was in de logische gang van zaken verweven. Hij had geleefd zoals hij moest leven, er was hem geen keus gelaten. Hij volbracht een missie, die volbracht moest worden, hoewel hij mogelijk in geen enkel opzicht heilzaam was.

Terwijl hij de motor van de Morris even liet draaien, voordat hij achteruit de garage verliet, waren zijn gedachten in de geheime schuilplaats. Hij zag het slachtoffer al in zijn ketenen en voelde zich tevreden. Hij stond hem vaag voor de geest hoe de zaak zich zou ontwikkelen. Hij achtte het niet uitgesloten dat de ander bedekt door zweren en wonden onder zijn stokslagen zou overlijden. Het zou een mijlpaal zijn op een schier eindeloze weg.

Het was kort na zessen toen hij de weg opreed. Hij vermaakte zich met het kijken naar de mensen, die naar zijn

mening onbegrijpelijk onaangedaan bleven. Ten slotte konden ze stuk voor stuk zijn slachtoffer worden, beroofd van zich zelf. Wat belette hem het trottoir op te rijden en ze onder zijn wagen te verpletteren? Natuurlijk zou hij dan in handen van de politie vallen, maar een dergelijke daad zal zijn uitwerking niet missen. Uiteindelijk streefde hij naar goddelijkheid en alles wat wezenlijk verschilde van wat hij tot nu toe ervaren had, kon hem op weg helpen.

Na rijp beraad gaf hij de voorkeur aan zijn oorspronkelijk plan. Geduld was ook van belang en de dingen verwerken, dynamisch worden, naar binnen en niet naar buiten. Het was allemaal zo belangrijk. Hij moest ontzettend voorzichtig zijn en de beslissingen tot zich laten komen in plaats van ze te forceren.

Ergens was hij voor het eerst heer en meester. Nog steeds werd hij door niemand gekend en kon hij onbespied zijn gang gaan. De situatie was gunstig. Spoedig zou het anders worden. Wanneer iemand spoorloos verdween, zou de stad op zijn kop staan. Als dat daarna nog eens gebeurde zou ontzetting zich van de bevolking meester maken. Ook dat vooruitzicht charmeerde Christiaan. Hij werd wat geestdriftiger en keek een moment naar de fles die in een doek gewikkeld op de plaats naast hem lag. Hij probeerde zich de persoon voor te stellen die in zijn handen zou vallen. Gevoelsmatig hield hij het op een oudere man. Verder bleef het beeld onbepaald en toen zijn vader erin verscheen dwong hij zich aan iets anders te denken. Hij wierp weer blikken op de mensen. Hij zag ze lopen over de trottoirs, hun honden dwingend in de goot te poepen. Hij zag ze uitgeblust achter de ramen van hun huizen staan. Hij zag ze ook berustend voor een stoplicht wachten. Hij zag er zelfs twee met hoeden op, achterin een taxi, in een levendig gesprek gewikkeld. Er was iemand die

over een zebrapad holde, een fietser raakte, een voetganger omver liep en nog geen halt hield.

Christiaan raakte een beetje opgewonden, op een manier alsof hij fijne verrassingen verwachtte, een gevoel dat hij naar zijn weten nog nooit gekoesterd had. Zijn plannen bleven ongewijzigd maar hij begon zich illusies te maken over de afloop. Er heerste gewoon iets prettigs over hem, ìn hem.

Gewoonlijk was hij weinig op zijn gemak in de auto, maar nu was het anders.

Hij liet de motor rustig zoemen wanneer hij ander verkeer voorrang moest geven. Zachtjes reed hij de stad door, achter langs Sonsbeek over de mooie Parkweg met twee opwindende S-bochten. Daar was het stil. Er fietste een meisje op het fietspad. Eén moment overwoog hij met kracht op de rem te trappen, de auto uit te stormen, haar te grijpen, te slaan... Zijn snelheid was nog niet verminderd toen een tegenligger naderde. Toch gaf hij gas alsof hij betrapt was. Enige tijd reed hij veel sneller dan zijn gewoonte was. Het voorval ontnuchterde hem voor een tijdje.

Langs het Gemeenteziekenhuis reed hij de Cattepoelseweg op, naar de Schelmseweg, aan de noordelijke rand van Arnhem, bij Burgers' Dierenpark en het Openluchtmuseum. De Schelmseweg afrijdend bereikte hij Velp. Hij was nu nog verder van Arnhem dan toen hij vertrok. Toch was Arnhem om duistere redenen zijn werkterrein. In Velp schonk hij geen aandacht aan eenzame wandelaars. Om Arnhem van de andere kant te benaderen, reed hij via het Velpse Broek naar de Schaapdijk langs de IJssel. Bij de steenfabriek vlak voor de spoordijk sloeg hij rechtsaf, een onverharde weg op. Hij reed tussen de steenfabriek en de spoordijk door. Daarna bereikte hij een geasfalteerd weggetje, dat evenals de dijk vol kuilen en gaten zat. Hij kwam

niet sneller vooruit dan een voetganger, tot hij een hek bereikte. Daar hield de weg op. Het smalle spoorbaantje van de steenfabriek liep verder naar een baggermolen.

Christiaan zag kans de auto te keren. Zijn stemmingen lagen niet ver uiteen, maar veranderden toch enigszins. Hij werd nu in beslag genomen door een kalme verbetenheid.

De nieuwbouw van wijk Presikhaaf III lag niet ver bij hem vandaan, maar tussen de flats en zijn weg bevond zich nog een strook van ongeveer vijftig meter hoog gras. Hij reed langs de plaats waar jongens door voetballen het gras kort hielden. Ze vertraagden hun spel om hem na te wijzen. Ze lachten omdat hij voor het hek was komen te staan. Kwaad besefte Christiaan dat er nog zaken waren waarop hij geen vat had. Het aantal van dergelijke zaken beperken, dat was het doel van zijn onderneming.

Hij stopte achter een hoge kleiheuvel, waar hij dacht niet zichtbaar te zijn vanuit de flats en vanaf het voetbalveld. Onbewogen zag hij hoe een kleine jongen in een waaghalzig spel met zijn fietsje van de heuvel af hobbelde. Voor dit schepsel zou hij geen ether nodig hebben. Zijn blote handen waren voldoende om het mee te sleuren naar de kelder onder het huis, om het te martelen, te laten hongeren en omkomen van dorst.

Christiaan stapte uit. Voorzichtig sloot hij het portier. Daarna liep hij naar het kind dat aan de voet van de heuvel was gevallen en nu probeerde de fiets overeind te trekken.

De jongen schrok toen hij Christiaan zag, die bleef staan om hem dreigend op te nemen. Langzaam veranderde het verstarde gezichtje om ruimte te geven aan een uitdrukking van ontzettende angst. In Christiaans gelaat veranderde ook iets: de dreiging maakte plaats voor somberheid.

De jongen hield zijn fiets vast die nog maar half over-

eind was. Christiaan voelde zich belachelijk met zijn logge, onbeweeglijke lijf in het soepele gras. Hij deed een stap naar voren. De jongen week achteruit en viel over de fiets.

‘Wat doe je daar Peter?’ riep een heldere meisjesstem van boven. ‘Ben je gevallen?’

Ze keken tegelijk omhoog. Een klein meisje met een kort rokje stond op de kleiheuvel, vaag afgetekend tegen de lucht. Het begon te schemeren. De vermoeide mannen-ogen en de ontzette jongenskijkers ontmoetten elkaar nog één maal voordat Christiaan zich omdraaide en naar de Morris terugging.

Door een nauwe poort in de spoordijk en via de Volkerakstraat, bereikte hij de Laan van Presikhaaf. Even later wandelde hij in het park bij de HTS waar de vijvers en paden elkaar trachtten te overtroeven met esthetische bogen en vormen. Vlak naast het pad lagen eenden. Bij zijn nadering schoven ze met een zachte plons het water in. Christiaan ging op een bank zitten. Twee zwanen lagen op het zwarte water als onvoldoende weggewiste vette vingerafdrukken op een ruit. Het begon nevelig te worden. Door die nevel heen zag hij aan hun lichtkegels de snelle verplaatsing van auto's naar de oprit van Rijksweg 12. Hij haalde diep adem en begon te denken.

Hij was een beetje uit het lood geslagen door onvoorziene gebeurtenissen, maar hij hield goede moed. Als hij zijn rust terug had zou hij absoluut en krachtdadig in het verloop der dingen ingrijpen. De juiste stemming liet echter op zich wachten. Hij had behoefte aan bezinning.

Plotseling stond het verhaal hem voor de geest van een bediende van de boekwinkel waar hij kwam. De bediende was jonger dan hij maar sprak hem aan alsof hij zijn vader was. De jongen scheen van nature onzeker. Bij Christiaan echter voelde hij zich kennelijk op zijn gemak.

Op gedempte toon had hij Christiaan verteld van het

auto-ongeluk dat zijn baas het leven had gekost. Het betrof een zeer ernstig ongeluk, op Rijksweg 12, een frontale botsing, waarbij behalve de baas, nog twee doden en twee gewonden te betreuren waren. De baas was uit zijn wagen geslingerd en tegen een kilometerpaaltje terecht gekomen. Als dramatische bijzonderheid haalde de bediende aan dat de ongelukkige een kostbaar Frans boekje uit de achttiende eeuw in zijn binnenzak had gehad, dat zodanig met bloed was besmeurd, dat men zich gedwongen had gezien het weg te gooien. De bediende schudde treurig zijn hoofd.

‘Tegen iedereen,’ zei hij, ‘vertel ik dat van dat boekje, alsof dat boekje zo belangrijk was. Goed, het was onvervangbaar, maar dat is toch niet erger dan de dood van... God, mag weten waarom ik dat er telkens bij haal.’ De bediende slikte en vervolgde na een korte pauze: ‘Ik mocht mijn baas erg graag. Misschien is dat echter ook niet ter zake, want ik word toch wel misselijk als ik hoor dat iemand dood is, al had ik hem ook maar één keer in mijn leven gezien. Misschien concentreer ik me alleen op het boekje, omdat ik dat verlies tenminste een beetje kan vatten.’

Christiaan zat op de bank, de handen gevouwen in zijn schoot. Af en toe mompelde hij een woord om de beelden even vast te houden en te voorkomen dat ze elkaar zo snel opvolgden dat hij de draad zou kwijtraken. Het was een sensatie voor hem op deze manier te denken. Dat was hem nog nooit gebeurd. Hij werd er moe van, maar bleef benieuwd waar zijn gedachten hem brengen zouden.

Hij hoorde geschuifel over het grind. Traag naderde een oud baasje met een kleine hond aan de lijn. Christiaan was een beetje bang. Misschien was het wel verboden 's avonds laat in het park op een bank te zitten. Misschien vond de oude man het gek en zei hij er iets van. De oude zei niets.

Terwijl hij passeerde hing er een zekere spanning tussen hen. Christiaan was op zijn hoede. Het hondje kwam aan zijn been ruiken. Hij voelde zijn spieren tintelen om het mormel te vertrappen. Langzaam ging de oude over het grind verder. Hij liep gebogen en zijn knieën beefden.

Christiaan wijdde zich weer aan zijn gedachten. Hij had een herinnering die overeenkomst vertoonde met het verhaal van de winkelbediende. Lang geleden moest hij nog wel eens met zijn moeder naar Vlissingen. Wanneer ze het perron van het Arnhemse station op kwamen, zag hij het bordje hangen dat aangaf aan welke kant de trein naar Roosendaal kwam. Op dat bordje stond Nijmegen en hij haatte dat bordje hartgrondig. En nog steeds had hij een hekel aan de naam Nijmegen. Het leek hem een onprettige stad. Het vertegenwoordigde alles waarvoor hij bang was: Roosendaal, trein naar Vlissingen, het station daar, de taxi naar de boulevard Blankert. Al die, op zichzelf onschuldige, feiten stonden in het teken van het kille gezelschap van mensen. En misschien verving de weerzin tegen dat gezelschap, een nog diepere onvrede.

Christiaan besloot dat er voor hem slechts één streven was: actie, beweging, dynamiek, gewoon door alle barrières heen breken. Hij mocht geen genoegen nemen met de haat voor het bordje Nijmegen. Het was zijn taak door te dringen tot het wezen der dingen. Hij mocht zich niet langer laten afleiden.

Hij stond op en zocht zijn weg terug naar de auto, die hij had geparkeerd bij het herenhuis waarin vroeger de HTS gevestigd was geweest. Nadat hij de fles uit de wagen had genomen goot hij een flinke scheut ether op de doek. Even snoof hij de damp in, maar toen hij door de wind eigenlijk niets rook, vouwde hij de lap haastig dicht. Daarna ging hij op de voorbumper zitten wachten op het slachtoffer. Toen hij een bromfietsmotor hoorde aanko-

men liep hij de weg op. Hij was volmaakt rustig, alsof hij in een kamer, waar het benauwd was, even een raam ging opendoen.

Om de bromfietser te doen stoppen stak hij de rechterhand (die met de narcosebenodigdheden) omhoog. Vlak voor hem kwam Bukjes tot stilstand. De man keek Christiaan zwijgend aan, alsof hij al wist dat dit geen kwestie van woorden was. Christiaan liet de doek openvallen en sloeg hem op Bukjes' neus en mond.

Gedurende de eerste ogenblikken verweerde Bukjes zich niet, omdat hij instinctief alleen bang was voor de beschadigingen die de brommer zou oplopen, wanneer hij omviel als hij zijn handen vrijmaakte. Maar toen hij het benauwd kreeg begon hij te slaan.

Christiaan was verrast, omdat hij dacht dat de bedwelming al gauw begonnen was. Hij week iets terug. Bukjes' oude Germaan begon inderdaad te schuiven toen de berijder zijn voeten verplaatste. Bukjes werd in de val meegesleurd en kwam met de voet klem te zitten. Christiaan wierp de doek neer en sloeg Bukjes enorm hard op de wang. Vervolgens wilde hij zich op hem werpen, maar Bukjes had zijn voet losgerukt en rolde weg. Eén moment lagen ze beiden op de grond, het volgende moment stonden ze beiden op de been.

Bukjes huilde, in een mengeling van woede en angst. Zijn bril hing scheef voor het gezicht. Als een valse hond had hij de lippen open getrokken. Brullend stormde hij op zijn belager af. Christiaan ving hem met de knie in het kruis op. Bukjes slaakte een kreet en kromp in elkaar. Christiaan klemde zijn kaken opeen en wist hem met al zijn kracht een vuistslag op het oog te geven. Bukjes zakte jammerend nog verder in elkaar. Nadat hij tegen de slaap getroffen was, viel hij op de grond.

Hijgend keek Christiaan om zich heen. De etherdoek

lag voor zijn voeten. Hij raapte hem op, greep de fles en drenkte de lap als een spons. Hij liet zich op Bukjes' borst vallen. Daarna hield hij de doek langdurig onder de neus van de overwonnene, die na enkele spiertrekkingen volledig bewusteloos raakte.

Het was alsof hij uit een droom ontwaakte toen hij zich van het lichaam verhief. Hij gooide de lap weg in de richting van de bromfiets, veegde zich het zweet van het voorhoofd, trok zijn jasje recht en sjorde Bukjes naar zijn Morris. Hij zette het slappe lijf op de stoel voorin. Daarna liep hij haastig om de wagen heen en ging achter het stuur zitten. Terwijl hij de motor startte keek hij naar het gezicht van de man naast hem. Het maakte hem trots, maar dat zou ieder gezicht in die situatie gedaan hebben.

Met hoge snelheid reed hij over de Velperweg richting Velp. Hij merkte dat hij zijn hand bij het slaan had bezeerd. Vlak voorbij het viaduct van Rijksweg 12, sloeg hij linksaf, de Berg en Heideweg op. Dat was het einde van het verlichte gedeelte van het traject. Op de verharde weg kon hij slechts langzaam vooruit. Zodra een van de wielen in een uitholling raakte, maakten de lichtstralen van de koplampen dwaze sprongen en tuimelingen.

Toen hij de garage binnen gereden was, sloeg de motor af en doofden de lichten. Er daalde een vreemde eenzaamheid in de ommuurde ruimte.

‘Zo vriend,’ wendde Christiaan zich tot zijn slachtoffer, ‘jou zal ik in ieder geval behoeden voor een zinloze dood. Jij zult niet sterven aan een zinloze hartaanval of kanker. Jij zult niet sterven, nadat je onder de trein bent geraakt en niet meer te identificeren. We zullen jou de kans niet geven kinds te worden. Je zult me nog dankbaar zijn dat je zo'n mooie dood krijgt, die tenminste nuttig is, omdat het voor mij gebeurt. Als het lukt worden we door mij allebei groot!’

IV

Christiaan was doodop toen hij de bewusteloze in de schuilplaats had liggen. Hij trok Bukjes' armen op de rug en sloot de polsen in de boeien. Daarna ging hij tegen de muur geleund staan uitblazen. Bij het licht van de lamp keek hij om zich heen. De aanblik van het grote hol was hem dierbaar: de hobbelige bodem (de diepzwarte gaten van de gangen, de vijf kettingen met boeien, die zo laag in de wand geklonken waren dat de geboeiden onmogelijk konden opstaan, en de hoek waar hij een matras had neergegooid met enkele wollen dekens. De kromme, verslagen gestalte van Bukjes paste wonderwel in deze omgeving. Christiaan was blij dat hij hem had en wachtte geduldig tot hij zou bijkomen.

Hij ging bij het hoofd van Bukjes op zijn hurken zitten, om het te bekijken zoals men een lieveheersbeestje bekijkt dat men op de rug van de hand heeft genomen. Nauwlettend hield hij het trillen van de oogleden in de gaten. Ook het trillen van de lippen bij de ademhaling ontging hem niet.

Voorzichtig stak hij een hand uit om het hoofd aan te raken. Hij voelde de dunne haren en de stroeve huid van het voorhoofd. Onder het linkeroog was een beurse plek gekomen die begon te zwellen. Christiaan drukte er hard op met zijn wijsvinger. En terwijl hij zich zo intens met hem bezig hield, bleef het schepsel leven. Het was warm onder zijn vingers! Het leefde en dat was ontstellend. Ten slotte was dat het meest wezenlijke wat Christiaan zelf deed. Hij besefte dat alles leefde, dat alles een wezenlijke kern had. Hij was in feite geen uitzondering. Hij was slechts een onderdeel van een groot geheel. Hij werd er helemaal beduusd van.

Bukjes begon te zuchten. Daarna ging hij wild schoppen. Christiaan schoof iets van hem weg. Bukjes sloeg de ogen op en sloot ze onmiddellijk weer. Een hele tijd bleef hij nog met de ogen dicht liggen, maar Christiaan wist dat hij bij bewustzijn was.

Bukjes probeerde zijn armen te bewegen. Zodra hij merkte dat hij vast zat, begon hij onbeheerst aan de ketting te rukken. Hij hijgde, hij worstelde om los te komen. Nadat hij zijn pogingen had gestaakt, bleef hij weer enige tijd onbeweeglijk.

‘Waar is dit goed voor?’ vroeg hij ten slotte met een verwrongen stem.

‘Kalm nou maar,’ zei Christiaan, ‘we zullen wel zien waar het goed voor is. Zelf weet ik het ook nog niet.’

‘Wil je me alsjeblieft losmaken?’

‘Nee, dat zal niet gaan!’

‘Waar -, waarom nou niet? Waar is het nou goed voor? Wat wil je eigenlijk?’ riep Bukjes uit. Christiaan stond op en liep naar de matras. ‘Maak me los!’ gilde Bukjes achter zijn rug. De ketting rammelde weer. ‘Maak me toch los,’ herhaalde Bukjes verdrietig. Hij begon te huilen. Af en toe trok hij snuivend zijn neus op.

Ik ben wel veranderd, dacht Christiaan, maar toch ben ik mezelf gebleven. Ik geloof niet dat dit eerder had moeten gebeuren, maar nu het zover is, is het toch wel goed. En die gekke man die daar ligt! Ik zal hem goed in de gaten houden want er zal wel heel wat gaan gebeuren. Hij moet niet denken dat hij er zomaar op los kan leven. Ten slotte leef ik ook. Daar zal hij rekening mee moeten houden. Ik geloof dat het allemaal heel belangrijk is. Ik zal erg mijn best moeten doen, ik moet me ook helemaal geven, net zoals hij. Maar dat kan ik wel. Het is erg fijn om belangrijke dingen te doen.

‘Laten we maar gaan slapen. Het is al laat,’ zei hij droog.

Bukjes hield verschrikt op met snikken. Christiaan trok de dekens over zich heen.

‘Wat is nou de bedoeling?’ vroeg Bukjes benauwd. Als antwoord haalde Christiaan zijn schouders op. Dat kon de ander echter niet zien.

‘Ik krijg het zo koud,’ klaagde Bukjes.

‘Daar is nou eenmaal niets aan te doen.’

Bukjes zocht naar nieuwe mogelijkheden en verklaarde dat hij moest plassen. Christiaan raadde hem aan het in zijn broek te doen.

‘En als ik nou moet poepen?’ riep Bukjes met overslaande stem.

‘Dat zul je ook in je broek moeten doen. Je moet vooral niet denken dat je er zo gemakkelijk vanaf komt.’

Voor de zoveelste keer begon Bukjes aan zijn boeien te rukken. Hij begreep er niets van en geloofde het ook eigenlijk niet, zodat hij zich op een bepaalde manier nog wel op zijn gemak voelde. Hij haatte zijn ontvoerder helemaal niet. Hij had goede hoop op verlossing. Plotseling begreep hij dat het allemaal niet zomaar gebeurde. Hij had een roeping in deze bizarre situatie. Kalm begon hij te bidden. Hij begreep nu meer van zijn gekruisigde Heiland en hield van hem. Zijn gedachten ordenend, trachtte hij de gebeurtenissen te overzien.

Er was vreselijk gevochten. Na de oorlog was dit zijn eerste confrontatie met geweld. Zijn positie had iets van die van een gijzelaar, maar niets wees er op dat deze kwelling niet spoedig een einde zou nemen. Het was gewoon waarschijnlijk dat deze gek hem weer spoedig zou vrij laten. Was dat niet het geval dan zou de politie hem wel op het spoor komen. En desnoods was hij ook wel bereid zijn gevangenschap te laten voortduren. Hij beschouwde de man die hem aangevallen had als een idioot. Normale mensen deden zo iets niet. Hij vroeg zich af waar hij zich be-

vond en plotseling vocht hij weer nutteloos in een draaikolk: niets was verklaard, niets was te voorspellen en hij was aan de luimen van een idioot overgeleverd. Hij had pijn in zijn hoofd. Het linkeroog kon niet meer open en hij was doodsbang dat hij nog meer gepijnigd zou worden. Pijn kon hij niet verdragen. Pijn was een verschrikking! Pijn: hij zag al bloed over zijn wangen stromen in plaats van tranen.

Bukjes krijste. ‘Help, laat me gaan! Mijn vrouw wordt ongerust! Ik ben vader van drie kinderen. Ze kan niet slapen voordat ik gevonden ben en ze heeft toch al zo'n zwakke rug. Het wordt haar dood! Ze denkt minstens dat ik ook dood ben!’

Christiaan had de handen onder het hoofd gevouwen en lag op zijn rug naar het plafond te kijken. Hij werd somber van het gejammer. Toch voelde hij duidelijker dan ooit dat hij moest doorzetten. Er stonden grote gebeurtenissen voor de deur! Zijn somberheid had niets met twijfel te maken en alles met vermoeidheid. Hij kon zich trouwens geen twijfel veroorloven. Hij had nog zoveel dingen te doen. Zijn handelingen waren niet willekeurig. Op een vreemde manier werden ze hem van buiten opgelegd. Nog bedekte een geheim alle dingen, maar dat mocht niet lang meer duren. Hij zou het geheim aan flarden scheuren. Het was zijn opdracht, de vervulling van zijn leven, te doen wat gedaan moest worden. Hij leefde nu al dertig jaar en had nog niets gedaan dat niet gemist kon worden.

Het besef dat die laatste gedachte onjuist was, maakte hem blij. Het belang van dertig jaar voorbereiding mocht niet onderschat worden. Maar als het daarbij bleef, had hij net zo goed niet geboren kunnen worden. Dan had hij gedurende enige tijd een lichaam gehad zonder er voordeel uit te slaan. Daarom was het zaak nu door te zetten.

‘Het is hier zo ontzettend koud op de grond,’ klaagde Bukjes. Christiaan antwoordde natuurlijk niet. ‘Hoor je me niet ellendeling? Kom van je bed af lafbek!’

Inderdaad verliet Christiaan nu zijn matras. Hij realiseerde zich hoe fors zijn gestalte was, terwijl hij zich naar de gevangene begaf. Hij ging vlak voor hem staan. Bukjes loerde omhoog.

‘Ik ben mijn bril kwijt,’ stamelde hij. ‘Wat ga je nu doen?’

Christiaan haalde uit en schopte met zijn schoen midden tegen het voorhoofd. Bukjes slaakte een kreet, schokte op en wrong zich als een hond in allerlei bochten om zover mogelijk bij Christiaans voeten vandaan te komen.

Christiaan ging op zijn matras liggen. Zonder emoties luisterde hij naar de zachte geluiden die de ander maakte als hij zich bewoog. Het was eigenlijk niet zijn bedoeling geweest hem te schoppen, maar het speet hem niet. Ondanks alles zag hij Bukjes meer als medewerker dan als slachtoffer. Natuurlijk moest het initiatief aan zijn zijde blijven.

Bukjes gilde nog twee keer de naam van zijn vrouw. Het duurde geruime tijd voor Christiaan in slaap viel, voor het eerst sedert zeventien jaar zonder te masturberen.

Toen hij wakker werd stonk het naar urine. Bukjes sliep. Christiaan wekte hem met een paar porren in de zij. Daarna liep hij naar de keuken om voedsel te halen. Het huis zat nu al onder het stof.

In de oude keuken met de hoge muren vond hij enkele beschuiten en een stuk beschimmeld brood. Toch gek, dacht hij, ik sticht hier zo'n beetje een eigen staat en alleen al wat het eten betreft blijk ik afhankelijk van mensen die er eigenlijk niet bij horen.

De voedselvoorziening zou een ernstig probleem wor-

den, zelfs wanneer hij de gevangene liet hongeren. Christiaan voelde er niets voor zijn schuilplaats regelmatig te verlaten om naar de kruidenier te gaan. Het was zijn bedoeling ononderbroken in het gezelschap van Bukjes te vertoeven en zich niet te laten afleiden. Het enige duurzame voedsel dat hij kon bedenken waren aardappelen, waarvan hij wist dat men ze een hele winter kon bewaren. Voor zich zelf zou hij niet zoveel nodig hebben.

Bukjes had zich intussen zo gemanoeuvreerd dat hij tegen de wand kon zitten. Het brood dat Christiaan hem aanbood weigerde hij. ‘Ze vinden me toch wel,’ zei hij gesmoord. Christiaan keek hem dreigend aan. ‘Vuile nazi, vuile rotmof,’ schold Bukjes.

‘Kijk jij maar uit,’ zei Christiaan, ‘pas maar een beetje op je woorden. Wat let me om je de keel af te snijden?’

‘Dat zal je wel laten,’ fluisterde Bukjes.

‘Waarom zou ik dat laten?’

‘Ze krijgen je altijd te pakken.’

‘Ik heb niks met “ze” te maken. Wat schiet jij daar trouwens mee op als je dood bent?’

‘God moge het verhinderen,’ zei Bukjes dor.

‘Wat God? Niks God!’ riep Christiaan kwaad. ‘Hier bestaat geen God, laat ik je dat wel vertellen. Hier bestaan alleen jij en ik. Waar God zit zien we later wel. Voorlopig vechten wij samen uit wie de baas is. En jij bent het niet, dat begrijp je zeker wel he?’ Christiaan had van het schreeuwen een rood hoofd gekregen. Kleine speekseldruppels waren over zijn lippen gevlogen. Bukjes had uitgeput de ogen gesloten. Hij liet het hoofd op de borst hangen. Aan zijn haren rukte Christiaan hem omhoog. Het gezicht was vreselijk geschonden. Het hele voorhoofd was opgezwollen, rondom een open wond, die gebloed had. Gestold bloed kleefde in de wenkbrauwen. Het linkeroog lag in een diep dal van bloederig paars en hard

groen. Christiaan kon het niet aanzien en begon met de vlakke hand op de wangen te slaan, tot er bloed uit de mond stroomde.

‘Ik zal je verder voorlopig maar met rust laten,’ hijgde hij. Hij ging op de grond zitten, liet het hoofd tegen de wand rusten en vroeg zich wanhopig af hoe het nu verder moest. Hij kon niet verklaren waarom hij deze mishandeling had begaan. In een zeer geëmotioneerde gemoedstoestand sloeg hij de handen voor de ogen en kreunde.

Hij was duidelijk niet in staat aan zich zelf te ontkomen. Ten koste van een enorme inspanning stelde hij orde op zaken in zijn gedachtenwereld. Wat hij verlangde te doen was niet in menselijke begrippen te vatten. Alles wat de mens doet, leidt hem af van zijn ware bestemming. Het bordje Nijmegen verving het verfoeide Vlissingse gezelschap. Het gezelschap legde beslag op gevoelens die op het hogere gericht hadden moeten zijn. Het bestaan weerhield hem van het bereiken van God, maar hij wist alleen van God doordat hij bestond. Hij streefde naar een soort eeuwig leven omdat hij een lichaam had, maar doordat hij een lichaam had was hij sterfelijk. De kring was absoluut gesloten. Er moest iets plaats vinden dat die logica verbrak.

Mijn gedachten, dacht Christiaan een moment verbijsterd, bestaan zonder verschijningsvorm. Nee, eigenlijk toch niet. Ik zelf ben het lichaam van mijn gedachten. Ik geloof trouwens dat ze op scheikundeformules berusten. Dan heeft iedere gedachte zijn eigen sterfelijke lijfje en heb ik er helemaal niets meer mee te maken. Er is maar één uitweg: hard vechten.

Zo belandde hij toch weer bij de dynamiek, de verbeten, blinde beweging. En het doel was bereikbaar: het ging er ten slotte maar om iets te veroorzaken dat niet in de logica paste, die de mens met zijn gebrekkige waarnemingen had opgebouwd. Iets nieuws.

Misschien is het wel erg persoonlijk, dacht hij, mogelijk hebben velen voor mij dat punt bereikt. Alchemisten of zo, met hun geduldig wachten. Hum, mooi boek was dat. Mijn verlossing hoeft die van de mensheid niet te zijn. Ik heb geen barst met al die anderen te maken. Laat ze hun eigen peultjes maar doppen. In ieder geval zal ik heel erg mijn best doen. Ik heb tenminste een doel.

'En net,' begon een waarschuwende stem in hem, 'was je zover met je gedachten dat je tot de conclusie kwam dat ieder logisch doel een misleiding was. Misschien is dat met dit ook wel het geval. Misschien heb je alleen iets nodig dat wat ingewikkelder is om je op dood te staren.'

'Vooruit dan maar,' sprak hij luid en met een diepe zucht, 'het moet maar. Ik weet het ook niet.' Hij voelde zich alsof hij voor zijn verdere leven genoeg gedacht had, zo moe. Hij zag zich zelf als een versleten jas. Maar hij bleef trots op wat hij presteerde: zijn onderzoek ging dieper en dieper, terwijl hij zijn lichaam niet meer hoefde te bevredigen. Toen hij de schuilplaats verliet was het alsof een zware last van hem af viel. Hij sloot het paneel.

In de keuken nam hij een tas, klopte het stof er af, kuchte en ging boodschappen doen. Hij volgde een zandweg in de richting van Rozendaal. Het was nog nauwelijks lente, kil, winderig en bewolkt.

De groenteboer bij wie hij veertig kilo aardappels bestelde keek er wel even vreemd van op. Christiaan reageerde echter niet en schouderophalend begon de man aardappels in de bak onder de weegschaal te gooien. Christiaan vroeg hem de ruimte die in de tas overbleef te vullen met sla en andijvie.

Even later stond hij op de stoep voor de groentewinkel. Hij voelde zich opgelaten want hij kon de tas bijna niet dragen. Hij was blij toen hij de bebouwde kom verlaten had en de tas op een schouder kon nemen. Zeer tevreden

met zich zelf bereikte hij het huis. Het is eigenlijk niets voor mij mijn zaakjes zo goed in orde te hebben, dacht hij.

Toen hij acht dagen niets gegeten en maar zo nu en dan water gedronken had uit de emmer die Christiaan hij hem had neergezet, was Bukjes zodanig verzwakt dat ook ieder verlangen naar eten verdwenen was. Hij was er zo ellendig aan toe dat het begrip voedsel geen enkele waarde meer had.

In de loop van die tijd was Christiaan geleidelijk vertrouwd geraakt met de smaak van rauwe aardappelen. Met zijn nagels krabde hij de schil er af voor zover dat mogelijk was. Daarna at hij iets. Veel eten was ook voor hem niet nodig. Hij deed niet anders dan op de matras liggen. Soms concentreerde hij zich op de aanwezigheid van de ander, die hij dan langzaam maar grondig begon te haten. Steeds weer werd hij zich er van bewust dat hij voor Bukjes in dit onderaardse dezelfde buitenstaander was als Bukjes voor hem en dat was een hinderlijke gewaarwording. Toch stak hij geruime tijd geen vinger uit om iets in die onduldbare situatie te wijzigen. Hij bleef op de matras en zweeg, hoewel Bukjes, vooral in het begin, niet naliet zijn gal te spuwen.

Bukjes had er handigheid in gekregen hem uit zijn slaap te houden. Dikwijls als Christiaan indutte liet hij de kettingen rammelen. Dan sloeg Christiaan de ogen op en keek naar het plafond, alsof hij niet geslapen had, maar in gepeins verzonken was geweest.

Wanneer Bukjes door wanhoop bevangen werd, en dat gebeurde steeds minder, lag hij zich eerst een tijd te verbijten tot hij een mogelijkheid verzonnen had om zijn hart te luchten.

‘Wat zijn dat voor een gangen?’ vroeg hij eens. Na een korte pauze herhaalde hij zijn vraag met nadruk, hoewel

zijn stem niet zo scherp meer was als vroeger. Daarna begon hij te schelden: ‘Ellendeling! Ik lig hier te verkommeren. Ik ga dood op deze manier. Iedereen is me al lang vergeten denk ik. Je bent een schooier, een schoft! Laat me toch met rust. Ga toch weg. Kom niet meer onder mijn ogen, stuk ongeluk. Laat me tenminste rustig sterven!’ Deze uitvallen hadden iets plichtmatigs gekregen. In feite kon het hem niets schelen. Hij was niet jaloers meer op de ander, die zich vrij kon bewegen en op een zachte ondergrond sliep. Hij dacht aan Jezus noch aan zijn vrouw. Hij kende slechts één zorg: met zo weinig mogelijk beweging zo te gaan verliggen, dat hij zolang mogelijk geen pijn kreeg. Behoedzaam voorkwam hij dat zijn gezicht de grond raakte, want dat genas niet. Dat bleef beurs.

Hij heeft zich eigenlijk vlug aangepast, dacht Christiaan, het valt me eigenlijk tegen zoals hij reageert. Ik had verwacht dat er meer zou gebeuren. Maar dat wil nog niet zeggen dat het wonder van de baan is. Ik zal bij hem blijven tot het einde, dan heb ik pas zekerheid.

Het stonk in de ruimte vreselijk naar urine en uitwerpselen. Christiaan deponeerde zijn behoeften in één van de doodlopende gangen. Hij waste zich niet en schoor zich evenmin. Natuurlijk verwisselde hij zijn ondergoed nooit. Hij verliet de ruimte geen seconde. Het paneel had hij aan de binnenkant gesloten met de hendel die in de gang aan de wand hing. Ze waren hermetisch afgesloten van de buitenwereld. Alles was in afwachting van het wonder.

Op de negende dag werd Christiaan plotseling bevangen door razernij. Zonder te weten wat hij deed greep hij de stoelpoot, waarvan hij zich voor noodgevallen had voorzien, stormde naar Bukjes en begon hem af te rossen. De arme man kermde om genade, maar dat maakte Christiaans woede slechts groter.

‘Vreten,’ brulde hij, ‘vreten.’ Hij sloeg hem met het stuk hout op de schouders en trapte hem in de buik, tot Bukjes ophield met gillen en als een vormeloze zak tegen de muur lag.

‘Zul je eten?’ gromde Christiaan. Toen het antwoord op zich liet wachten, keek hij woest om zich heen en greep het beschimmelde stuk brood, dat al die dagen op de grond had gelegen. Dat duwde hij in Bukjes' gezicht, ‘Zul je eten?’ vroeg hij weer. Nog geen antwoord. Hij greep de magere handen die bij Bukjes op de rug lagen. Hij nam de pink en brak die in één ruk doormidden. Bukjes gilde en schoot overeind.

‘Ja ja,’ riep hij.

‘Hier dan,’ zei Christiaan tevreden. Hij ging op zijn knieën voor hem zitten om hem geduldig het brood te voeren. Onderwijl streelde hij de man over de platte schedel. Hij kreeg tranen in de ogen van ontroering. Bukjes kauwde traag. Na enige tijd kreeg de weerzin de overhand, zodat hij alles uitspuwde.

‘Wacht,’ zei Christiaan gedienstig, ‘binnenin zit misschien nog wel goed brood.’ Om zich te overtuigen trok hij de harde groen massa uit elkaar. Het zweet stond dik op zijn voorhoofd. Teleurgesteld ontdekte hij dat de schimmel helemaal doorgevreten was. ‘Dan moet je maar een aardappel nemen,’ besloot hij.

Haast onmerkbaar schudde Bukjes het hoofd. Christiaan zag het wel, maar trok zich er niets van aan. Hij krabde een aardappel schoon, zorgvuldiger dan hij voor zich zelf ooit gedaan had. Daarna beet hij hem in brokken, zodat hij Bukjes kleine stukken kon voeren.

‘Zo, dat is voorlopig genoeg,’ vond hij toen Bukjes één aardappel op had. Nog geen kwartier later braakte de gewonde man alles uit, onder de vreselijkste benauwdheid. Na enkele uren probeerde Christiaan het nog eens, met

meer succes. Daarna werd het voeren van Bukjes een der vaste programma-punten.

De arme man scheen niet meer te kunnen praten. Bewegen deed hij nauwelijks. Soms verlegde hij een been. Daarmee was hij dan minuten lang bezig, op een dierlijke manier kreunend.

Ik dreig mijn doel voorbij te schieten, dacht Christiaan, ik moet voorzichtig zijn en eens goed bij me zelf te rade gaan. Ik heb hier een mens, maar wat heb ik feitelijk met hem te maken? Kan het niet zonder hem?

Wat was zijn doel? Het ontsnappen aan zijn lichaam op een bovennatuurlijke wijze, het meer dan mens worden. Van welke middelen dacht hij gebruik te maken?

Eens had hij in een boek iets over alchemisten gelezen. De betreffende alchemist had niet zulke fraaie bedoelingen, maar dat deed niet ter zake. De werkwijze was interessant: het jarenlang herhalen van één proef met hetzelfde materiaal, in de veronderstelling dat er één keer een andere reactie zal plaats vinden dan alle andere keren. Wanneer het uitzonderlijke in de stof gebeurde moest dat op de alchemist zijn weerslag hebben.

In dit geval was Bukjes de stof, op zich zelf waardeloos, dood materiaal, dat eerst van betekenis werd in handen van de doelbewuste proefleider. In dit licht bezien was de dynamiek mogelijk toch niet zo belangrijk. Misschien zat het inderdaad in het geduld. Christiaan voelde zich geduldig.

Plotseling tintelde hij van opwinding, want hij had het! Dat moest het zijn; was er ooit maandenlang ononderbroken een mens door een ander mens bekeken? Het moest kunnen. Hij zou geduld hebben! Hij zou naar Bukjes kijken en in de loop der jaren in zijn ziel doordringen. Hij zou Bukjes aan zich zelf toevoegen.

Was het dan nog noodzakelijk dat de ander daar ver-

slagen op de grond lag? Ja, dat was onontkoombaar, want er moest initiatief zijn. Bukjes moest met hem reageren als een chemische verbinding. Het was een soort bevruchting.

Christiaan begon te gloeien, toen hij zich herinnerde wat hij over die zaak gelezen had: het sperma zocht driftig een weg, de eicel wachtte af. Christiaan begreep dat bevruchting iets met zijn zuster te maken had, iets geheims en wezenlijks, iets van onder de dekens. Weliswaar herkende hij in Petra geen lijdzame eicel, maar in principe kon hij het zich voorstellen: de eeuwige beweging paart met de eeuwige stilstand voor het eeuwig leven.

Het enige wat Bukjes moest behouden was zijn ziel, de levensgeest, verder mocht hem alles ontnomen worden. Misschien mocht zelfs het laatste hem ontnomen worden: het was niet onmogelijk dat de ziel tot eicel wordt in het dode lichaam. Tal van kansen dus.

Sperma en eicel waren even belangrijk. Zonder één van hen was nieuw leven onmogelijk. Maar hun functies verschilden. Daarom verschilde Bukjes' functie van de van Christiaan. Daarom mocht Bukjes geslagen worden. Gevoelens deden niet ter zake. De spermatozoïde vraagt ook niet of het schikt: hij penetreert gewoon.

Zo kwam Christiaan weer terug op zijn uitgangspunt: hij moest dynamisch zijn, hij moest waakzaam blijven. Het werd tijd dat een nieuw wezen ontstond, voortgekomen uit het menselijk ras, maar geen mens meer. Zoals het nu was schoot de mens schromelijk te kort. Zijn dierlijke drang al zijn waarnemingen met elkaar in overeenstemming te brengen, was een drang tot zelfvernietiging. De behoefte aan logica maakte dat hij zinloos bleef ronddazen.

Eens te meer raakte Christiaan vermoeid van de dingen die hij dacht. Hij had verwacht dat het veel gemakkelijker

zou zijn. De ideeën die nu in hem opkwamen deden hem vreemd en koud aan. Ze waren wonderen op zich zelf, zeer vluchtig. Maar toch brachten ze hem dichter bij zijn doel. Soms gaven ze hem het gevoel dat er werkelijk iets buiten hem was dat aan de zaak leiding gaf. Hij hield innig van de mysterieuze bestuurder en zocht in hem op of ten onder te gaan. Zijn streven was religieus. Tevens hield hij erg veel van Bukjes. Hij kon hem niet meer missen.

Voor de heer Bukjes bestonden er nog maar twee toestanden: of hij werd wèl of hij werd niet gevoederd. Verder had het bestaan voor hem afgedaan. In bepaalde visioenen koesterde hij een vage angst, maar daarin voelde hij zich thuis. Hij was bijna in het land der doden opgenomen.

Naarmate Christiaan meer aan hem gehecht raakte, groeide ook de wil hem te laten delen in zijn overtuigingen. ‘Het is erg belangrijk,’ zei hij altijd als inleiding tot een poging in die richting. Hij sprak zacht en zonder een spoor van opwinding, alsof hij de ander wilde sparen. Bukjes reageerde nooit. Hij bewoog zelfs de ogen niet.

Het was gedaan met Bukjes. Hij had niet lang meer te leven. Vlak voor hij stierf, trad een lichte verbetering op in zijn toestand, zodat hij zelfs weer begon te praten. Christiaan was dermate ontroerd dat hij de man in de nek begon te strelen, waar de huid los en rimpelig was geworden. Zo nu en dan moest de stervende man zwijgen omdat er bloed in zijn mond kwam.

‘Ik ga dood,’ lispelde hij.

‘Welnee,’ zei Christiaan, ‘jij blijft hier fijn bij mij.’

‘'t Is jouw schuld,’ zei Bukjes zonder verwijt.

‘'t Is voor een goede zaak,’ vond Christiaan.

‘Wil je me losmaken?’ vroeg Bukjes, ‘ik heb zo'n last van dat ijzer. Pijn. Het doet zo zeer.’

‘Je mag niet los, dat weet je toch wel?’

‘Maak me alsjeblieft los.’ Bukjes beefde van het verlangen dat hij koesterde. Christiaan zweeg.

‘Als je me los maakt zal ik iets voor je doen,’ beloofde de arme man.

‘Je wilt zeker terug naar je vrouw,’ veronderstelde Christiaan boos.

‘Nee echt niet. Ik blijf echt hier. Ik wil alleen mijn handen maar los. Je kan me toch tenminste zonder die pijn laten doodgaan? Ik heb trouwens niets met m'n vrouw te maken.’ Pauze. ‘Ik weet het beter: ik zal haar voor jou hier naartoe halen. Dan gaan we haar slaan. En schoppen. Je mag haar wel bijten. Ik zal haar halen goed? Wil je me eten geven?’

‘Nee!’

‘Zal ik iets voor je doen? Moet je me los maken hoor! Mijn handen doen zo zeer.’

‘Onzin.’

‘Zeg maar wat ik doen moet als je me los maakt.’

‘Ik maak je niet los.’

‘Dan doe ik ook niks voor jou,’ zei Bukjes na enig nadenken.

‘Jawel, dat doe je wel!’ riep Christiaan plotseling. ‘Natuurlijk moet jij iets voor me doen. Ik weet al precies wat!’

‘Maak je me dan los?’ vroeg Bukjes benauwd.

‘Je moet iets voor me doen en dan laat ik je vast zitten en dan moet je meteen doodgaan. Je laatste daad moet voor mij zijn. Als je dood bent zal ik je losmaken en naar je vrouw brengen,’ besliste Christiaan.

‘Nee,’ zei Bukjes angstig.

‘Jawel!’ Christiaans besluit stond vast. ‘Je moet me een kus geven op allebei mijn ogen.’ Meteen nam hij Bukjes' gezicht tussen de handen en drukte zijn gesloten rechteroog op de mond. ‘Kussen,’ zei hij. Bukjes trachtte zijn

hoofd te schudden, maar Christiaan kneep hem en toen trok er een kleine beweging door de koude lippen. Daarna bracht Christiaan het linkeroog aan de mond.

Toen het gebeurd was stond Christiaan op. ‘Nou moet je geen woord meer zeggen en doodgaan, dan is je laatste daad voor mij geweest. Als je dood bent zal ik je echt los maken.’ Bukjes keek naar hem met de bloeddoorlopen ogen, waarin nog enige hoop te ontdekken was. Die ogen bleven op Christiaan gericht toen hij achterwaarts terugkeerde naar de matras. Eerst toen hij ging liggen, viel Bukjes voorover.

Met een schok werd Christiaan wakker. Bukjes hing nog in dezelfde houding. Met een angstig voorgevoel trok hij aan zijn schouder. De man was inderdaad dood. Zonder zich te bedenken haalde Christiaan het vleesmes uit de keuken. Het was nacht en dat verbaasde Christiaan. Hij had er niet bij stil gestaan dat in het heelal alles normaal zijn gang ging. Toen hij zich van het vleesmes had voorzien, maakte hij Bukjes los en sleepte hem naar de plaats recht onder de lamp om zoveel mogelijk licht te hebben. Daarna sneed hij het bovenste gedeelte van de gebroken pink. Hij bekeek het stukje nauwkeurig, maar zag er niets bijzonders aan. Hij besloot Bukjes' oren eraf te snijden en de neus. Ten slotte wilde hij de kleren verwijderen, maar daarbij kwam zo'n stank los dat hij er van af zag. Hij nam genoegen met het lossnijden en breken van de rechtervoet. De schoen en de sok had hij uitgetrokken. Hij verdeelde de voet in kleine schijfjes en brak alle botjes, maar vond niets waarvan hij dacht: hee dat zocht ik!

Hij nam een stukje vlees in zijn mond, kauwde en slikte het door. Het smaakte niet vies, maar het bracht ook geen bijzonderheden aan het licht. Ten slotte nam hij het lijk en sjouwde ermee door het hele huis, tot het zolderkamertje.

De losgeraakte lichaamsdelen had hij in Bukjes' zakken gedaan.

Op een bepaalde manier was Bukjes hem ontsnapt. Hij was er niet in geslaagd de dood te overwinnen. Misschien was Bukjes er zelfs beter aan toe dan hij. Hij had de indruk dat de man onkwetsbaar was geworden.

Deze gedachte verontrustte Christiaan zeer. Het maakte zijn handelingen belachelijk. Somber staarde hij naar het lijk. Het duurde een hele tijd voor hem een licht op ging.

Gelukkig, dacht hij, deze twijfel wordt me alleen maar ingegeven door het verstand dat ik vervloek. Juist aan dit soort beslommeringen wil ik ontsnappen. Hij voelde zich erg vreemd: vermoeid en toch haast afkerig van het idee tot rust te komen.

Ondertussen was de week begonnen, aan het eind waarvan Christiaan twee nieuwe objecten naar de schuilplaats bracht, jongelui, neef en nicht, Richard en Elise Grootman.

V

Nadat Bukjes' stoffelijk overschot in het zolderkamertje was opgeslagen, had Christiaan een sterke behoefte aan morele steun. Hij voelde zich onbestemd: geneigd tot vrolijkheid, maar eenzaam. In de stoffige gangen en kamers van het huis voelde hij zich erg vies zodat hij begon met het nemen van een bad. Tot zijn verbazing kwam er inderdaad nog water uit de kranen toen hij ze open draaide. Hij kleedde zich uit alsof hij een ui aan het pellen was. Het ondergoed schopte hij onder de badkuip, zonder ernaar te kijken. Maar toen hij zo vreselijk naakt in de badkamer stond, zonk de moed hem in de schoenen. Vertwijfeld richtte hij zijn aandacht op Bukjes en diens afgesneden neus. Zijn geslacht werd groter.

Onder het uitstoten van dierlijke geluiden draafde hij naar zijn kamer. De matras en de dekens van zijn bed waren in de schuilplaats, zodat hij liggend op de koude spiralen moest masturberen.

Daarna ging het baden beter. Het water in de kuip was koud, want hij had niet de moeite genomen om de geiser aan te steken. Voorzichtig veegde hij met een vochtig washandje het grofste vuil van zijn lijf. Voor de spiegel kwam hij tot de conclusie dat zijn haar nodig geknipt moest worden, maar nu Roelof vertrokken was had hij geen kapper meer. Dat probleem zat hem bijzonder dwars. Hij werd er misselijk van.

Zie je wel, dacht hij verbitterd, die man is nog niet dood of het is het oude liedje: niks dan narigheid. Hij was dermate teleurgesteld dat hij er zelfs niet toe kon komen onmiddellijk naar een nieuw slachtoffer uit te zien. Mokkend trok hij schone kleren aan. Hij wilde naar de bibliotheek gaan en vertroosting zoeken bij de kranteknipsels,

maar midden in de gang, bij de overbodige stillevens werd het hem te veel. Hij zakte door de knieën en wilde ook sterven. Hij huilde niet eens. Hij was overal te moe voor.

Toen hij er zich van bewust werd in welk een ongebruikelijke positie hij zich bevond, was hij weer een heel eind opgeknapt. In de bibliotheek vond hij zijn oude overtuigingen weer terug. De motorberijders die de macht over het stuur verloren en zich tegen een boom te pletter reden, stelden hem op zijn gemak, net zoals de steppende kinderen die zonder uit te kijken van de stoep gingen om onder de bus te raken, de ouden van dagen die aan het begin van de winter om het leven kwamen door kolendampvergiftiging, de hysterische telefonisten die hun onbetrouwbare verloofden neerschoten, de Italiaanse zeelui die door Surinamers met een stiletto in de buik werden gestoken, de koele jongemannen, die om de levensverzekering van hun moedertje op te strijken een tijdbom in het vliegtuig waarin zij reisde, lieten exploderen, waardoor passagiers en bemanningsleden te pletter vielen, de opvarenden van viskotters, die in de woedende golven het leven verloren, de Japanse paartjes die hand in hand in de krater van een vulkaan sprongen en de wanhopige huisvrouwen die zich uit het raam op de vierde verdieping wierpen.

Christiaan voelde zich in zijn element en hij voelde zich een beetje nuttig ook. Ten slotte had hij nu zijn steentje bijgedragen in deze soort voorvallen. Naarmate hij vorderde in zijn lectuur, steeg de achting die hij zich zelf toe droeg. Natuurlijk had hij nog niet het uiterste bereikt, maar hij was nu vol goede hoop. De behandeling van Bukjes was een uitzonderlijk waardevolle actie geweest. Zijn aandeel in het bestaan was erdoor verveelvoudigd. Het doel was nog niet bereikt, maar hij had de goede weg betreden. Als hij liedjes had gekend was hij ze nu gaan zingen.

Er is geen reden om te wanhopen, dacht hij, want alles gaat goed. Het was eigenlijk geen wonder dat ik net een inzinking had; ik heb me nogal niet wat gepresteerd! En ik heb me toch voorbeeldig gedragen tijdens de behandeling van die rotvent.

Vergeefs trachtte hij te doorgronden waarin die voorbeeldigheid stak. Toch bleef hij tevreden met zijn optreden. Als hij eraan terugdacht glimlachte hij. Het was gewoon een fijne periode in zijn bestaan. Aan deze episode ontleende al het voorgaande zijn zin. Hij was een zinvol leven gaan leiden. Het was nu zaak door te zetten en niet te verslappen. Door deze oefening zou hij nog meer kunnen presteren. Er was ten slotte iets bewezen: met het wegcijferen van de reden nam zijn geluk toe. Hij was ervan overtuigd dat hij straks, wanneer het toppunt van voldoening was bereikt, zou functioneren als een machine.

Hij was vol bruisende energie. Overmoedig verlangde hij ernaar zich te toetsen aan omstandigheden die vroeger een kwelling hadden betekend. Daarom besloot hij ook een reis naar Vlissingen te maken. In de brievenbus had hij een brief van Carl gevonden die hem aanspoorde iets van zich te laten horen. Hij zou gaan. Ten slotte had hij iets goddelijks gekregen.

In de loop van de dag werd hij rustiger, maar zijn voornemen naar Vlissingen te gaan liet hij niet varen. Die nacht sliep hij in zijn schone kleren op de matras in de schuilplaats. Hij voelde zich er zo onwennig als iemand die met zijn zondagse pak aan op het werk verschijnt.

De volgende ochtend ging hij naar het station in Arnhem. Omdat de auto alleen bestemd was voor rooftochten moest hij de bus nemen. Het was een flink eind lopen naar de bushalte maar dat ontmoedigde hem niet.

Hij had zich geschoren en de haren nat gemaakt om ze

netjes te kunnen kammen. Terwijl hij door het bos liep was hij bijzonder gespannen op alles wat er om hem heen was. Hij was niet zomaar iemand en in iedere tak van een boom, in iedere opvliegende vogel, in ieder mosheuveltje kon voor hem een waardevolle aanwijzing schuilen. Naar zijn verwachting moest er iets in de dingen veranderd zijn nu hij zelf zo veranderd was, maar uit niets bleek dat hij meer vat op de dingen had dan voorheen.

Toen hij in de bus zat waren zijn verwachtingen al minder hoog gespannen. Hij kroop weer in zijn schulp, keek voorzichtig naar zijn medepassagiers en liet hen hun gang gaan. Zelfs in zijn gedachten liet hij ze ongemoeid: de man die zijn jas had opengeknoopt, de handen gevouwen voor de buik hield en met de ogen half dicht aan zijn sigaar pafte en de vrouw die haar bleke nagelbijtende dochtertje naar de tandarts bracht, zoals ze aan een andere vrouw vertelde.

Op het station kocht hij een kaartje en hij moest de plaats van bestemming herhalen omdat hij fluisterde. De moed ontbrak hem om terug te gaan.

Nadat hij het perron had bereikt, keek hij een hele tijd naar het bordje Nijmegen. Het zei hem niet zoveel meer. De trein liep binnen en hij durfde niet in te stappen.

Een oud vrouwtje sprak hem aan. Ze vroeg of dat de trein naar Nijmegen was. Christiaan knikte. Hij zag haar instappen. Dat gaf hem moed en hij volgde haar. Hij zocht een rustige plaats en zakte met een zucht in het bankje. Het was niet druk. Niemand kon hem zien.

Hij raakte enigszins verlost uit zijn benarde mentale situatie toen de trein begon te rijden. Het bonzen van de wielen op de rails en het schokken over de wissels gaf hem wat zelfvertrouwen. Hij was weer in beweging.

Het passeren van de Rijnbrug bij Oosterbeek was een sensatie. Kleine vaartuigen gleden onder de trein door.

Hij stelde zich voor hoe het zou zijn als die brug bezweek. De scheepjes zouden met de trein onder water verdwijnen. De mensen zouden krijsen en zich aan elkaar vastklemmen. In hun ademnood wurgden ze elkaar en als de lijken werden geborgen, moesten er touwen aan te pas komen om de mensenkluwen uit elkaar te trekken.

Op hoge snelheid ratelde de trein door de Over-Betuwe. Er kwam een man in een uniform om zijn kaartje vragen en Christiaan moest lang zoeken voor hij het gevonden had. Zijn ervaring in het treinreizen was ook zo gering. De man wachtte ongeduldig en toen hij eindelijk een rondje in het kaartje kon knippen, snauwde hij hem toe dat hij in Roosendaal moest overstappen.

In Nijmegen kwam er iemand tegenover Christiaan zitten. Het was een man met een erg smal en klein hoofd. Nadat hij zijn koffer in het rek had gegooid en was gaan zitten, sloot hij onmiddellijk de ogen om te slapen. Door zijn ongevaarlijke uiterlijk prikkelde hij Christiaans fantasie.

Christiaan vroeg zich af wat hem van deze man deed verschillen. Het uiterlijk in de eerste plaats, maar dat was niet zo belangrijk. Nee, hij moest het meer aan de binnenkant zoeken. Dit mannetje zat te slapen. Christiaan kon zich niet voorstellen dat zich achter de gesloten ogen dezelfde gedachtengangen ontwikkelden als bij hem. Dit mannetje was een potentieel slachtoffer en toen ze vlak buiten Nijmegen over het Maas-Waalkanaal reden, stelde hij zich voor hoe het zou zijn als ook deze brug instortte. Dat mannetje zou vreselijk verzuipen. Misschien zou hij zelf ook sterven, maar dat was minder tragisch. Ten slotte had hij zijn verdiensten en daarvoor zou hij absoluut beloond worden.

Daarna vermaakte hij zich met het mannetje in zijn gedachten te behandelen als Bukjes: zijn pink breken, zijn neus afsnijden en een stukje van zijn voet opeten.

Zodra de trein stopte sloeg het mannetje zijn ogen op, om lodderig te kijken op welk station ze waren. Christiaan was niet bang voor hem. Deze meneer kon hem niets maken, maar men toonde soms zo'n hinderlijk onbegrip. Geen mens begreep iets van wat er zich in de wereld en in Christiaan afspeelde. Ze bleven stompzinnig hun eigen pad bewandelen en trokken zich nergens iets van aan. En zo onwaarschijnlijk was het toch niet, dat er eens een trein in een rivier zou storten? Nee, ze hadden weinig waardering voor zijn baanbrekend werk. Hij had zich nooit aan hen moeten blootstellen. Hij had er zich toe moeten bepalen af en toe één van deze wezens af te zonderen om te ontleden. Helaas kon hij nu niet meteen weer terug. Hij had nog een zware dag voor de boeg.

Toen ze in Breda waren vergat het mannetje te kijken. Christiaan tikte hem met de wijsvinger op zijn knie en vroeg: ‘Zijn we al in Roosendaal geweest?’

De ander schoot overeind, keek rond. ‘Dit is Breda,’ zei hij gerustgesteld, ‘moest u ook in Roosendaal overstappen?’

‘Ja, dat hebben ze me wel gezegd!’

‘Moet u Zeeland in?’

‘Naar Vlissingen!’

‘O, dan moeten we dezelfde trein hebben. Ja, ik ga naar Antwerpen. Dat is het voorste stuk van de trein uit Amsterdam. In Roosendaal koppelen ze altijd af.’

‘O, dank u wel,’ mompelde Christiaan, ‘zo had ik het niet bedoeld.’

Het mannetje keek hem onderzoekend aan, trok zijn jas wat strakker om zich heen en ging weer slapen.

‘Moet ik u wakker maken als we in Roosendaal zijn?’ vroeg Christiaan uit eigen belang, want hij durfde niet alleen de trein uit. De ander knikte gelaten, zodat ze later in Roosendaal inderdaad samen uitstapten. De trein uit Am-

sterdam was er nog niet en de man ging staan wachten. Hij leunde tegen een muur van de restauratie. Christiaan bleef angstvallig bij hem. Spoedig vertoonde de man tekenen van ongeduld. Hij nam zijn koffer op en sjouwde verder.

‘Je kan beter hier blijven,’ zei hij kort tegen Christiaan die hem volgde, ‘je moet toch in het achterste stuk zijn.’

Besluiteloos bleef Christiaan staan. Hij begreep nu wel dat het niet zo eenvoudig was Vlissingen te bereiken en verbaasde zich over het aantal mensen dat het waagde op reis te gaan. Het bestond niet dat ze allemaal een grondige aanleiding hadden. Ze moesten hun verstand verloren hebben. Hij bleef op veilige afstand en bekeek ze. De trein liep binnen en ze haastten zich naar de deuren. Christiaan wachtte tot ze bijna allemaal binnen waren en volgde hen.

Eindelijk bereikte hij Vlissingen. Christiaan wilde zich niet weer aan een bus wagen. Omdat hij ook niet aan een taxi dacht moest hij naar de stad lopen. Via de Prins Hendrikstraat, Paul Krugerstraat, Van Dishoeckstraat, Glacisstraat, het Betje Wolffplein en de Coosje Buskenstraat kwam hij op de boulevard. Daarover deed hij ongeveer drie kwartier. Zonder na te denken koos hij zijn weg. Het verwonderde hem dat hij zo feilloos op de boulevard terecht was gekomen. Niets in de stad herinnerde hem aan zijn jeugd. Had hij wel een jeugd gehad? Had hij ooit geleefd voor hij zijn verzameling kranteknipsels aanlegde?

Hij vroeg zich af wat hij hier kwam zoeken. Hij had zijn benen bewogen om de zee te zien. Wat was dat in vergelijking tot zijn streven naar het ontsluieren van het mysterie? Dagenlang, naar het hem voorkwam jarenlang, had hij geen stap gedaan, die hem dichter bij het doel bracht, en nu liep hij verdwaasd door een kleine stad met kabouterhuisjes. Was hij niet op het verkeerde spoor? Werd het geen tijd dat hij zijn koers corrigeerde? Wat had hij hier

in 's hemelsnaam te zoeken? Wat konden hem de zeeschepen schelen die langs voeren? En hij kon toch evenmin serieus voldoening vinden in de verrassing die hij zijn neef bereidde door zijn bezoek?

Ik ben weer flink stom geweest, dacht hij, ik heb me laten misleiden. Die hele troep hier is nutteloos. Als de stad werd gebombardeerd was er misschien nog iets te beleven geweest. Anders is er toch geen reden om je zo ver van huis te wagen? Dat de mensen ook hier hun gang gaan begrijp ik toch wel. Ze hebben nergens oog voor hun ellende. Overal denken ze dat het eeuwige leven ze wel in de schoot geworpen zal worden. Overal vegeteren ze tot ze kapot zijn. Wat dat betreft had ik net zo goed in Arnhem kunnen blijven.

Hij was zo in gedachten verzonken dat hij geen acht sloeg op de wandelaars om hem heen. Hij liep de boulevard af in de richting van het standbeeld van Michiel de Ruyter, in plaats van het huis van Carl. Hij wist trouwens dat het oude huis was afgebroken. Er was een nieuwe woning gebouwd die hij niet kende. Hij passeerde de Gevangentoren en keek over de borstwering naar de Sardijngeul. Het was eb.

Bij het standbeeld eindigde de boulevard. Loodsbootjes en vissersschuitjes lagen in de Koopmanshaven. Op het Beursplein waren vier of vijf vrouwen in Zeeuwse kleding bezig pas gevangen vis schoon te maken en te verkopen.

Christiaan liep om de Vissershaven heen en ging de Baljuwstraat in. Zo kwam hij achter de zeewering in de Oranjestraat die zich benauwd tussen huisjes aan de ene kant en de lage muur van de dijk aan de andere kant door wrong. Waar die muur ophield kon hij de helling beklimmen. Er stonden borden met de waarschuwing dat er een steile wand was. Inderdaad bevond zich aan de kant van de Westerschelde ook een muur. Christiaan schatte de

hoogte op 5 à 6 meter. Weer begaf hij zich in de richting van het standbeeld, dat nu echter onbereikbaar was omdat zich tussen de dijk en de boulevard de toegang tot de kleine havens bevond. Het was hier fijner dan op de boulevard. Hier was gras om in te gaan liggen.

Zeeuws-Vlaanderen was als een vage scheiding zichtbaar tussen water en lucht. Midden op de watervlakte passeerden de veerboten Vlissingen-Breskens en Breskens -Vlissingen elkaar, ongeveer op de plaats waar twee kleine kustvaarders voor anker lagen. Voorzichtig naar voren komend keek Christiaan langs de muur naar beneden. Omdat het laag water was, waren de puntige basaltkeien zichtbaar.

Hij vlijde zich in het gras en schikte zich in zijn lot. Hij zou zijn tijd afwachten. De kant van Antwerpen op was niets te zien behalve grijs water. Links in het beeld stond de fraaie molen in een vooruitgeschoven positie op de dijk. Van tijd tot tijd verschenen plotseling de masten van een schuit boven de boulevard. Even later schoof dan het schip langzaam het gezichtsveld binnen. Ronkend voer een loodsbootje de rivier op.

Er waren mooiere tijden geweest. Hij herinnerde zich uit de jaren dat hij hier nog woonde zijn liefde voor lucifers. Het bezorgde hem een buitengewone sensatie met behulp van één lucifer handenvol verdroogd gras knapperend in vlammen te laten opgaan. Destijds maakte hij ook jacht op vliegen en mugjes. Als er een insekt op de ramen zat sloot hij de deur van zijn slaapkamer. Dat was de eerste maatregel: dan konden ze niet ontsnappen. Vervolgens nam hij een kous uit de kast en probeerde daarmee het beestje bewusteloos te slaan.

Het mooist waren die gevallen waarin ze op hun rug op de vensterbank vielen en ronddaasden zonder te kunnen vliegen. Dan zocht hij de trekpen op van de oude passer-

doos van zijn vader, die hij als pincet gebruikte. De ene vleugel drukte hij met behulp van een potlood vast tegen de vensterbank. Het andere vleugeltje trok hij met de trekpen los. Soms was het net alsof de vlieg een kreet slaakte. De tweede vleugel wist hij meestal ook wel uit het lijfje te krijgen. Dan werd het tijd voor de kop. Eén been van de trekpen wrong hij tussen kop en borststuk. De kop vloog eraf met een metaalachtig geluid. Er zaten onevenredig grote bruine ovalen op. Dat waren de ogen.

Christiaan verloor zichzelf geheel in dergelijke bezigheden. Na de operatie voelde hij zich doodmoe.

Hij zocht naar een methode om vliegen te verbranden. Aanvankelijk ving hij ze dan in een lucifersdoosje, dat hij in brand trachtte te steken. Hij kon het insekt dan niet zien maar kon het zich wel voorstellen, wanhopig razend in de hoek zo ver mogelijk van de vlammen. Toen ontdekte hij dat de doorzichtige vleugeltjes zo brandbaar waren, dat het voldoende was ze in de lucht met een brandende lucifer aan te raken om ze te laten verkolen. De geschroeide romp legde hij op een papiertje op tafel. Daarna stak hij het papier aan. Vertwijfeld vocht de vlieg met zijn pootjes.

De stoffelijke resten gooide hij altijd snel weg, want anders kreeg hij het gevoel dat het werk nog niet af was en de enige bewerking die overbleef was opeten.

Zijn vader kwam de kamer in toen er juist een papiertje in vlammen opging. De man zei niets, liep op hem toe en gaf hem met zijn eeltige handen een draai om de oren, zodat Christiaan wankelde op zijn benen. Zijn wang en oor begonnen te gloeien.

Over de dijk kwam een jongetje aanlopen dat zijn hond uitliet. Het was een klein wit hondje, broodmager en erg zenuwachtig. Christiaan volgde de bewegingen van het dier nauwlettend. Hij was benieuwd of het zo onvoor-

zichtig was zich te dicht bij de rand te wagen en langs de muur naar beneden te tuimelen. De jongen bekommerde zich daar minder om. Hij slenterde met zijn handen in de zak verder, vrolijk fluitend, zonder Christiaan of de hond een blik waardig te keuren. Alleen de riem die hij over de schouder had geslagen bewees dat het dier bij hem hoorde.

Achter de rug van zijn baas kwam het hondje aan Christiaan snuffelen. Hij duwde zijn natte snuit achter diens oor. Christiaan sprong op. Het hondje trilde over het hele lijf door het kwispelen met de staart. Het keek naar Christiaan en slaakte zacht jankende geluidjes. Het had zwarte vlekken rond de ogen. Het beestje kwam aarzelend mee, bang voor de afgrond en blij aangehaald te worden. Toen gaf Christiaan het een trap tegen het achterlijf. Het dier schoot naar voren en gleed nog juist over de rand. Eerst kwam de schreeuw van doodsangst, toen de plons van het water. Christiaan wist dat de rivier niet hoog genoeg stond om het water de val te laten breken. De hond was op de basaltkeien te pletter gevallen. Hij kreeg voorlopig geen gelegenheid zich ervan te overtuigen.

De jongen kwam naar hem toe hollen. Hij had de riem in de hand genomen om hem niet te verliezen. ‘Wat gebeurt er?’ riep hij. ‘Teddie. Teddie.’

‘Hij is in het water gevallen,’ zei Christiaan moeilijk. Hij had een droge mond gekregen.

‘Hoe kan dat nou!’ zei de jongen verbijsterd. Hij hijgde. Hij had een brutaal, bruin en vuil gezicht. Zijn haar sprong alle kanten op.

‘Ik kan er niets aan doen,’ zei Christiaan, onhandig de schouders ophalend.

‘Verdomd,’ vloekte de jongen, ‘hoe kan dat nou! Dat is me nog nooit gebeurd.’

Christiaan stond erbij alsof hem een verhoor werd afgenomen.

‘Nou ja,’ besliste de jongen, ‘er is niets aan te doen.’ Hij keek over de rand. ‘Niks te zien ook.’ Daarna liep hij weg, de riem in de hand zwaaiend. Toen hij verdwenen was, keek Christiaan zelf naar beneden. Er was inderdaad niets te zien. Gelukkig kon hij zich goed voorstellen hoe het was geweest. Lang geleden had zijn vader in zijn bijzijn een jonge kat omlaag gegooid. Van een worp katjes waren er twee in leven gelaten om gemarteld te worden. De andere hadden ze onder de trein geworpen.

Christiaan kon zich nog goed herinneren hoe ze de eerste hier naar beneden lieten vallen. Nu was het toevallig laag water, maar toen had zijn vader met overleg het juiste tijdstip gekozen. Zijn vader was een grote brede man. Toen ze van huis naar de dijk liepen had hij de poes onder zijn jas. Hij krabde hem tussen de oortjes zodat het diertje tevreden bromde. Christiaan was uitgelaten geweest dat hij met zijn vader meemocht.

De vader was op de rand van de muur gaan staan. Hij nam het poesje in zijn hand en strekte de arm boven het water. Het beestje miauwde en bokste met zijn pootjes. Christiaan werd door het tafereel geobsedeerd. Toen maakte zijn vader een gebaar alsof hij de wijwaterkwast hanteerde en de kat suisde omlaag. Christiaan zag hem vallen. Hij hoorde de klap tegen de keien. Nog even trachtte het prille dier zich op te richten. Het steunde op de voorpoten, maar het achterlijf bleef liggen omdat de rug gebroken was. Toen spoelde het water de poes weg. Christiaan keek op, en ontdekte dat zijn vader al een heel eind weggelopen was.

Met gefronste wenkbrauwen slenterde Christiaan naar de Oranjemolen. Langs de havens ging hij weer terug naar de boulevard. Hij kreeg honger, maar hij zag geen bakkerswinkeltje waar hij naar binnen zou durven.

Het voorval met de hond had hem goed gedaan. De herinnering aan het plezier dat ze destijds aan de poes beleefden, wees hem erop, dat hij zich heel vroeg tot het geweld aangetrokken voelde. Het bevestigde zijn vermoeden dat hij een uitverkorene was. Het maakte hem blij, maar tevens onrustig. Wat was er al een enorme tijd voorbij gegaan, waarin hij hoegenaamd niets had bereikt en iedere verspilde minuut had tot gevolg kunnen hebben dat hij te laat was gekomen. Een verspilde minuut kon een verspild leven betekenen. Zo bekeken was de goddelijkheid eigenlijk een zaak van puur geluk. Wat kan een mens in één minuut verwezenlijken? Toch stond of viel alles met één ogenblik. Mogelijk was de goddelijkheid ook geen kwestie van verwezenlijken, maar van zijn. Misschien was het niet te bereiken van binnen uit, maar kwam het van buiten.

Wat waren de consequenties van een van buitenaf opgelegde goddelijkheid? Als het geluk toch ergens anders vandaan kwam kon men niets anders doen dan wachten. Nee, dat kon onmogelijk de bedoeling zijn. Dat maakte het menszijn zo overbodig en nutteloos, dat het onterend was. En hoewel één mens inderdaad overbodig was, bleef er een taak voor de soort. Die taak zou namens allen door één individu volbracht kunnen worden.

Het ging Christiaan ook niet om zich zelf. Het ging hem evenmin om zijn soortgenoten. Het ging om het leven. Maar wanneer hij bewees dat het leven te beheersen was, hadden de soort en hij zelf daar voordeel bij.

Mijmerend was hij de plaats genaderd waar Carl ongeveer moest wonen. Plotseling stond er een klein jongetje voor hem met een autoped. Het ventje keek hem sprakeloos aan, smeet toen de step op het trottoir en rende weg. Christiaan had het jongste zoontje van Carl herkend. Hij stapte over de step heen en volgde hem langzaam. De jongen verdween in een flat.

Even later kwam Carl naar buiten. Christiaan zag hem zoekend rondkijken. Toen zijn neef hem ontdekte kwam hij met uitgestoken armen op hem af. Christiaan klapte dicht. Alle fijne gedachten vluchtten.

‘Hallo,’ zei Carl, ‘dat is even een verrassing. Je mag trouwens van geluk spreken dat ik thuis ben. Ik eet 's middags meestal op het bedrijf.’

Christiaan knikte ontmoedigd en liet zich naar de woning brengen. Carls vrouw gaf hem koel een hand en wierp onheilspellende blikken op haar man, die echter vrolijk bleef praten. De twee jongens zaten angstig in een hoek. Ze durfden Christiaan niet aan te kijken. Hun moeder ging verder met het dekken van de tafel.

Het duurde niet lang voor ze aan de broodmaaltijd konden beginnen. Christiaan at met tegenzin. Het leek hem zo absurd dat hij voedsel naar binnen moest werken, dat hij het brood had willen verkruimelen en voeren aan de meeuwen, die daarna één voor één neergeschoten zouden worden.

‘Je bent erg mager,’ zei Carl, ‘vertel eens hoe het gaat in dat grote huis.’

‘Och,’ zei Christiaan zijn schouders ophalend, ‘het gaat wel. Ik geloof dat het eigenlijk wel gaat.’

‘Voel je je niet alleen nu, eh...’ Carl had spijt dat hij aan deze zin begonnen was. Wanneer het aan Christiaan had gelegen had hij hem niet hoeven af te maken, maar zijn vrouw was er ook nog en die gedroeg zich zo vijandig dat hij zich geen terugtocht kon veroorloven. ‘Nu je moeder er niet meer is,’ besloot hij.

Christiaans ogen lichtten op. ‘Wat weet jij daarvan?’ vroeg hij op zijn hoede.

‘Nou eh, dat lijkt me nogal, dat is toch, dat kan iedereen toch weten? Wat bedoel je eigenlijk met die vraag? Ik begrijp je niet helemaal!’

‘Probeer me niet te bedonderen,’ riep Christiaan. Hij sloeg met zijn vuist op tafel, zodat de bordjes rinkelden en de jongens begonnen te janken. ‘Jullie proberen me allemaal te bedonderen. Dat moet afgelopen zijn.’

‘Dat moet zeker afgelopen zijn!’ schreeuwde Carls vrouw opspringend. ‘Jij gaat hier de deur uit en je komt er nooit meer in. Vuile, vuile...’ Ze zocht naar het juiste woord. ‘...lijkenschenner.’

Carl sprong nu ook op en sloeg zijn vrouw op haar wang. ‘Hou jij je bek. Ik ben zelf mans genoeg om hier een eind aan te maken.’ De jongens gingen harder huilen. Carl schreeuwde tegen zijn neef: ‘Donder op en laat je nooit meer zien, dwaas!’

‘Ik krijg jullie wel,’ dreigde Christiaan, ‘wacht maar af. Ik krijg jullie heus wel. Ik snij jullie allemaal de keel af. Stuk voor stuk maak ik jullie kapot en dan vreet ik jullie op. Wacht maar, je zult er nog eens spijt van krijgen. Ik kan jullie zo vernietigen.’

Carls vrouw wilde haar nagels in zijn gezicht slaan, maar kreeg een tweede klap van haar man die haar tegen de tafel deed vallen. De jongens waren nu stil van schrik. Christiaan gaf haar een trap. Ze was te beduusd om te gillen. Carl greep een tafelmes en schoof op Christiaan af. Deze week eerst terug maar drong toen onstuimig op, zodat Carl alle moeite had hem niet met het mes te treffen. Christiaan stompte hem tegen de borst en hij viel over zijn vrouw heen. Toen rende Christiaan het huis uit. Hij was nog niet bij de deur of de jongens huilden alweer.

Razend van woede begaf Christiaan zich in de richting van het station. Hij had ze nog minder gegeven dan ze door hun botte gedrag verdienden. Wat verbeeldden die stumpers zich wel? Het speet hem dat hij ze niet vermoord had. Dat zou prachtig zijn geweest. Ze verdienden het niet op hun manier te leven. Het was een schandaal dat mensen

op een dergelijke wijze met hun bestaan omsprongen. Ze waren koren op de molen van de sterfelijkheid. Zulke lieden verpestten het ook voor anderen. Het was godgeklaagd. Wat moesten zulk creaturen nu op de wereld? Ze brachten hem tot wanhoop. Ze misleidden hem en waren zelfs niet in staat iets te presteren. Ze verdienden niet beter dan ongelukkig te zijn. En dat was juist het gruwelijke: hun stompzinnigheid maakte hen tevreden. Terwijl hij, de noeste werker, zich afbeulde op de rand van de afgrond, en van de ene onrust in de andere viel. Wat viel er in een bestaan dat zo iets mogelijk maakte met redelijkheid te bereiken? De schoften die het hadden over het gezond verstand!

De mens was een vernietigingstoestel. De eicel kende vanaf het moment dat een spermatozoïde binnendrong nog slechts één doel: sterven. Daarom vermenigvuldigden zich de cellen van de foetus, daarom verplaatsten ze zich, daarom vormden ze beenderen en huid. Om een lichaam te maken, dat kan verrotten. De samensmelting moest weer worden ongedaan gemaakt. En het verstand, het veel geprezen specifieke menselijke kenmerk was er om die feiten te verdoezelen. Om alles zich willoos ter slachting te laten leiden. De hele troep, van kleine teen tot schaamhaar, was verdoemd en legde zich daarbij neer.

Wat heb ik met geluk of ongeluk te maken, vroeg Christiaan zich af, dat zijn gevoelens die je doen inslapen of voortdrijven als slaven. Je moet er gewoon zijn en je nergens iets van aantrekken. Als je holt als een blind paard ben je nog niet zo stompzinnig als de anderen. Ik zal zien dat ik een grotere snelheid krijg dan mijn afbraak. Natuurlijk is de bedoeling van het leven niet kapot gaan. Daar moet je je helemaal niet bij neerleggen. Je moet bewijzen dat je sterker bent en meer dan de leden waaruit je bent opgebouwd. Maar niemand probeert het. Iedereen tracht

zijn positie te consolideren uit angst, uit slavenangst, want die positie is je dood.

Toen hij het station bereikte was hij al weer heel wat minder zeker van zijn zaak. Hij durfde niet naar binnen te gaan. De trein boezemde hem angst in. Het was toch te idioot om los te lopen dat er treinen bestonden. Treinen hadden niets met de kern van de zaak te maken, net zomin als huizen en kleren en fietsen. Treinen waren levenloze dingen die de mens waren gegeven om zich druk over te maken, om zakenreizen te maken en familiebezoeken af te leggen.

Wat was een trein eigenlijk? Een gek ijzeren ding, bedacht door iemand die niets beters te doen had en de tijd, die hem van het graf scheidde, wilde zoek brengen. Triomf der techniek heette dat. Triomf der zinloosheid, der tekortkomingen zou beter van toepassing zijn. En een opwinding dat zo iets teweeg bracht: bladeren in spoorboekjes, rennen om op tijd te zijn. En wat bereikte men ermee? Weer een paar minuten dichter bij de dood, zonder zich daarover zorgen te maken. Als men op het nippertje de trein haalde, maakte dat de hele dag goed.

Het stelde Christiaan teleur dat hij de trein nu zelf nodig had. Nerveus kocht hij een kaartje en nog nerveuzer passeerde hij de controle voor het perron. Als hij aan Roosendaal dacht zonk hem de moed in de schoenen. Wat stond hem daar weer voor 'n ellende te wachten? Al deze belevenissen waren weerzinwekkend. Door zo'n stomme trein zag de gemeenschap kans hem een hak te zetten. Andere wapenen hadden ze niet, maar het was zo al erg genoeg. Overal waren regels voor. Voor alle situaties was hun gedrag vastgelegd. Wee degene die zich niet aanpaste, die zich met wezenlijker zaken bezighield, die hun zekerheden van trein halen en aangebrande aardappels bedreigde. Die moest in hun web van gedragsregels verward

raken om dezelfde dood te sterven. Ze waren niet alleen stom maar ook rancuneus.
Met de moed der wanhoop begaf Christiaan zich tussen de wolven. Hij moest deze beproeving doorstaan. Als hij de Grindakker bereikt had, was het bekeken.

Een van de twee katten was dus in de rivier gevallen, de ander was onder de trein gekomen. Dat was op het traject Vlissingen-Middelburg. Christiaan kon zich niet meer herinneren hoe ze op de spoorbaan waren gekomen, evenmin of er in die tijd al dieseltreinen reden. De enkele beelden die echter wel bewaard waren gebleven, stonden bijzonder vast in zijn geheugen gegrift.

Zijn vader nam een touwtje uit zijn zak en legde de poes op de rails. Daarna bond hij hem vast aan de nek en de staart. Ze keken even of het bont gekleurde diertje zich niet kon lospeuteren. Daarna gingen ze samen in de berm zitten. Zijn vader vertelde nooit iets. Naar zijn voorbeeld nam Christiaan een dorre grasspriet om figuren in een kleibultje te tekenen.

Toen kwam de trein eraan en was hij bang voor het donderend geweld dat langs hen heen trok. Ze gingen kijken wat er van het poesje was overgebleven. Christiaan registreerde dat hij in twee stukken gedeeld was, het een binnen en het ander buiten de rails. Het kopje en de achterpoten waren nog goed, daartussen lagen bloederige darmen. De vader grinnikte en schopte de stukken poes in de sloot. Christiaan was tevreden. In zijn ogen was een kat typisch iets om dergelijke genoegens van te beleven.

Op de terugweg maakten ze nog zo iets mee. Er zat een kikker aan de rand van de weg. Christiaan gooide er met stenen naar. Na0 enkele grote missers, raakte hij het grote groene monster opeens wel. Waarschijnlijk trof een punt van de steen de blaas of zo, want het beest explodeerde.

Daarna lagen de lichamelijke resten in een cirkel rond een lege plaats. De vader lachte bulderend en nam hem bij de hand. Dat was altijd gevaarlijk, want na korte of lange tijd begon de grote man in het handje te knijpen zo hard hij kon. Christiaan mocht dan geen au zeggen want dan kreeg hij een draai om zijn oren. Als hij zijn handje eindelijk los gewrongen had, was dat stijf en al het bloed eruit getrokken.

Het was trouwens niet altijd zo geweest dat hij plezier schepte in de narigheid van dieren. Het was ook eens voorgekomen dat bij de slagerij in de Badhuisstraat een vogelnestje uit de boom was gevallen. Twee verpletterde mussenjongen lagen op de grond, naakt en met een vlies over de ogen. Hij wierp in het voorbijgaan een blik op de lijkjes en wilde de winkel binnengaan, toen een vrouw hem tegen hield.

‘Raap die vieze dingen op jongeman,’ jammerde ze, ‘gooi ze in de goot.’ Maar Christiaan dacht er niet over de lijken te beroeren. Hij vond ze vies. Dergelijke viezigheid kon je vast nooit meer wegwassen. Hij was niet bang voor de vrouw. ‘Doe het zelf maar,’ zei hij.

Christiaan zat met zijn kaartje te spelen toen de trein het station verliet. Toen de controleur kwam kon hij het echter nergens vinden. Hij werd rood en zocht in al zijn zakken, maar het bleef spoorloos. De conducteur zei dat hij straks wel zou terugkomen en ging verder, waardoor Christiaan de directe bedreiging weggenomen voelde, verlicht adem haalde en bleef zitten zonder iets te doen.

‘U moet het kaartje zoeken,’ zei de beminnelijke, grijze sigarenroker tegenover hem, ‘als u het straks nog niet gevonden hebt, moet u een nieuwe kopen en dan krijg je nog drie gulden boete ook! Misschien is hij wel tussen de kussens van de bank gevallen. Toe, kijkt u maar eens.’ De man

wees behulpzaam met zijn korte vingertjes naar de plaats waar het kaartje zich volgens hem moest bevinden. Getergd ging Christiaan staan en keek en tastte waar hem verteld werd dat te doen. Ten slotte ging het mannetje ook staan om met daden te steunen. Door de geringe ruimte tussen de bankjes stootten hun achterwerken tegen elkaar.

‘Ah hier,’ riep de man. Hij bukte zich moeizaam en steunend. Christiaan keek neer op zijn brede rug. De man kwam weer overeind. Hij toonde het kaartje. ‘Op de grond gevallen,’ stelde hij voldaan vast, ‘het zat in de omslag van mijn broekspijp. Natuurlijk gekomen doordat u ermee zat te spelen. Toen is het weggesprongen. Het is ook helemaal verkeerd met je treinkaartje te gaan zitten spelen, dan raak je het altijd kwijt. Ik heb een vast plaatsje en ik hoef nooit te zoeken. Ik stop hem in mijn portemonnee.’

Christiaan stapte in Roosendaal over, zoals de conducteur hem aangeraden had. Hij had het kaartje bewust in de rechterzak van zijn colbertje gedaan. In de trein naar Zwolle kwam hij tegenover een vrouw te zitten die een vreemde taal tegen haar kinderen sprak. Het waren een jongetje en een meisje die met hun schoenen aan op de bank stonden te dansen. Ze kregen van hun moeder dikke stukken chocola en limonade uit plastic bekertjes.

Ondanks alle voorzorgsmaatregelen was het kaartje weer verdwenen toen de controleur kwam. Christiaan voelde zich door de grond gaan. In paniek doorzocht hij zijn zakken. Hij had de hoop al lang opgegeven maar zocht verder omdat hij niet wist wat hij anders moest doen. Vooral tegenover de moeder en haar kinderen voelde hij zich vernietigd. De controleur verdween.

Christiaan ging zo snel mogelijk naar het toilet. Hoewel hij daar geen ervaring mee had, draaide hij de deur automatisch op slot. Hij wilde kotsen in de koude stenen pot,

maar kon niet. In de scherven van het spiegeltje boven de wastafel keek hij naar zich zelf. Zijn uiterlijk verbaasde hem. Eigenlijk was hij gaan geloven dat hij uit daden en handelingen bestond, dat hij het gebaar was en geen lichaam had om het te maken.

Er werd aan de deur gerammeld. ‘Kom er eens uit,’ riep een boze mannenstem. Christiaan merkte dat hij het kaartje met de rechterhand uit de rechterzak van het colbertje haalde. Hij opende de deur. Wat verwonderd knipte de conducteur het kaartje.

Christiaan kon nu twee dingen doen: een nieuwe plaats zoeken of teruggaan naar de moeder met haar kinderen. Hij koos het minst beroerde en ging naar de oude plaats terug.

‘Hebt u een kaartje gekocht?’ vroeg de vrouw. De schrik sloeg Christiaan om het hart. Tevoren immers had ze woorden gezegd die hij niet verstaan kon. Hij beantwoordde stotterend haar vraag in bevestigende zin. De vrouw vertelde weer iets aan de kinderen. ‘Ik ga naar m'n moeder in Den Bosch,’ zei ze daarna plotseling weer glimlachend tegen hem, ‘ik woon in Reims.’

VI

Nadat Richard op zijn gemak had ontbeten overwoog hij wat hij kon gaan doen. Hij had de keus uit anatomie leren, een brief naar zijn ouders schrijven, zijn hospita, de weduwe Wiersma, gezelschap houden, wandelen in de stad waar het op zondagochtend stil zou zijn en het bijwerken van zijn dagboek-notities. Het was geen willekeurige volgorde waarop hij zijn mogelijkheden rangschikte. De kansen voor anatomie waren uiterst gering en dat hij aan z'n dagboek zou beginnen stond bij voorbaat al vast. Terwijl hij zich aankleedde maakte zich een bijzondere stemming van hem meester. Hij voelde zich alsof hij naar een receptie moest waar zijn verschijning kritisch beoordeeld zou worden, zodat het raadzaam was voor een onberispelijk uiterlijk te zorgen.

Hij vulde zijn pen en veegde de inkt er zorgvuldig af met een stukje krantenpapier. Daarna schoof hij even heen en weer op zijn stoel om een gunstige uitgangspositie te vinden. Zijn handschrift was erg netjes met kleine, ietwat achteroverhellende lettertjes en als er hier en daar een doorhaling nodig was, bestond die uit een kaarsrechte lijn.

Het feest bij Sjaak, hij heette Jacques maar ik schrijf het liever zo, overtreft alles wat we tot nu toe beleefd hebben. Dat denk je van ieder feest als je weer eenmaal nuchter bent, dat wil ik best bekennen, maar op het ogenblik ligt het nog te vers in mijn geheugen om mij in staat te stellen doeltreffend te relativeren, zoals ik geneigd ben deze formulering voorlopig maar te handhaven.

Het feest op zich zelf was trouwens nog tot daar aan toe. Het is vooral mijn eigen gedrag dat zo'n diepe indruk op mij gemaakt heeft. Voor de zoveelste maal ben ik an-

ders uit de band gesprongen dan ik mij voorgenomen had. En dat terwijl ik me zeker twaalf uur heb weten te beperken tot observeren en commentariëren. Het is een beetje triest te bedenken hoe ik me daarna heb gedragen. Alle remmen los en de zelfbeheersing die ik me tot op dat moment had weten op te leggen (-dringen), wordt er des te beschamender door.

Simonet en ik kwamen pas tegen half tien. Toen ik haar kwam afhalen bleek dat haar ouders niet thuis waren. M'n grote liefde had haar feestjurk al aan en legde de laatste hand aan haar toilet. Het spreekt vanzelf dat we pas vertrokken waren nadat ze haar jurk uit- en weer aangetrokken, een flinke hoeveelheid zaad in haar buik had gekregen (deze keer was het niet nodig een condoom te gebruiken) en voor de tweede maal haar toilet had gemaakt.

Sjaak was al dronken toen we kwamen. Ik denk trouwens dat hij al dronken was voor hij de eerste gast had welkom geheten. De voorbereidselen, vooral het uitstallen van de flessen, zullen te veel van hem gevergd hebben. Gelukkig heeft hij de eigenschap niet vervelend te worden als hij zat is. Maar ja, karakter helpt niet veel als het lichaam niet wil. Toen hij door ging met pils hijsen, moest hij genadeloos kotsen. Gelukkig was hij zo kies het in de keuken te doen. Eén van de meisjes vond hem daar: de gootsteen lag vol braaksel, en Sjaak zelf lag heel bedaard op de grond te huilen. Hij moest naar bed. Er werd geloot onder de meisjes wie zich over hem moest ontfermen en natuurlijk viel het lot op Simonet. Ik begrijp niet hoe ze zich altijd zo feilloos in een moeilijke positie weet te werken. Mij overkomt zoiets nooit.

Ze weigerde Sjaak in bed te stoppen. Ook zo iets doms, want als ze een beetje handig gespeeld had was er niets aan de hand geweest. Ze hoefde alleen maar mee naar boven te gaan en kon dan rustig terug komen. Niemand zou

het haar kwalijk genomen hebben dat ze niet bij hem gebleven was, maar haar weigering was nu te demonstratief.

Ik ergerde me aan haar: ze had eigenlijk een hulpeloze blik op mij moeten werpen. Ik keek haar niet aan, maar nu ik er over nadenk weet ik zeker dat ze het toch niet gedaan heeft. Ze schijnt zelf niet te merken dat ze een flater slaat. Des te belachelijker dat ik het zo goed aanvoel. Eigenlijk zou ik er blij mee moeten zijn dat ze zich nooit ridicuul voor komt, want dat betekent veel gemoedsrust.

Het spreekt vanzelf dat ik haar toch uit de situatie redde. Ik deed een stap naar voren en zei iets heel ernstigs in de trant van ‘Dit is veel te riskant om door een vrouw te laten opknappen.’ Ik bukte me en nam Sjaak bij de schouders. Hij stonk afschuwelijk zuur uit zijn mond. Op zijn overhemd zaten trouwens ook stukjes braaksel. Ik keek de kring rond en zei: ‘Help eens een handje Ton.’ Die geschifte dichter kon toen moeilijk anders dan Sjaak bij de benen pakken. Terwijl we de beschonkene de trap opsjouwden voelde ik een zekere voldoening in me opkomen. Ik bedoel maar: ik had het initiatief en de kans gezien, Ton, zoals gezegd die geschifte dichter, de classificatie bevalt me wel, mijn wil op te leggen.

Marian volgde ons. Ik vroeg me af of dat me verbaasde en kwam tot de slotsom van niet. Ik was gewoon nog niet bekend met deze nieuwe, ongetwijfeld tere, idylle in onze groep.

‘Ik ben blij dat Simonet er vanaf heeft gezien,’ zei Marian met een vluchtige blik op mij met haar geile bruine ogen. Ik vatte haar opmerking op als een steek onder water, legde vaderlijk een hand op haar bol en spoorde haar aan goed voor Sjaak te zorgen, omdat die wel recht had op haar toewijding. ‘Hij zal er vast geen misbruik van maken,’ zei ze zo venijning mogelijk. Ton kuchte nijdig.

‘Laat me niet met haar alleen achter,’ steunde Sjaak op

een nogal vrolijke manier vertwijfeld. ‘Dat kun je een weerloze man niet aan doen.’ Hij pauzeerde even, schudde wild met zijn hoofd en stootte uit: ‘Ze wil vast weer wat... en ik sterf al als ik eraan denk.’ Natuurlijk lieten Ton en ik hem gewoon achter.

Zo, nou even diep ademhalen en verder schrijven. De volgende gelegenheid dat ik me Tons bestaan bewust werd, was toen hij in een hoekje, tussen een fauteuil en een plantenbak zittend, schuttingwoorden begon uit te krijsen. Het waren de woorden die hij in zijn verdichtsels altijd met drie, vier of zes puntjes aanduidt (voor iedere letter een puntje, dan kon men altijd nog raden wat hij bedoelde). Iedereen lachte zich te barsten en het zou me niet verbaasd hebben als er op dat moment een massa-geslachts-orgie was uitgebroken. Het schokken van de lichamen op het lachen liet aan duidelijkheid niets te wensen over. Waarschijnlijk echter waren we te dronken om zoiets op te brengen. We hielden het dus netjes.

Toen het tegen twaalven liep werd het mijn tijd om dronken te worden. Ik kreeg een gekke ingeving, gewoon een opwelling van baldadigheid en deed me zelf het voorstel een tic te nemen: een vruchtensapglaasje met cognac aangevuld met jenever en met de anderen te wedden dat ik het binnen vijf minuten zou leeg drinken. Maar ik realiseerde me bijtijds dat ik niet alleen bewusteloos zou neervallen, maar me ook een etmaal lang beroerd zou voelen als ik weer bijkwam. Zo besloot ik nog juist op tijd me tot jenever te beperken. Bovendien was de cognac op.

Jenever is mijn sterke punt. Ik word er wel dronken van maar ik hoef er nooit van te kotsen. Ik heb wel eens van mensen gehoord, die er anders op reageren. Welnu, ik zette even flink door en kreeg een licht gevoel in mijn hoofd. Zo'n gevoel dat je alles kunt en je ook alles kunt permitteren, dat je ondanks je dronkenschap geestig blijft

en nog precies weet hoe ver je gaan kunt. Of beter gezegd: dat dank zij je dronkenschap de beslommeringen hun vat op je verliezen, dat je geestig wordt en alles eruit kunt gooien wat je op de tong komt, zonder lomp te worden. Wie zich aan je stoort is een kniesoor.

Ik zat in een grote leren fauteuil, op de ene leuning zat Simonet op de andere Nico. Ik zette m'n glas weg en wikte een moment wie ik zou pakken. Ten slotte koos ik voor Nico. Ik kan me niet meer herinneren wat ik zeker wist: dat ik het wel of niet moest doen. Waarschijnlijk bezat ik beide wetenschappen gelijktijdig en in dezelfde mate.

Als ik er nog aan terugdenk verlang ik ernaar me weer loom en duizelig te voelen als toen ik m'n arm om Nico sloeg en hem bij me op schoot trok. De ellende van iedere dronkenschap is dat er een moment komt waarop je ernaar terug verlangt, dat je dus weer nuchter bent en dat je je realiseert wat je nu allemaal weer tactvol moet herstellen. Enfin, ik trok Nico dus op mijn schoot. Simonet slaakte een gil, Nico begint te giechelen als een meid en ik ook. ‘O ben jij het,’ hinnik ik en ik geef hem een zoen op zijn stoppelige kin. Nico uit een koket kreetje en begint wild met zijn benen te zwaaien. ‘O, ben jij het!’ herhaal ik, ontsteld nu, zoals de figuren van tekenfilms ook altijd gewoon doorlopen voordat ze een sprong maken en beseffen dat ze een reusachtige klap op hun hoofd gehad hebben. De tranen stroomden over Nico's wangen. Ik nam zijn bril weg, die beslagen was. Ik hikte nog eens: ‘Heb je zo'n verdriet mannetje? Je moet eens een vrouwtje nemen. Neem nou mijn Simonet eens, die is zo lekker jongen.’

‘Hoe lekker is ze dan?’ Nico gierde van het lachen. ‘Zó lekker,’ zei ik en deed mijn duim tussen wijs- en middelvinger. ‘Ze lijkt me zo dik!’ hikte Nico. ‘Dik? Helemaal niet dik! Maar ze heeft wel wat.’

‘Waar heeft ze wat?’ Nico was bijna niet meer in staat

een woord uit te brengen en snikte van plezier. Ik gaf hem een paar klappen op de borst terwijl ik mijn best deed een onschuldig smoel te trekken. ‘Ze is mager,’ zei ik, ‘maar je kunt haar wel dik maken.’ Daarna hingen we in elkaars armen uit te lachen.

Ondertussen begonnen de anderen Simonet lastig te vallen, met van die slimme vraagjes als: ‘Hoe weet hij dat?’ en ‘Kun je jou echt dik maken?’ Simonet is helemaal niet van dergelijke toestanden gediend. Dat besefte ik vannacht ook en ik vond dat ze ongelijk had. Achteraf valt het me mee dat ze geen scène gemaakt heeft, want dan had ze helemaal een figuur geslagen.

Genoeg van deze onsmakelijke geschiedenis. Laat me nog even kort noteren hoe het is afgelopen: Toen we naar huis gingen heb ik me niet verontschuldigd maar haar de hele weg onverbeterlijk getreiterd. Ik ben nou eenmaal erg bespraakt als ik in de goede stemming ben. Toch had ik het beter kunnen goedmaken. Het is toch niet teveel gevraagd dat een jongen die je regelmatig seksueel verkeer toestaat je eens gelijk geeft, ook al heb je het niet.

De filosofische beschouwingen die op de avond ten beste zijn gegeven sla ik maar over. Dat hebben we al zo vaak gehad. Irene was iets sentimenteler dan gewoonlijk, en van Philip viel het me bitter tegen dat hij er serieus op inging met zijn positieve opvattingen.

Goed, dat was het. Als ik deze bladzijden zo nog eens overlees valt het me op hoe bijzonder weinig er gebeurd is. Ik heb overigens geen last van naweeën en ik voel me best. Benieuwd hoe het vanmiddag met Simonet gaat.

Het was goed weer. De lucht was bewolkt maar de temperatuur zacht en Richard kreeg het plan met Simonet naar Sonsbeek te gaan om te wandelen, de herten te voeren en door deze onschuldige bezigheden het onderling

vertrouwen de gelegenheid te geven zich te herstellen. Simonet was daar meteen voor. Haar moeder gaf hen een flinke hoeveelheid oud brood.

‘He he,’ verzuchtte Richard glimlachend, terwijl Simonet de deur van de flat achter hen dichttrok. Hij nam het pak oud brood onder zijn linkerarm, om de rechter op haar schouder te kunnen leggen. ‘Ben je al nuchter?’ vroeg hij voor de grap.

‘Ik wel ja, jij ook?’ Ze was gelukkig niet onwillig.

‘Ik nou ook. Kom maar dan gaan we in Sonsbeek kijken,’ zei Richard tevreden.

Er waren nogal veel mensen op het idee gekomen naar Sonsbeek te gaan. Voor een niet onaanzienlijk deel van de bevolking blijft die kunstmatige waterval een deel van hun gevoel van eigenwaarde: Arnhems trots, hun trots. Maar laat ik op niemand afgeven, ik herinner me nog al te goed met hoeveel enthousiasme wij thuis onze logés meesleepten om de waterval te laten bewonderen, toen het hele gezin nog in Arnhem woonde.

De aanwezigheid van die halve families, (opa nog goed ter been, vader met Duitse herder aan de lijn, moeder achter wandelwagentje met kleuter, dochter 9 jaar en nylons aan, zoon, neef en buurjongen met een voetbal) bedrukte me een beetje. Bovendien moest ik telkens aan gisteravond denken. Dan stokte er iets in het mechanisme van m'n lichaam en moest ik me er bewust toe zetten verder te lopen, te praten, te lachen. Zulke herinneringen kunnen je dwars zitten zolang je leeft. Dat kan dan wel niet zo lang zijn, maar het is hinderlijk genoeg. En dat terwijl Simonet zich onbekommerd en vrolijk aan de voedselvoorziening van herten, eenden, ganzen, zwanen en mussen wijdde. Ze scheen door niets gehinderd te worden en genoot volop, hetgeen me meer genoegen deed dan ik me wilde toe-

geven. Maar ja, ze zal heus nog wel eens op gisteravond terug komen. Het humeur van vrouwen is nu eenmaal sterk afhankelijk van hun lichamelijke gesteldheid.

Nu begin ik pas echt spijt van m'n gedrag te krijgen. Ik weet niet of ze gehuild heeft, maar ik zou het haar (nu tenminste) niet kwalijk genomen hebben. Ik heb haar erg onbeschofte verwijten gemaakt, die op zich zelf niet onjuist waren, maar beter verzwegen hadden kunnen worden. Iedereen heeft ten slotte genoeg aan de verwijten die hij zich zelf maakt. En als ze een keer down is zal ze er heus wel over gaan tobben. Volkomen ten onrechte natuurlijk want ik ben wel de laatste die moreel het recht heeft haar iets voor de voeten te werpen. En het is toch maar zo'n kleine moeite iemand met rust te laten. Enfin, zo dramatisch is het niet en ik zal er zeker niet weer met haar over beginnen. Hoe langer je over dergelijke zaken zeurt, hoe onmogelijker ze worden.

Het gekke was dat de ontmoeting met Ton me niet zo'n pijnlijke confrontatie met het voorbije feest bezorgde. Hij zat op een bankje een gedicht te schrijven in een oud schrift. Hoewel hij van mij geen heil te verwachten heeft wat zijn verdichtsels betreft, scheen hij niet uit zijn doen te raken toen we ons bij hem voegden. Het was Simonet die voorkwam dat we vlug doorliepen.

Natuurlijk sloeg Ton weldra aan het declameren. Hij gaat ervan uit dat dichten een bezigheid is die respect afdwingt bij het gewone volk en zei z'n verzen luidkeels op, zodat de voorbijgangers ons verbaasd aankeken. Hij zelf sloeg zijn ogen geestdriftig op naar de hemel, voor zover die niet door boomtoppen bedekt werd. Ik schoof naar het puntje van de bank en trok een zo misprijzend mogelijk gezicht. Ik schaamde me niet omdat ik hem kende, maar wilde wel tonen dat ik dergelijke kennissen ook niet voor mijn plezier had.

Tons gedicht ging deze keer - evenals alle andere keren - over de geliefde die hem (de dichter) verliet, toen hij een (toch vergeeflijk menselijk) zinnelijk facet van zijn belangstelling aan de dag legde. Dit maal was het wel heel erg triest: ze gaf hem al te kennen dat ze er niet van gediend was toen hij alleen nog maar haar linkertepel beroerd had.

Soms gunt hij zich eerst haar vliesje en een nacht worstelen. Het was er nu hij zich zelf een extra dosis begrip en medelijden had toegedicht des te walgelijker om. Simonet volgde hem aandachtig of nam in ieder geval de moeite dat te veinzen, maar ik werd er niet boos om.

Enfin, het is genoeg voor vandaag. Ik ga maar eens naar bed. Ik heb bij Simonet thuis gegeten en ben daar vanavond gebleven. Haar vader wilde graag kaarten en dat is me eerlijk gezegd best bevallen. Het is alleen jammer dat je denkt dat je zo'n kalme sfeervolle avond alleen op je eigen kamer gemist hebt als je thuiskomt. Daarom ben ik ook gaan schrijven ondanks het feit dat het al elf uur was en ik slaap genoeg had. Ik wilde nog wat eenzaamheid creëren.

Het was nu kwart voor twaalf. In drie kwartier dus bijna twee-en-een-half kantje geschreven. Dat is aanzienlijk meer dan het gemiddelde van 2 per uur. Maar ik heb ook als een razende zitten pennen. Nu ik me realiseer wat ik gedaan heb, is het alsof ik uit een droom ontwaak. Ik voel me echter volkomen ontspannen en ik ben blij met mijn lichamelijke vermoeidheid.

Er zal de eerste dagen niet veel van schrijven komen. M'n anatomie moet ook een beurt krijgen. Ik vraag me nog maar zelden af waar deze schrijverij voor dient, dat wil eigenlijk zeggen: ik werp die vraag nog wel eens op, maar het zoeken naar een antwoord boeit me niet meer. Overigens, als Ton een dagboek zou bijhouden, zou ik zo-

wel hem als het dagboek bespottelijk vinden en onmiddellijk een eind aan het mijne maken. Zou ik dat laatste echt doen? Het lijkt me niet waarschijnlijk. Misschien zou het me dus wel meevallen van Ton.

Ik wens mezelf welterusten. Ik leg dit schriftelijk vast omdat ik me dan later nog kan voorstellen hoe ik me nu voel. Eigenaardig hoor, ik denk voortdurend: Hou je van je zelf of veracht je je zelf? Ik bied weerstand aan de influistering me er op papier rekenschap van te geven met wat in een voetbalterm een elastieken verdediging zou heten. Het is een onbenullige probleemstelling.

Twaalf uur, 3 bladzijden vol. Ruim vijf over twaalf: ik kon me er niet van weerhouden uit te rekenen hoeveel ik in totaal geschreven heb: 271 bladzijden van 32 regels met 9 woorden per regel, is tegen de 80.000 woorden. Meteen een slordige gok gemaakt naar de omvang van de Gebroeders Karamazov en kwam op 600.000 woorden of zo. Presteer ik nou iets? Ik begin me ervan te verdenken dat ik probeer een boek te schrijven. Nou ben ik echt kapot. Welterusten godverdomme (nog steeds even opgewekt hoor).

Ik heb Simonet na het eten weggestuurd omdat ik nog anatomie moest doen. Het is nu een kwartier geleden dat ze vertrok.

Op maandag zijn alle winkels in het centrum gesloten, dus ook de boekwinkels. Juist! Mijn conclusie is goed: Simonet had een vrije dag. Ik had het trouwens al kunnen weten uit ervaring en omdat ze de hele middag hier is geweest. Natuurlijk had ik ernstige plannen met de anatomie, maar het is zo gekunsteld om je vriendin kwalijk te nemen dat ze die plannen doorkruist.

We hebben ons keurig gedragen. Niet dat ik de paring als iets on-keurigs beschouw. Die omschrijving is voor mij

een vaste uitdrukking, met ingang van heden wel te verstaan. We hebben zelfs niet gevreeën. Simonet heeft wel op bed gelegen. We hebben de Messiah gedraaid.

Na het eten heb ik haar dus weggestuurd. De anatomie was een voorwendsel: ik wilde schrijven. Opeens kwam de gedachte in me op dat ik me meer schilder voel als ik schrijf en meer schrijver als ik schilder. Deze rare waarheid boeide me zo dat ik me niet langer kon bedwingen en Simonet vroeg weg te gaan. Ze had begrip voor mijn situatie. Ze wil niet graag dat ik doubleer. Zolang ik op de kunstacademie zit kan ik niets voor haar verdienen en heeft ze een gering uitzicht op een bruiloft met haar als bruid (liefst in het wit). Ze weet niets van mijn schrijverij, hoewel ik me daar de laatste tijd meer aan wijd dan aan de beeldende kunst. Dat ik nog zo'n kolossaal geheim kan hebben bemoedigt me. Het valt niet mee je hele wereld prijs te geven aan een vrouw. Toch ben ik er nog steeds van overtuigd dat we zullen trouwen. Ik kan me de toekomst niet zonder haar voorstellen. Trouwens, ik kan me ook niet voorstellen dat ik ooit van mijn vulpen, pick-up Messiah en cognacglazen gescheiden zal worden.

Het is me vandaag al verschillende keren door het hoofd geschoten dat ik gisteren iets vergeten ben in mijn notities. Het gaat over Tons declamatie. Hij zet in zijn verzen niet alleen puntjes voor schuttingwoorden, maar ook voor de rijmwoorden die nog verzonnen moeten worden en daar waar nog een lettergreepje bij moet voor het ritme. Ik bedoel maar: wat bekommert die jongen zich om rijm en ritme? Dat was het.

Zo, nu kan ik het niet langer uitstellen: er was nog iets belangrijks vast te leggen. Vanmorgen heb ik namelijk een briefje gekregen van mijn nichtje Elise. Hij kwam vandaag met de eerste bestelling en is dus waarschijnlijk zaterdag al gepost.

Ik liep op mijn gemak de trap af, raap argeloos de post van het matje en kijk - nog steeds argeloos - voor wie de stukken bestemd zijn. Zo'n blauwe meisjes-enveloppe was aan mij geadresseerd. Afzender: Elise Grootman. Toen was ik plotseling niet argeloos meer, waarom begrijp ik achteraf eigenlijk niet, want zoiets bijzonders was het toch niet. Toegegeven: ik heb haar al twee jaar niet gezien en nog nooit in m'n leven een brief van haar gekregen, maar dat is toch nog geen reden om je als verlamd op één der onderste treden te laten zakken en helemaal confuus de beschreven kant van de kunstkaart door te lezen die voor het Antilliaanse meisje van de kamer beneden je is, omdat je de moed ontbreekt die brief te openen.

Het was een leuke kaart die ze kreeg. Er stond een afbeelding op van een werkje van Miro dat ik nog niet kende. Ik kan me het nog vaag voor de geest halen: een zwart vlak voor de hemel en een bruin voor de aarde. Op de aarde een melkwit hondachtig wezen met een snavel en een groen petje op. Daarboven de maan en links een ladder met rode sporten en met een okerkleurige en een witte stijl. Heel gek. Eens zien of ik er ook een afdruk van te pakken kan krijgen.

De brief van Elise verdween niet doordat ik hem negeerde en ik had er niet veel tijd meer voor want ik moest om negen uur op de academie zijn. Ik heb de beste herinneringen aan Elise. Ik heb mijn geschriften zojuist doorgebladerd en me erover verbaasd dat er met geen woord over haar gerept wordt. En ik ben nog wel verliefd op haar geweest.

We troffen elkaar altijd bij onze grootouders, tijdens de vakanties. We zaten allebei op de HBS, zij in Enschede en ik in Arnhem. Beiden snakten we naar de jaarlijkse verpozingen op het platteland midden tussen die steden. Ik kan me nog wel heel duidelijk de bezorgde blikken van

oma voor de geest halen, waarmee ze gade sloeg hoe ik in Elise's blouse probeerde te kijken. Ze had trouwens niet veel, Elise bedoel ik. Verder was onze verhouding door een wederzijds gebrek aan ervaring, gedoemd een platonische te blijven. We waren trouwens al gelukkig genoeg met wat we zo aan elkaar hadden. Onze bakvis- en puberachtige ontboezemingen waren hoogst opwindend. Waarschijnlijk zou ik zulke bedekte toespelingen en zorgvuldig ingeklede onthullingen nu niet meer kunnen opbrengen of aanhoren. Het was eigenlijk ontucht die we bedreven als we met elkaar praatten op zo'n profane manier. Maar toen vonden we het beiden prachtig. En ook nu ik die gang van zaken met andere ogen ben gaan zien, kan ik de genegenheid voor Elise nog niet verloochenen.

We raakten elkaar op een bijzonder stomme manier kwijt. Nadat we gelijktijdig eindexamen hadden gedaan brachten we nog een zomer bij de grootouders door. Dat was tevens de laatste zomer die we met opa beleefden. Hij stierf in januari en toen ontmoetten we elkaar op de begrafenis, maar dat telt niet mee. Aan het eind van die zomer ging zij werken en ik naar de academie. Dat was het einde van de vakanties waarin we bij oma waren. Onze puberteit was voorbij en we hadden geen behoefte meer aan landelijke verten. Ik ben daarna twee keer naar Engeland geweest met vakantie en zij naar Frankrijk en Oostenrijk. Voor zover we oma nog bezoeken gebeurt dat met verblijven van één dag. Als we ons toen gerealiseerd hadden dat we min of meer voorgoed scheidden, was het vast niet zo gemakkelijk gegaan.

Ze vree die zomer met een vriend van me. Dat schonk me eerder voldoening dan jaloezie, want ik vond dat ik haar zo behoorlijk onder controle had. Ik hoorde Geert hardnekkig over haar uit.

Elise schreef dat ze uit Amsterdam weggaat. Ze was

daar anderhalf jaar geleden bij een modebedrijfje terecht gekomen. Ik heb er geen idee van wat ze daar moest doen, d.w.z. ik meende altijd dat ze er wat administratiefs deed, maar haar brief suggereert dat ze een meer creatieve functie bekleedt. Ik begrijp dat niet goed want volgens mij heeft ze niets kunstzinnigs. Ze kon destijds goed overweg met begrippen als de zin des levens e.d., maar dat kan iedereen op die leeftijd. Als ik me haar creatief tracht voor te stellen struikel ik steeds over het denkbeeld dat haar handen verkeerd staan voor een potlood.

In ieder geval gaat ze weg uit Amsterdam. Ze heeft moeilijkheden gehad met haar chef. Ik ben nu bijvoorbeeld geen maagd meer, schrijft ze letterlijk. Dat staat er dan maar zo: gewoontjes, niet onderstreept, niet in kapitalen, maar mijn ogen zwierven telkens weer terug naar dat zinnetje. Ik aarzelde tussen bewondering en verbijstering. Elise en ons gezamenlijk verleden waren plotseling weer heel dicht bij me. Eigenlijk dus een meesterlijke opmerking van haar. Vooral het woordje bijvoorbeeld trof me.

Elise heeft een popperig handschrift en het is niet eens goed leesbaar. De brief zat eigenlijk heel logisch in elkaar: moeilijkheden met haar baas noopten haar niet alleen het bedrijf maar ook Amsterdam te verlaten. Ze had werk gevonden bij een kinderkledingfabrikant in Elst en wilde nu in Arnhem kamers zoeken. Ze vroeg of ik iets voor haar kon doen en of ze het volgende week-end bij me kon komen om eens rond te kijken.

Voordat ik naar de academie ging heb ik de brief op m'n kamer opgeborgen, want ik wilde hem niet de hele dag bij me dragen. Op zich zelf is het een onschuldige gebeurtenis een brief van je nicht te krijgen, maar in dit geval vond ik het helemaal niet zo onschuldig. Ik had en heb nog steeds sterk de indruk dat het noch om de baas noch om Amsterdam noch om Elst gaat, maar om mij en daar

ben ik helemaal niet van gediend. Ik heb al overwogen haar te adviseren naar Nijmegen te gaan omdat het daar gezelliger is dan in Arnhem, maar dat argument lijkt me niet steekhoudend. Ten slotte heeft ze in Arnhem familie, een introductie, oftewel een neef, oftewel mij.

Ik vraag me af hoelang het geleden is dat ze haar maagdelijke levensadem heeft uitgeblazen. Misschien is het nog geen week geleden en heeft het haar erg aangegrepen. Zelfs als ze me daar niet mee, of nergens mee, lastig zal vallen wordt ze een blok aan het been als ze hier komt wonen. Ze wil natuurlijk overal mee naar toe gesleept worden. Maar goed, daarover hoef ik me feitelijk geen zorgen te maken. Als ik het goed aanpak zijn we na een korte beginperiode wel zover dat ik me aan haar totaal niet meer hoef te storen. Als ze nou maar geen complicaties veroorzaakt in de verhouding tussen Simonet en mij. Het zat de laatste tijd net zo lekker tussen ons (ik heb haar echter nog niet van de brief verteld).

Het is zo pikant om op de nicht verliefd te zijn! De goede familietrekjes die je bij haar terugvindt, kun je dan zo onbezwaard bewonderen. Kwalijke karaktereigenschappen zijn bij ons geen familiekenmerken. Die zijn individueel. Ik heb Elise nooit hoeven verafschuwen omdat ze minder prettige eigenschappen vertoonde die ik bij me zelf had geconstateerd. Bovendien lijkt seksueel verkeer met een nicht niet slechts bevredigend, maar als perversiteit een voortdurende bron van inspiratie (alsof je met je zelf paart). Dit zijn zo maar losse opmerkingen. Ik peins er niet over me met Elise in een avontuur te storten. Ik ga naar bed.

Gisteren heb ik met Elise gebeld. We hebben het heel zakelijk gehouden en dat beviel me prima. Vandaag ben ik op een kamer uit geweest. Zaterdag komt ze hier naar toe.

Ik ben tot de conclusie gekomen dat ik maandag de toestand verkeerd beoordeeld heb. Ik betrap me er wel vaker op dat ik in mijn geest uit niets een conflict-situatie creëer, mezelf in het nauw drijf en beproef. Waarom? In ieder geval bezie ik alles nu veel nuchterder dan twee dagen geleden. Ik heb er zelfs plezier in Elise te kunnen helpen. Ik heb het altijd fijn gevonden derden van dienst te zijn. Welke zelfzuchtige drijfveren daarvoor bestaan interesseert me (op het ogenblik) niet.

Energiek heb ik me aan het zoeken van een kamer gezet. Ik vind mezelf nu dan ook een doortastende persoonlijkheid. Het was trouwens niet zo moeilijk. Toen de lessen op de academie afgelopen waren ben ik even langs de Rijnkade gegaan. Daar had Raymond kamers voordat hij naar Parijs vertrok. Natuurlijk bleken zijn kamers al weer bewoond te zijn. Maar die vrouw daar stuurde me naar haar zuster, die een paar huizen verder woont. Dezelfde complicatie maakte de zaak alleen maar boeiender. De zuster - mevrouw Smits heet ze - had inderdaad een kamer leeg staan, een mooi, ruim en verlicht vertrek. Elise hoeft er alleen nog maar in te trekken. Ik heb met mevrouw Smits afgesproken dat Elise en ik zaterdag komen kijken en waarschijnlijk de zaak afronden.

Zaterdagochtend moet Elise naar Elst, zaterdagmiddag was Smits verhinderd, dus konden we zaterdagavond pas komen. Dat is wel jammer want nu kunnen we pas laat naar Simonet. Niets aan te doen. Ik ga straks naar haar toe om haar over alles in te lichten.

Simonet heeft het gelukkig sportief opgevat. Ze stelde me veel vragen, maar dat is logisch. We hebben afgesproken dat Elise zaterdagnacht bij haar thuis zal slapen. Ik vond het erg fijn dat ze zo soepel was. Gek, toen ze zo reageerde, voelde ik me schuldig, alsof ik haar bedonderde. Ik had

medelijden met haar en kreeg heel erg het gevoel dat ik iets liefs voor haar moest doen. Misschien is het genoeg als ik zaterdag bloemen voor haar mee neem.

Het kan je soms zo spijten dat je het niet kunt opbrengen wat attenter te zijn voor de medemensen die iets om je geven (dat zijn er toch al zo weinig) en die je met een knipoogje of een handgebaar zielsgelukkig kunt maken. Wat weerhoud je ervan? Het is toch geen zelfvernedering om iets voor een ander over te hebben? Je kunt nog zo gereserveerd zijn over de motieven voor iedere liefde, die welke je ingeven dat je je zelfrespect moet handhaven, zijn altijd verwerpelijker. Jezus waste de voeten van zijn discipelen. Zo demonstratief hoeft het voor mij nou ook weer niet hoor (bovendien een weinig ontroerend gebaar, maar toch...).

Ik wil dus iets voor Simonet doen. Helaas heb ik geen tijd om er veel werk van te maken (anatomie).

Intussen zijn de bedoelingen van Elise me toch weer iets minder duidelijk geworden. Er hebben zich geen nieuwe verwikkelingen voorgedaan, maar ik heb de feiten nog eens gerangschikt en blijf telkens aan dat maagdevlies hangen. Maar ik ben vast besloten zaterdag geen krimp te geven. Ik geef haar geen kans het gesprek in banen te leiden waar ik het niet wil hebben. Jeugdherinneringen, sterke verhalen uit de afgelopen twee jaar, toekomstplannen, alles goed en wel zolang het er maar niet naar zweemt dat ze meer van me verlangt dan waar de familieband haar - strikt noodzakelijk bekeken - recht op geeft.

Vandaag circuleerde plotseling het verhaal dat René op de wc het model genaaid heeft. Hij moet het natuurlijk zelf weten, maar hij heeft haar toch lang genoeg kunnen bekijken om te zien dat ze net zo bol en vet en vadsig is als zijn moeder?

Op de Utrechtseweg gebeurde omstreeks 2 uur een on-

geluk. We konden de klap horen, en later de sirenes van politie- en ziekenwagen. Het zal wel een leerling van het Christelijk Lyceum geweest zijn, want dat gaat tegen die tijd uit. Je vraagt je af wat er van zo'n jongen geworden is.

Toen ik zelf nog op het lyceum zat zagen we eens onder een Duitse repetitie aan de overkant van het spooremplacement een ongeluk gebeuren. We zaten in het lokaal naast het tekenlokaal op de bovenste verdieping. Er viel niet veel aan te zien en niemand schonk er meer aandacht aan dan het proefwerk hem toestond. Er was een melkwagentje bij betrokken. Een personenauto (een Opel meen ik) stond op het trottoir, schuin omhoog tegen een paar stenen trapjes voor een kruidenierszaak. Later bleek dat er een dood schoolmeisje onder lag. De Opel had de melkwagen geraakt, was tegen de stoep opgevlogen, recht op drie schoolmeisjes in. Gek idee, als die meisjes tien seconden eerder of later van huis waren gegaan (als voorbeeld bij het dichtsjorren van een schoen een veter gebroken was) was er niets gebeurd.

Wacht, ik hoor gerucht beneden. Dat is of de Antilliaanse met een vent of mevrouw Wiersma met een enge droom. Dat eerste kan ik me niet voorstellen. Verrek, het is al half één.

Eén uur d.w.z. vijf vóór één. De weduwe Wiersma had een nachtmerrie. Ik heb haar wakker gemaakt. Ze was totaal overstuur, sloeg de handen voor haar gezicht en heeft zitten huilen. Eigenaardig bij zo'n oude vrouw. Ik heb 'r geruststellend toegesproken. Ik hoop dat ze zich verder rustig houdt vannacht. Ik kan wel net doen alsof ik niets hoor, maar als ik er toch wakker van ben geworden kan ik haar ook wel uit de narigheid helpen. Het gebeurt de laatste tijd nogal eens dat ze droomt. En nu zal mijn linkerhand de rechter van het papier sleuren. Hij heeft al lang genoeg misprijzend toegezien!

Vrijdag. Ik zie aan mijn aantekeningen dat ik deze week weer bezweken ben voor de verleiding me te verdiepen in de ‘grote’ zaken. Nu was dat met de affaire Elise wel enigszins verklaarbaar, maar het is goed me nog eens voor ogen te houden dat het de bedoeling was notities te maken, kleine geheugensteuntjes. Het uitwerken kan later wel, als dat tenminste onvermijdelijk is. Het kost me gewoon te veel tijd. Ik wordt een fanatiek schrijver en de gevolgen zijn catastrofaal voor de academie (niet voor de academie in zijn geheel maar voor het zover hij mij aangaat). Ik zie er nog van komen dat ik dit jaar doubleer. Hoewel: voor m'n hoofdvakken zit ik goed. Anatomie, anatomie, anatomie! Grijze haren krijg je ervan! Tweehoofdige armspier, driehoeksspier, driehoofdige armspier, monnikskapspier, het interesseert me geen fluit!

Vandaag Simonet gebeld in de boekenzaak. Ze schrok. Ze dacht dat er iets bijzonders aan de hand was. Ik belde echter maar voor de aardigheid, om wat te praten.

Met Elise geen contact gehad. Morgen komt ze.

Met Simonet het plan besproken volgende week zondag te gaan picnicken in Mariëndal. Simpel plan, maar fijn vooruitzicht. Simonet enthousiast (tamelijk).

Elise kan ieder ogenblik bellen dat ze uit Elst vertrekt of al in Arnhem aangekomen is. Het is al twaalf uur geweest en het kan dus wel. Ik ben extra vlug van de academie naar huis gegaan om op dat telefoontje te wachten. In de Jansstraat ben ik Bert tegengekomen. De arme jongen liep moederziel alleen en voelde zich duidelijk eenzaam. Helaas had ik weinig tijd voor hem. In die korte tijd heeft hij echter kans gezien de geruchten te bevestigen die over hem in omloop waren: de laatste zeven maanden heeft hij in de gevangenis doorgebracht. Ik had medelijden met hem. Hij is al z'n zelfvertrouwen kwijt. Bij een ongeluk in de werk-

plaats is hij z'n rechteroog kwijt geraakt (je snapt niet dat zulke dingen echt gebeuren). Er zit nu een glazen knikker in en hij draagt een bril. Zijn natuurlijke oog glansde ziekelijk. Hij was erg verlegen met z'n uiterlijk, z'n sjofele kleren en z'n hopeloos kort geknipt haar. Ik heb hem gevraagd maandag bij me te komen eten en de avond bij me door te brengen. Hij zal wel schokkende dingen te vertellen hebben. Terwijl ik zo tegenover hem stond voelde ik me ontmoedigend superieur, vreselijk opgelaten. Telkens als ik hem aankeek viel me de matte bleekheid van zijn gezicht op en dan schoot het door me heen: Die maakt het niet lang meer. Ik schaamde me alsof ik me ervan verdacht plezier in zulke gedachten te scheppen. Toch was het, voor zover ik kan nagaan, een volslagen onberedeneerde gedachte.

Het was erg druk, stoffig en benauwd in de stad.

Ik herinner me dat Bert vroeger een bezield sigarenroker was. Ik zal er een paar in huis halen voor maandag. Ik heb trouwens niet eens gevraagd waar hij nu woont. Hopelijk heb ik te weinig belangstelling opgebracht voor zijn omstandigheden. Had wel wat meer mogen vragen. Misschien geef ik hem maandag wel een tekening van me.

De ontmoeting met Elise verliep erg prettig. Richard trof haar om tien vóór één op het station en de helft van de middag verbleven ze in Brabant. Ze hielden zich beiden meesterlijk op de vlakte en babbelden er lustig op los. Ze glunderden omdat alles zo goed ging. Op de momenten dat het gesprek een pijnlijke wending had kunnen nemen, werd het gevaar met volle inzet bezworen en genoten ze het meest. Ze waren niet zuinig met understatements. Woordspelingen, grappige intonaties en spottende oogopslagjes waren niet van de lucht.

Elise's bevindingen in Elst waren gunstig geweest. Over

twee-en-een-halve week kon ze er beginnen. Als de kamer haar nu ook nog beviel was alles in kannen en kruiken. Richard verzekerde haar dat het een juweeltje was, met uitzicht op één van Hollands brede rivieren (natuurlijk moest men de ramen goed dicht houden om de stank te weren, maar het uitzicht had men dan toch maar).

Für Elise, schoot hem te binnen en dacht daarbij aan een gedicht van J.B. Charles. De gedachte aan dat gedicht voerde hem onmiddellijk tot een ander vers van Charles: jouw abrikozen meisjesborsten!

Elise was groter geworden maar op borsthoogte was ze plat gebleven. Ze waren allebei groot geworden en volwassen. Ze omzeilden de lastige klippen in de conversatie zo moeiteloos dat het soms bijna beschamend werd. Dit is immoreel vond Richard, terwijl hij het goedverzorgde, ovale gezichtje van zijn nicht bekeek en haar glimlach beantwoordde. In haar ogen brandden slimme lichtjes. Ze waren klein, maar van een buitengewoon helder blauw. Zijn eigen ogen hadden dezelfde kenmerken. Elise's haar was nog even blond als vroeger. Het zijne was de laatste jaren donkerder geworden.

‘Amsterdammers zijn fantastische mensen,’ zei Elise, ‘zo intiem onder elkaar.’

‘Dan zal het je hier wel tegenvallen.’

‘Hier heb je weer andere voordelen.’

‘Welke bij voorbeeld?’ vroeg Richard voorzichtig.

‘Bij voorbeeld dat je hier maar tien kilometer van een kleuterkledingfabrikant in Elst zit,’ antwoordde Elise slim.

Ze gaf een korte uiteenzetting over haar carrière: Enschede, administratie in textielbedrijf, beetje grasduinen in stoffen; Amsterdam, veel bemoeienis met stoffen, beetje administratie; Elst, alleen textiel, geen administratief werk.

Haar aanwezigheid begon Richard te vermoeien. Hij snakte naar rust, boeken, radio- of grammofoonmuziek en

zag vreselijk op tegen het etmaal dat in het verschiet lag. De middag duurde nog twee uur, daarna kwam een volle avond en dan nog eens een hele dag in de nabijheid van dit kakelende schepsel. Ze scheen geen moment haar mond te kunnen houden. Richard zuchtte en berustte: aan alle kwellingen kwam een eind, het was gewoon een kwestie van overleven.

Ze gingen naar zijn kamer om te eten. Nu viel het Richard op hoe hij zelf begon te kwekken, zodra Elise even zweeg om op adem te komen. Het ergerde hem, maar hij zag geen kans zijn neiging te onderdrukken. Hij verlangde naar Simonet, de arme ziel, die de hele middag hard had moeten ploeteren. De adem stokte hem in de keel. Hij vloekte inwendig en vergat het brood te kauwen dat hij in zijn mond had. Het was hem allemaal ontschoten dat hij bloemen moest kopen. Hij kon zich wel voor het hoofd slaan. Zo geboeid had Elise hem toch niet?

Hij kwam pas weer enigszins in zijn humeur toen ze de aspirant-kamer van Elise bezichtigden. De heer des huizes, een tengere man, met een kale kruin, opgerolde mouwen en bretels over zijn overhemd, voorzag hen van een toelichting. Elise was verrukt. Richard voelde zich belangrijk, zakelijk en doortastend. Ze liepen een aanzienlijke vertraging op doordat ze niet onder drie kopjes koffie uit konden en doordat de tengere man nog zo vol was van de gevechten bij de slag om Arnhem, die hij van nabij had meegemaakt.

Toen ze buiten kwamen was het al donker. Met een schok besefte Richard hoe laat het geworden was en hij kreeg het verlammende gevoel dat men in een droom kan hebben als men minutenlang net een trein ziet wegrijden die men onder geen voorwaarde had mogen missen. Toch koos hij strikt genomen niet de kortste weg naar Simonet, die aan de Eusebiusbuitensingel woonde. Hij besloot langs

de Rijn te lopen tot voorbij de brug en dan linksaf te slaan, langs het Agfa-gebouw. Hij was zo graag bij de rivier.

Zo voerde hun weg hen achter langs het benzine-station in de Oranjewachtstraat en onder de oprit van de brug door. Tussen de kolossale pijlers was het aardedonker. Uit een kinderlijk verlangen bleef Richard ook de laatste tientallen meters voordat ze linksaf moesten zo dicht mogelijk bij de rivier. Elise wist de weg niet en vroeg geen verklaring. Ze kwam iets dichter bij hem lopen. Toen klonk er het gerucht achter hen van rollende steentjes en sluipende, haastige voetstappen. Richard schrok niet en kreeg ook geen tijd om zich om te draaien. Een zwaar voorwerp zoefde door de hoek van zijn gezichtsveld en trof hem tegen de slaap.

VII

Na het Vlissings avontuur was Christiaan echt toe aan wat bemoedigende lectuur. Hij had een vrij recente lijst van onopgehelderde moordzaken sedert de wereldoorlog, die erg tot zijn fantasie sprak, omdat hij bij de droge aantekeningen alle details zelf kon bedenken. Ze lieten ruimte voor een zeer ongunstig beeld van de daders.

30 mei 1945. Mr. H. de Boer, advocaat, 65 jaar, neergeschoten in de deuropening van zijn huis Goudenregenstraat 16, Den Haag.

15 augustus 1945. Pater L.A. Bleys, hoofdaalmoezenier bij de staf van Prins Bernhard, lid van de Grote Adviescommissie der Illegaliteit, op de dijk bij Gorinchem met zijn jeep over de kop geslagen. Een wiel was van de wagen gelopen. Volgens het gerucht (dat zes jaar later nog leidde tot vragen aan de minister van Justitie) zou de jeep opzettelijk onklaar zijn gemaakt bij een autobedrijf in Utrecht.

1 maart 1946. Ir. F.H.E. Guljé, voorzitter van het Katholiek Werkgeversverbond, zojuist vrijgelaten uit een kamp voor politieke gevangenen (waar zijn onschuld zou zijn gebleken) voor de deur van zijn huis in Leiden doodgeschoten.

28 juni 1946. De toneelschrijver Eduard Veterman met echtgenote in zijn auto door een militaire truck bij Laren verpletterd. Volgens een hardnekkig gerucht zou de reminstallatie onklaar zijn gemaakt bij hetzelfde autobedrijf als waar de jeep van pater Bleys was behandeld.

14 september 1949. Frits Schallenberg, een 44-jarige Duitser, dood gevonden in een vijver tegenover de Groot-hertoginnelaan in Den Haag.

18 april 1951. De veehouder Mels van Krieken, 50 jaar,

's morgens in alle vroegte doodgeschoten en beroofd bij zijn boerderij in Echteld (Gld).

27 april 1951. De mandenmaker J. Mulder, 50 jaar, met ingeslagen schedel gevonden in zijn bedrijfje, twee hoog achter in de Elleboogsteeg te Amsterdam.

6 februari 1952. Mevrouw W. Brits-Knipschild, 62 jaar, in haar huis Bollenhofsestraat 120 te Utrecht door een man met een hamer neergeslagen.

16 juni 1953. Opoe van Geenen, 75 jaar, in haar bovenhuis Van Beuningenstraat 193 te Amsterdam door een indringer doodgeslagen.

28-29 juli 1953. Betty Mentjox, een 28-jarige prostituée (Surinaamse Betty) in haar huis aan de Atjehstraat te Rotterdam met handdoek gewurgd.

22 maart 1955. Corry Theeuwes, een 24-jarige kinderverzorgster, aan de Lovense Kanaaldijk te Tilburg met messteken gedood.

6 april 1955. Dieuwerke van de Vlegel, portierster van het Sanatorium Sonnevanck bij Harderwijk, in het bos met haar eigen sjaal gewurgd.

23 augustus 1955. H. Goyaerts, kamerverhuurder, 42 jaar, in zijn vrijgezellenpension 1e Helmerstraat 101 doodgeslagen.

31 december 1955. Mevrouw M. van Kuyk, Koningin Wilhelminalaan 469a in Voorburg sterft na het innemen van een fosforpil, haar door een dame aan de deur overhandigd.

± 25 augustus 1956. Hans Schreuder, een 30-jarige schoenmakersleerling, ontvlucht uit de Sint Willibrordusstichting te Heiloo, met een messteek vermoord Pas vijf maanden later wordt zijn lijk op de hei bij Huizen ontdekt.

16 oktober 1956. Elisabeth Schevenhoven, een 56-jarige caféhoudster in de St. Jacobsstraat te Amsterdam, 's nachts op weg naar het Rembrandtsplein spoorloos verdwenen.

28 december 1956. Sijtje Koster, 69 jaar, gewurgd in haar café te Broek in Waterland.

30 december 1956. Anna Z., een 31-jarige prostituée (Chinese Annie) in het pand Achterburgwal 60 te Amsterdam met een nylonkous gewurgd.

30 juni 1957. Jacob van Berkel, een 28-jarige beroepskorporaal bij de mariniers spoorloos verdwenen. Zeven weken later wordt op de kust van Wieringen zijn stoffelijk overschot gevonden. De omstandigheden wijzen op moord.

10 augustus 1957. In de Modderkommen aan de Noordzeeduinweg in Zandvoort wordt een romp gevonden van een man, die twee jaar geleden gestorven moet zijn.

2-3 augustus 1958. De 73-jarige heer C.H.A. Canter-Vischer in zijn villa ‘De Hessensporen’ te Ede met een bijltje doodgeslagen.

30 oktober 1959. Sybille Niemans (Blonde Dolly), een 32-jarige uitgaande vrouw, gewurgd in haar huis aan de Nieuwe Haven in Den Haag.

13 februari 1962. Arie van Hemert, 9 jaar, verlaat 's avonds om half zeven het ouderlijk huis om een jonger broertje te halen. Er is niets meer van hem vernomen.

3 december 1962. Ineke V.-B., een 35-jarige bermprostituée (Zwarte Jeanne) langs de Rijksweg Amsterdam -Den Haag spoorloos verdwenen. Drie maanden later wordt haar lijk gevonden in de Schinkel.

9 februari 1963. De weduwe Barbara van den Hoff-van Heek, 38 jaar, met haar 8-jarig zoontje Marcel dood geslagen in haar sigarenwinkel aan het Brekelsveld in Rotterdam-Zuid.

Een dergelijk overzicht maakt Christiaan in zekere zin jaloers. Hij verlangde ernaar de voorstelling die hij van de gebeurtenissen kreeg te toetsen aan de werkelijkheid. Het was heilige grond waar zoiets plaatsvond. Er konden

bedevaarten gemaakt werden naar de hoerenkamertjes waar de prostituées geworsteld hadden tegen de wurgende greep om hun keel, bewusteloos raakten en zich het leven lieten ontnemen.

Christiaan kon die dagen zijn draai niet goed vinden. Hij ging wel op in zijn lectuur, maar zodra het boek dichtgeslagen werd was het ook voorbij.

Hij moest veel aan zijn vader denken, sinds de tocht naar zijn geboortestad. Dat deed hem niet goed: zijn vader had hem vaak geslagen. Hij genoot weliswaar van diens kwellingen op dieren, maar begrijpen kon hij hem niet. Zijn vader was een raadsel voor hem.

Alles wat hij zich herinnerde was omgeven door een koude glans. Veel kouder, veel liefdelozer dan de sensaties die hij tijdens het lezen onderging, want in al deze gewelddadigheden school de mogelijkheid tot warmte, tot gemeenschap, tot deelgenoot zijn. Bij zijn vader waren al die mogelijkheden uitgesloten, ondanks zijn sadisme.

's Nachts sliep hij in de kelder waar Bukjes om het leven gekomen was. Hij stelde zich voor hoe het lijk enkele verdiepingen hoger in het huis lag te ontbinden. Zelfs dat inspireerde hem niet bijzonder. Het masturberen dat hij deed, bleef plichtmatig.

‘Als je een sloddervos bent,’ zei mevrouw Van Heel, ‘als je je nagels niet schoon houdt, of je tanden niet poetst, als je je handen niet wast of je voeten niet, of als je je haren niet knipt, dan sturen de mensen hun honden op je af.’

‘Ik ben niet bang voor honden,’ zei Christiaan weifelend.

‘Hah!’ Ze lachte schamper. ‘Sommige mensen hebben honden die zo groot en zo vals zijn dat ze van die jongetjes als jij in één hap opeten. En anders komen ze zelf wel achter je aan met een knuppel of met een fietsketting.’ Zijn

moeder had er plezier in om te zien dat hij bang werd. Ze had rode striemen in haar gezicht. Christiaan wist dat zijn vader haar vaak sloeg en krabde als het nacht was. Die striemen maakten haar gemeen, niet alleen uiterlijk, maar ook de dingen die ze zei waren gemener dan normaal.

In zijn oudste herinneringen was ze niet gemeen. Hij was wel eens gevallen op het strand, zodat zijn kleren smerig waren geworden en hij bloedde uit een wond boven zijn oog. Hij durfde niet naar huis te gaan, omdat zijn vader woedend zou worden als hij hem zo zag.

Via de keuken sloop hij naar zijn kamer. Niemand had iets gemerkt, maar daar kwam hij niet zoveel verder mee. Wanhopig vroeg hij zich af hoe hij moest verklaren dat hij andere kleren had aangetrokken en hij begon te huilen omdat er toch geen uitweg was. Hoe harder hij over zijn knieën wreef, hoe dieper de modder in de stof drong.

Toen kwam zijn moeder de kamer in. Van schrik hield hij op te huilen. Ze zag zijn betraande gezicht en de vieze broek en ze knipoogde, legde haar vinger op de lippen om hem te beduiden stil te zijn en sloot behoedzaam de deur. Op haar tenen kwam ze op hem aflopen. Hij liet zich in haar armen sluiten en in die veilige beslotenheid werd zijn verdriet verdrievoudigd. Maar die huilbui luchtte tenminste op. En zijn moeder had lieve dingen gezegd met een brok in haar keel.

Later was dat veranderd, maar geslagen, zoals haar man had ze de kinderen nooit. Ze bemoeide zich minder met hen. Als ze met hen praatte waren haar handen altijd ergens anders mee bezig: ze breidde wanten of bivakmutsen, ze bladerde in een kookboek of ze brak boontjes. Terloops keek ze dan op en dan zei ze iets dat Christiaan de schrik om het hart deed slaan.

‘Als je veel dieren plaagt, komen ze wraak nemen. Je moet niet denken dat je zomaar vliegjes of muizen kunt martelen, want er zijn veel meer vliegjes en muizen dan mensen. En ze vergeten niets, ze onthouden alles. Op een zeker ogenblik hebben ze er genoeg van en dan komen er duizend ontelbaar vliegen op je gezicht zitten. Ze kruipen door je oren, je neus en je mond. Zo eten ze je op. En ze eten je ogen op, zo komen ze ook naar binnen.’

‘En pappa dan? Pappa plaagt ook beesten.’

‘Pappa komen ze ook opeten. En jou ook. De muizen gaan aan je voeten knagen. Je kunt er wel een paar doodtrappen, maar het zijn er vreselijk veel en er komen er steeds meer bij. Als je dan moe bent van het trappen en als je je voet niet meer kan opbeuren, beginnen ze te knagen.’

‘Dat is niet waar,’ beweerde Christiaan angstig.

‘Echt waar.’

Christiaan liep naar zijn moeder toe, leunde tegen haar knieën en zei half huilend: ‘Dat is echt niet waar mama.’

Gedachteloos legde de moeder haar hand op zijn kruin. Ze hield voet bij stuk. Omdat ze zo kil was begon Christiaan dan nooit echt te huilen, maar zulke dingen bleven hem dagen bij en daarna keerden ze 's nachts terug in zijn dromen. Juist door die ongeïnteresseerdheid was de bedreiging van de moeder vaak beklemmender dan die van de vader, die met hart en ziel bij de zaak betrokken was.

Hongerig zwierf Christiaan door de gangen en over de trappen van de Grindakker. Soms dacht hij dat hij een spook was, zo was zijn bestaan vergeestelijkt. Zijn gedachten waren vaak bij eten, zonder dat zijn lichaam daar nu direct om vroeg. Dagenlang had hij al niet meer gegeten: de aardappels verveelden hem en in een winkel hoorde hij niet thuis (nagels knippen, haar kammen, handen wassen, tanden poetsen). Winkels stonden in een wereld waarmee

hij niets meer van doen had. Tussen die wereld en hem lag een strook bos en waren de buitenmuren van de Grindakker opgetrokken. Zelfs dat bos en die buitenmuren vormden een hem vijandige materie.

Zonder te beseffen welke route hij volgde, kwam Christiaan plotseling op de bovenste verdieping. Als pijlen drongen de beelden tot hem door en langzaam realiseerde hij zich zijn omgeving: de muren waren koud en hoog, afstotelijk. Dit zien was nog erger dan de nacht. Volkomen zinloze muren, die voor geen enkel argument toegankelijk waren. Men kon schoppen, slaan, strelen: de muur bleef hetzelfde, met een air alsof hij zelf besliste over zijn standplaats en over de hoeken die hij maakte. Ze sloten hem niet alleen in, deze muren, maar ze sloten hem ook buiten. Ze maakten een buitenstaander van hem, een machteloze buitenstaander. Daartoe gedroegen ze zich als mensen, alsof ze een ziel hadden, als kardinalen, maar dan zonder vrome gelaatsuitdrukking, eerlijk, het verraad zelf. Deze muren waren rauwe, feodale heersers.

En dat was nog niet alles, want daar was ook nog de deur, waarachter Bukjes' resten verdwenen waren. En juist voor die deur stond zijn vader hem te bekijken. Zijn ogen fonkelden kwaadaardig en om zijn mond lag een wrede grijns. De armen hield hij gevouwen voor de borst en het hoofd was iets naar voren gerekt, als om te bevestigen dat het alleen om Christiaan was begonnen.

Deze dacht dat zijn hart stopte. Het bloed stolde hem in de aderen. Hij deinsde terug, waardoor hij met zijn schouder de muur raakte. Hij sloeg een hand voor zijn mond en mompelde gesmoord: ‘Nee, nee.’ Dat klonk maar zachtjes in vergelijking tot wat zich innerlijk bij hem afspeelde. Daar schreeuwden duizenden kelen om het hardst, wat tot in de uithoeken van het heelal hoorbaar moest zijn.

Zoals zijn vader gekomen was, verdween hij ook weer.

Christiaan schaamde zich voor zijn inwendig hulpgekrijs en legde de stemmen haastig het zwijgen op. Hij voelde zich net zoals na een voorval uit zijn kinderjaren. Het was vrijdag en de winkels bleven langer open. Omdat het al tegen Kerst liep was het donker. Aanvankelijk was hij er wel trots op dat hij een boodschap mocht doen, maar op het weggetje langs de inktzwarte Spuikom voelde hij zich al heel wat minder zeker. Hij moest enkele keren slikken bij iedere stap die hij deed. Maar toen op een gegeven moment een donkere schim vlak voor hem over de weg schoot, bedacht hij zich geen moment. In één adem rende hij terug naar huis.

‘Een rat, een rat,’ jammerde hij, zich wild tegen zijn moeders benen werpend, toen ze hem in de keuken tegemoet kwam. Het was inderdaad niet onwaarschijnlijk dat de schim door een rat was teweeggebracht, want ongedierte zat er genoeg bij de Spuikom, maar zijn vader maakte hem zo belachelijk door bij hoog en laag vol te houden dat het een jong katje was geweest, dat Christiaan ging geloven dat hij zich vergist had en zich als een laffe hond had gedragen.

Christiaan ging trede voor trede de trap af. Hij hield de leuning stevig vast en keek zo nu en dan over zijn schouder naar boven, omdat hij het nog niet helemaal vertrouwde.

En plotseling was hij er weer, de vader de levensgevaarlijke vader. Hij stond niet boven, maar onderaan de trap. Al die tijd dat Christiaan achterom had gekeken was hij blindelings het gevaar tegemoet gegaan. Hij slaakte een luide kreet. Met een sprong was hij van de onderste drie treden af. Terug naar boven durfde hij niet: daar was geen uitweg. Hij moest naar buiten zien te komen. Terwijl hij van de trap sprong deed zijn vader een pas naar voren om

hem te laten struikelen, maar Christiaan zag nog net kans het uitgestoken been te ontwijken. Het scheelde geen millimeter.

Binnen enkele tellen bereikte hij de plaats waar de trap was naar nog een lagere verdieping. Hij bedacht zich geen moment: hoe hoger hij zat hoe kleiner de kans te ontsnappen. Hij hijgde heftig. In zijn borst bonsde het als een gek. Op dat ritme klopte het in zijn hoofd: Pappie toch, pappie toch! Hij had het gevoel dat hij zou barsten.

Met drie, vier treden tegelijk stormde hij naar beneden. Zijn blik was gefixeerd op een plaats: de nis onderaan de trap. Als zijn vader kans zag die nis te bereiken voordat hij er langs was, was het met hem gebeurd.

In die paar seconden die hij nodig had om de helft van het aantal treden te nemen, veranderde niets aan de nis. Hij minderde al vaart. Misschien kon hij zich daar verbergen. Die twijfel was bijna zijn ondergang geworden. Nog juist op tijd sprong hij opzij. Deze keer was zijn vader niet voor hem uit gegaan. Om hem te misleiden was hij achter hem gebleven en als hij niet gesprongen had, was hij nu gegrepen.

Christiaan keek om. Hij zag zijn vader niet, maar hij twijfelde er niet aan dat zijn veronderstelling juist was. Hij huiverde. Hij twijfelde nergens meer aan: zijn leven was in gevaar. Zijn instinct zette hem in beweging: hij rende als een idioot, zodat hij geen tijd had voor zijn dodelijke angst. Hij was allang buiten adem en nog bewoog hij. Na het huis verlaten te hebben draafde hij over het zandweggetje.

Christiaan begon te struikelen. Zijn voet haakte achter een bovengrondse boomwortel en hij smakte met een dreun in het zand. Intussen beleefde hij een oneindige herhaling: het was een zomermiddag. Hij draafde langs de rivier, en omdat het de kortste weg was liep hij zo dicht

mogelijk langs het water. Zijn schoenen petsten op het natte zand. Af en toe kon hij ternauwernood een uitlopend golfje ontwijken. Langs de randen van zijn zolen kleefde een kleilaagje. Voor hij thuis binnen zou stappen, moest hij ze schoonmaken. Met een stokje zou dat zo zijn gebeurd. Hij had z'n mooie kleren aan. Het was misschien wel zondag. Toen viel hij over een steen. Zijn hoofd klapte tegen een andere steen. Te geschokt om te huilen richtte hij zich op. Er droop bloed in zijn wenkbrauwen. Het kroop langzaam langs zijn ogen. De knieën van zijn broek waren zwart van het vochtige zand. Na die vaststelling begon alles weer opnieuw: middag, zomer, rivier: dicht langs water hollen, op weg naar huis, nat zand, modderkraag, uitlopende golfjes, stokje, mooie kleren: zondag, steen onder zijn voet, hoofd tegen een steen, opstaan, traag, warm bloed, natte zandknieën. Tientallen keren schoven deze beelden door Christiaans geest gedurende dat ene ogenblik tussen het moment dat zijn voet achter de boomwortel bleef haken en dat hij languit in het mulle zand plofte.

Hij bleef versuft liggen, maar niet lang, want al snel realiseerde hij zich dat hij in deze houding een weerloos slachtoffer was voor ieder die hem kwaad wilde doen. Hij wentelde zich op zijn rug om op te staan. Hij kreeg echter geen kans. Zijn zuster besprong hem. Het verbaasde hem uitermate haar hier aan te treffen. Eerst vond hij het niet eens onprettig. Ze zat op zijn borst en drukte met haar knieën zijn schouders op de grond. Hij keek langs haar lichaam omhoog. Het was alsof haar hoofd op een toren was gebouwd. Door haar oogharen gluurde ze naar zijn gezicht. Er speelde een geheimzinnige glimlach om haar lippen.

Wat ben je lief, dacht Christiaan. Ik wil je wel een kusje op je oor geven, dan begin je altijd te giechelen, om-

dat je altijd schrikt, ook al weet je dat ik het ga doen.

Petra scheen echter geen behoefte aan een kusje op haar oor te hebben. Ze begon haar rok op te schorten, met zulke beheerste gebaren dat het even duurde voordat Christiaan begreep wat ze van plan was. Toen begon hij meteen uit volle macht te worstelen om vrij te komen. Wat ze wilde doen was zo vies dat hij er niet eens aan durfde denken. In zijn worsteling werd hij gehinderd door de omstandigheid dat hij haar geen pijn mocht doen. Daarom slaagde hij er niet in haar van zich af te werpen.

Ze had haar rok nu helemaal opgetrokken en ze had geen broekje aan: het was een lage valstrik. Ze ging op haar knieën staan en deed haar buik naar voren. Hij keek recht in het dunne, krullende haar en kreeg het doodsbenauwd. Ze wilde op zijn mond gaan zitten. Hij zou bijna stikken van ademnood en walging. Plotseling liet ze zich vooruit vallen. Christiaan draaide zijn hoofd naar alle kanten. Ze zei niets. Ze greep zijn hoofd met beide handen. Het schaamhaar kwam in zijn neus en tussen zijn lippen, maar ze slaagde er niet in het smerige natte stinkende gliding op zijn mond te krijgen. Ze bleef zwijgen.

Christiaan stond op en ging wankelend verder op zijn weg. Hij voelde zich ellendig en verlaten. De bomen rondom waren als inktvissen: ze konden hun takken om hem heen slaan en hem verslinden in het binnenste van de stam, waar ze een snavel hadden.

Toen hij de huizen bereikte van Velp, werd het er niet veel beter op: de rode daken, de tuinen met de rotspartijtjes, de brede stoep, met een gras-strook langs de weg met jonge, magere bomen. Hij was de zeepbel, die probeerde het middelpunt van een baksteen te bereiken.

Langs de hoge heggen van de huizen rond villa's, kwam hij in hobbelige straat met oude arbeiderswoningen aan

beide zijden. Er was een winkel met een etalage waarin je niets kon zien omdat de witte ruit ervoor ondoorzichtig was. Schuin boven de deur hing een cilinder met rode, witte en blauwe banen. Bijna diagonaal voor de deur zat een metalen buis, waaraan je hem kon open duwen. Tot de hoogte van die buis zat in de deur hetzelfde glas als voor de etalage. Daarboven bevond zich een normale ruit. Kapper stond er in vette kapitalen onder een cursieve eigennaam.

Christiaan gaf een zet tegen de buis op de deur en stapte naar binnen. Er zat een mannetje in een grote stoel, bedolven onder een witte doek. Bijna alleen het haar kwam er boven uit en daarin was een man met een witte jas aan het knippen. Op een van de stoelen langs de wand zat een derde man als toeschouwer. Hij had zijn knieën over elkaar geslagen. Ze keken alledrie naar de deur. Het hoofd boven de witte berg deed dat via de spiegel.

De man met de kam en de schaar knikte. Christiaan knikte schuw terug. De kapper ging verder met zijn werk. Christiaan bleef staan, want hij wist niet wat de bedoeling was.

‘Wilt u mij knippen meneer?’ vroeg hij ten slotte, een pas in de richting van de kapper makend. De kapper nam hem verwonderd op.

‘Natuurlijk meneer,’ zei hij en hij trok de rug van zijn hand onder langs de neus, terwijl hij de gespreide duim en wijsvinger in de ogen van de schaar hield.

‘Gelukkig,’ zuchtte Christiaan. De kapper en de klant die hij behandelde wisselden een blik van verstandhouding. De man die bij de muur zat echter nam hem ernstig en maakte een gebaar waaruit Christiaan opmaakte dat hij bij hem moest gaan zitten. Hij was zo blij met deze oplossing dat hij zich bijna onmiddellijk wilde omdraaien. Doordat hij op het verkeerde been stond kwam hij bijna

ten val. Wild zwaaiend met zijn armen kon hij zijn evenwicht bewaren.

Hij ging bij de man zitten en wel op de stoel precies naast de zijne, hoewel hij keus had uit vier andere. De droge knipgeluiden van de schaar waren nauwelijks weer ingezet of de man stond op en ging een stoel verder zitten, tot grote teleurstelling van Christiaan.

Is dit nou een kapper? vroeg Christiaan zich af. Het is eigenlijk precies hetzelfde wat Roelof bij mij altijd deed. Er werd niet gesproken in de kapperszaak en Christiaan nam een blad van het tafeltje, een handeling die hem nogal met zichzelf innam. Natuurlijk nam hij het bovenste blad en dat was ongelukkigerwijs De Lach. Hij keek niet naar de voorplaat maar sloeg het blad willekeurig open. Hij trof een fotopagina vol vrouwen met nauwelijks bedekte dikke billen en bolle borsten. De gekste houdingen namen ze aan om die lichaamsonderdelen zo omvangrijk mogelijk te doen uitkomen.

Het waren viezerikken, van hetzelfde slag als zijn zuster. Om niet aan de gore dingen tussen hun benen te hoeven denken, wilde Christiaan het tijdschrift wegleggen, maar hij was bang dat zo iets de andere aanwezigen niet zou aanstaan. Er zat dus niet anders op dan met het gruwelijke blad op de schoot te blijven zitten. Met branderige ogen staarde hij naar de nagel van zijn ringvinger die boven de rand van de pagina uit kwam.

Plotseling riep de kapper: ‘Zo Joop alsjeblieft!’ Met een zwierig gebaar trok hij de witte doek van zijn klant af. De man twee stoelen naast Christiaan stond op. Christiaan wilde ook opstaan, maar niemand lette op hem en daarom durfde hij niet.

Het is nog net zoals in Vlissingen, dacht hij. De kappers zijn nog precies hetzelfde. In de boeken die ik gelezen heb zou je denken dat het anders geworden was.

‘We gaan Gerrit,’ zei Joop, zijn portemonnee in de achterzak bergend. Gerrit en Joop zeiden de kapper gedag en gingen weg. Christiaan was nu alleen met de baas. Hij hoopte dat hij hem zou knippen. Zijn wens ging in vervulling. Uit dankbaarheid liet hij zich zonder protest in de witte mantel hullen.

De kapper trok het haar in de nek met een kam omhoog, zette een vies gezicht en vroeg: ‘Daar hebt u zeker zelf in zitten knippen?’

‘Nee, nee, echt niet!’ verweerde Christiaan zich veel te fel.

‘Geen fatsoenlijke kapper zou je zo knippen. Dat is geen werk van een vakman,’ bromde de ander ontevreden. Hij deed een paar passen om de schaar van het marmeren blad onder de spiegel te nemen. Nu merkte Christiaan dat de man mank liep. Tevreden stelde hij vast dat hij erg veel pijn aan zijn been gehad moest hebben.

Gewillig liet Christiaan zijn hoofd in de positie zetten die de kapper het beste vond. Het waren redelijke, geruststellende aanrakingen. Na de behandeling bevrijdde de kapper hem met het bekende gebaar uit de witte berg. ‘Astublieft,’ zei hij.

Christiaan stond op en wist niet wat hij moest doen. De kapper wachtte wijdbeens en met de handen in de zij op een handeling die hij moest verrichten. Christiaan pijnigde zijn hersens maar zag geen kans te bedenken wat men van hem kon verwachten. Daarom deed hij een onzekere pas in de richting van de deur.

‘Vergeet u niets meneer?’ klonk het scherp.

Christiaan schrok, keek om en zei automatisch nee. Dat scheen de ander niet te bevallen. Wat wilde die man in vredesnaam met hem? Waarom deed hij zo vreemd en vijandig? Hij stond op punt zich uit de voeten te maken.

‘Betalen meneer; éénguldenvijfendertig.’

‘Oh, natuurlijk,’ zei Christiaan met een zucht van verlichting. Hij betaalde en ging weg. Dat was goed afgelopen, maar wat moest hij nu gaan doen? Stom toevallig viel zijn blik op een struik in een van de tuintjes. Tussen de jonge groene blaadjes ontdekte hij twee loerende ogen. Dat was zijn vader. Hij begreep onmiddellijk dat hij geen gevaar liep zolang hij tussen de mensen bleef, maar het was angstaanjagend dat de man nu al de moeite nam hem tot hier te volgen. Dat opende sombere perspectieven voor thuis, want de zaak moest nu kennelijk op de spits gedreven worden. Zodoende bleef Christiaan uiterlijk kalm toen hij over het trottoir de vrij steil hellende weg opging, maar innerlijk trilde alles nerveus. Zijn benen konden ieder moment afbreken, als boomtakken in de storm. Iedere vezel van zijn lichaam klopte, bonsde, beefde, stompte en daaromheen zat een dunne laag verlamming, die hem toe stond zich slechts traag te bewegen: pas voor pas, tegel voor tegel.

Ik heb honger, dacht hij, toen hij langs een Spar-winkel liep. Zijn belangstelling was gewekt en snel besloot hij naar binnen te gaan. Bij het openstoten van de deur ging een belletje over. Eerst was er niemand. Toen verscheen een dikke vrouw schommelend achter de toonbank.

‘Meneer?’ zei ze nors.

‘Kaas! Ik kan toch wel kaas krijgen?’

‘Natuurlijk! Hoeveel?’

‘Dat weet ik niet!’

‘Ja, moet ik dat dan weten!’ zei de vrouw ongeduldig.

Christiaan bleef zwijgen, hoe hij zich ook aftobde om tot een oplossing te komen. ‘Een kilo of vier?’ vroeg ze ten slotte, zonder een spoor van humor.

‘Ja, dat is goed!’ antwoordde Christiaan verheugd. Ze fronste haar wenkbrauwen. ‘Is 't voor een weeshuis?’ vroeg ze.

‘Dat weet ik niet,’ bekende Christiaan. Zuchtend zette de vrouw zich aan de arbeid. Daarna wilde Christaan brood van haar kopen. Ze verwees hem naar de bakker. Toen hij de winkel verliet, wenste ze hem nors een prettig week-end. Christiaan was pijnlijk getroffen, niet door de onverschillige toon, maar door zijn onwetendheid omtrent het week-end. In de bakkerswinkel gold zijn eerste vraag dan ook het week-end. ‘Wanneer is het week-end?’ vroeg hij.

‘Het is zaterdag vandaag,’ zei het vrolijke meisje. ‘Wat mag het zijn meneer?’

‘Brood!’

‘Wat voor 'n brood en hoeveel?’

‘Vier kilo.’

Het meisje had zich al naar de rekken met broden gekeerd en keek nu verwonderd om, terwijl haar handen automatisch twee broden pakten. ‘Wat zei u?’ vroeg ze ontsteld. ‘Vier kilo?’

Christiaan hield zijn adem in. Tevergeefs zocht hij een uitweg. Hij raakte in paniek. ‘Je moet verdrinken!’ riep hij hijgend. ‘Je moet gewoon verdrinken!’

Het meisje krijste en wierp de broden op de toonbank om harder naar achteren te kunnen rennen. Haastig nam Christiaan de broden onder zijn armen. Hij begreep wel dat hij vlug moest zijn. Hij holde de winkel uit. Na enkele straten stond hij aan de bosrand. Met een normale snelheid begaf hij zich naar de Grindakker. Het grote zware pak kaas en de twee broden, vormden een voedselvoorraad die in zo grote tegenstelling was tot waarvan hij weken geleefd had, dat hij het veilige gevoel kreeg dat hij het nu maanden- en maandenlang in de schuilplaats kon uithouden. Ondertussen maakte hij maar vast een begin met het brood. Tijdens het lopen knabbelde hij van de korsten.

Hij bereikte het huis en wilde naar de kelder gaan, maar in de keuken deinsde hij zonder enige aanleiding terug, waarna hij zijn toevlucht zocht tot de garage. In de oude Morris was hij absoluut veilig. Achter het stuur zittend at hij op zijn gemak van de kaas en het brood. Op de plaats waar een eventuele meerijder zijn benen moest laten, stond de bruine etherfles. Gedachtenloos zat Christiaan naar die fles te staren. De ether had hem weinig diensten bewezen.

Hij laadde zijn armen vol met de kaas, het brood en de etherfles en liep het huis in. Als hij zich van nieuwe mensen wilde voorzien, moest hij een ander wapen gebruiken. Daarom liet hij zijn last in de keuken op de tafel achter en zocht één van de lange, zwarte kousen, die zijn moeder eens had gedragen. In de tuin vulde hij de kous met zand tot hij een stijve worst was geworden. Vervolgens ging hij met kaas, brood en etherfles naar de kelder. De fles zette hij op de werkbank en met de rest begaf hij zich naar de schuilplaats. Daar ging hij op de matras zitten mijmeren.

Uren later keek hij op. Zijn zuster kwam eraan. Achter haar deinde een menigte mensen, waarin hij Roelof en Johanna herkende. Later ontdekte hij dat Carl en zijn gezin zich ook in de massa bevonden. Het was onbegrijpelijk hoe in zo'n kleine ruimte, zo'n groot aantal mensen kon marcheren zonder merkbaar dichterbij te komen.

Om te zien wat achter hem gebeurde keerde Christiaan zich om. Hij verstijfde. Dat had hij kunnen weten! Daar was zijn vader. In paniek hield hij zich voor dat de man al jaren dood was. Maar het mocht niet baten: hij stond er met een echt lichaam en had het op hem gemunt. Ontsnapping was uitgesloten. De wanhoop greep Christiaan naar de keel. Dit was dus het einde. En hij moest nog zo ontstellend veel werk verzetten.

‘Nee,’ stamelde hij. Zijn armen hingen krachteloos langs het lijf. Aan de rechterhand bungelde de zandkous. Zijn vader knikte traag, enkele malen.

Christiaan liet zich op de knieën vallen. ‘Pappie, pappie,’ kreunde hij. De tranen stroomden hem over de wangen. ‘Wat doe je nou?’ huilde hij.

Zijn vader deed een stap naar voren en trapte naar zijn gezicht. In een reflex trok hij zijn hoofd weg. ‘M'n ogen,’ krijste hij, ‘m'n ogen!’ Het was alsof hij de pijn al had gevoeld.

Zijn moeder sloeg alles met instemming gade. Ze had een schaar in de hand. Als hij haar durfde te naderen zou ze de punten in zijn ogen steken.

Door een waas van tranen onderscheidde Christiaan zijn vader weer. Er was een nieuwe bedreiging aan de man toegevoegd: hij was naakt! Afwerend hief Christiaan zijn linkerhand. ‘Doe je buik weg,’ lispelde hij buiten zinnen van angst. De vader kwam nog een stap dichterbij en van nog geen tien centimeter afstand zag Christiaan de wrat aan de grote teen. Die wrat wilde men in zijn ogen wrijven. Dan groeiden er wratten in de oogkassen en dan was hij blind. ‘Ga weg,’ schreeuwde hij. ‘Ga weg idioten! Ik heb toch niets gedaan! Straks kan ik niets meer zien. Mamma help me toch. Alsjeblieft, één keertje maar.’

In een oogwenk was hij overeind. Als een op hol geslagen paard brak hij door het volk dat zijn zuster op de been had gebracht. In een wilde ren vluchtte hij naar de Morris. Hij sloeg zijn armen om het stuur en legde zijn hoofd er moedeloos op.

Aan het eind van zijn krachten liet Christiaan zijn verdriet de vrije loop. De tranen stroomden als beekjes over zijn wangen en hij snikte onbeheerst, zodat zijn borst soms hard tegen het stuur sloeg.

‘Mammie,’ snikte hij, ‘mammie en pappie en Petra, jul-

lie hebben me alleen gelaten. Jullie hebben me aan mijn lot overgelaten. Dat hadden jullie niet moeten doen! Nou komen jullie me pijn doen, maar ik heb niets gedaan?' Hij was ontzettend eenzaam, overstelpt door zijn verdriet.

Toen het donker geworden was tankte hij wat onhandig benzine uit het reservoir achter in de garage. Daarna startte hij de motor. Als door een onzichtbare hand geleid reed hij rechtstreeks naar de Rijnbrug in Arnhem. Achter de Camiz (melk-) fabriek, vlak bij de rivier, parkeerde hij de wagen. Hij omklemde de gevulde kous stevig en liep verder de duisternis in, onder de brug. Het was er onheilspellend verlaten, hoewel zich over de weg, misschien vijf meter daarboven, daaglijks duizenden mensen verplaatsen.

Christiaan leunde tegen de stinkende betonnen pijler. Het duurde geen moment voor hij het gerucht vernam van voetstappen. Hij veerde naar voren en zag het silhouet van twee mensen met de rug naar hem toe. Hun schaduwen zaten aan elkaar versmolten. Bij het lopen tilden ze hun voeten niet hoog genoeg op, zodat bij iedere stap de geluiden weerklonken van wegspringende steentjes.

Christiaan werd woedend. In twee of drie sprongen was hij achter hen. De jongen wilde zich juist omdraaien toen hij door een geweldige klap van de zandsok getroffen werd. Christiaan had geluk dat de jongen aan de 'getrouwde', dat wil zeggen rechterzijde van het meisje liep, anders had hij hem veel minder gemakkelijk kunnen slaan omdat hij zijn wapen ook met de rechterhand gebruikte.

Het hoofd van het slachtoffer schoot opzij tegen dat van het meisje, dat door de slag versuft werd en haar tasje liet vallen. De jongen zakte geruisloos in elkaar en het meisje was niet in staat om hulp te roepen, voordat Christiaan haar met alle macht midden op de schedel sloeg.

VIII

Christiaan reed de oude Morris de garage in en doofde de lichten. Het duurde even voor hij weer in actie kwam. Hij stapte uit, liep om de auto heen en trok Richard naar buiten. Het bewusteloze lichaam over de grond slepend, kwam hij de garage uit. Hij sloot de deuren om te voorkomen dat het meisje ontsnapte als ze bij kennis kwam. Een overbodige maatregel, want toen hij terugkeerde na het vastleggen van Richard, lag Elise nog even roerloos en bleek op de achterbank. Ze volgde dezelfde weg als haar neef en toen Christiaan haar over het grasveld sleurde, dat de geluiden dempte en de nacht vertrouwelijk maakte, voelde hij zich als de illegaal die het Duitse pakhuis leegsleept: een gewaarwording van triomf omdat de slag geslagen is, die de angst voor een latere arrestatie in het niet deed verzinken.

Toen hij Elise ook in de boeien geklonken had, liet hij zich op zijn matras zakken om uit te blazen. Het zweet dat de versleping van de lichamen op zijn voorhoofd had gebracht, vulde hem met voldoening. Het hemd kleefde aan zijn rug en onder zijn armen was het als in water gedrenkt. Deze vermoeidheid schonk hem bevrediging. In gedachten zag hij zich nog met het meisje sollen: hij had haar in de oksels beetgepakt en liep gebukt voetje voor voetje achteruit, over de grasmat naar de keukendeur. Zijn gelaat was vertrokken tot een afzichtelijk masker van inspanning. En het lichaam liet zich willoos meevoeren: de benen iets uit elkaar, de voeten hobbelend over de graspollen. Ondertussen bleef het nacht. Hij kon de duisternis niet verder doorboren dan tot de ronde schoenneuzen van het meisje.

Christiaan kon niet lang rustig blijven liggen. Hij stond

op en ging in de buurt van de jongen en het meisje op zijn hurken zitten, om de vangst te bekijken, net zoals hij bij Bukjes had gedaan. Daar waren ze dan, zijn speelbeestjes: een lange jongen, met sluik haar en een gezicht van krachtige, hoekige lijnen. Het meisje was klein. Haar haar was lichtblond: het golfde tot op de schouders en benadrukte de bleekheid van het gelaat. De gesloten oogleden waren blauwig en leken doorzichtig, als de vleugels van een vlinder.

Hij verbaasde zich erover dat ze zo stil bleven liggen. Ze deden alsof ze er niet waren, maar liepen feitelijk een groot gevaar, want Christiaan kon met hen uitrichten wat hem goed dunkte. Hij dacht eraan hoe het zijn zou wanneer hij ze nu onmiddellijk doodmaakte, zodat ze niet meer uit de slaap ontwaakten en zich hun sterven niet behoefden te realiseren.

Het leek hem beter te wachten. Hij stond anders tegenover hen dan tegenover zijn eerste slachtoffer. Zijn huidige houding kwam hem zelf meer volwassen voor, ontdaan van een jeugdig fanatisme, maar toch verbeten. De gebeurtenissen werden nu belangrijker, want Bukjes was slechts een voorproefje geweest.

Wat hem te doen stond, stond hem niet duidelijk voor de geest, maar hij had veel vertrouwen in zichzelf. Zodra zich de mogelijkheid tot het bereiken van het maximale voordeed, zou hij niet falen en de kans benutten. Het was een kwestie van waakzaam blijven. Het uitgangspunt bleef van kracht, hoewel het veel aan emotionaliteit verloren had. Het leven bleef paradox van de noodzaak aan het lichaam te ontstijgen, die zonder lichaam niet kon bestaan. Om hieraan te ontkomen was het zaak de logica waarvan die paradox het gevolg was te doorbreken. Er moest dus iets volkomen onlogisch gebeuren dat door geen enkele waarneming uit het verleden verklaard kon worden.

Een dergelijk streven was voor hem onlosmakelijk verbonden met het uitoefenen van onbeperkte macht over de omgeving, met de mogelijkheid tot een onbegrensd experiment, kortom: met het doden van een medemens. Hij trachtte niet deze band verstandelijk te verklaren, want verstandelijke overwegingen hadden tot de logica geleid die hij ging vernietigen.

Voorzichtig stak hij zijn hand uit. Hij nam het dunne haar van het meisje tussen zijn vingers en gaf enkele rukjes, die kleine schokken in het hoofd teweeg brachten. De kin trilde op en neer in de regelmaat die hij bepaalde. Gefascineerd was Christiaan getuige van zijn macht. Hij weerstond de verleiding de kin te laten springen en dansen, door harder te trekken. Werktuigelijk volhardde hij in de kalme handbeweging die het hoofd achterover trok. Hij staarde naar de kin, naar de ronde vorm die hem aan de schoenneuzen van het meisje in het donker boven het grasveld deden denken en naar de gave huid, die hem een rilling bezorgde.

Op hetzelfde moment stond het vast dat hij zijn gevangenen zou laten verhongeren. Hij zou hun geen aardappels voeren, zoals hij Bukjes had gedaan, maar ieder voedsel onthouden. Ze moesten vasten, ze waren geheiligd met ingang van hun gevangenneming. Ze bleven rein tot ze stierven. Alleen water konden ze krijgen. Hoe hij er zo plotseling toe kwam wist hij niet, maar zijn besluit was onherroepelijk.

In gedachten verzonken liep hij terug naar de matras en uit de verte was hij er getuige van hoe Elise als eerste bij kennis kwam. Hij zag het gebeuren alsof het hem niet aanging, alsof er een glazen wand tussen hen was. Het meisje sloeg haar ogen op, bleef even onbeweeglijk en gluurde daarna om zich heen tot haar blik bij Richard stokte. Snel kneep ze de oogleden dicht, kennelijk van plan met haar

reactie te wachten tot haar neef bij machte was haar leiding te geven.

‘Hallo,’ riep Christiaan, ‘zeg eens wat.’ Zijn stem klonk hem als die van een vreemde in de oren. Er voer een schok door Elise, maar ze opende de ogen niet. Richard begon te kreunen en draaide zich op zijn zij. De hinder die hij bij die manoeuvre van zijn ketenen ondervond, versnelde zijn terugkeer tot de werkelijkheid. Spoedig kwamen uit het gekreun woorden te voorschijn. ‘Waar zijn we? Ach jee. Ach ach. Foei foei. Wat gebeurt er!’ Met dat laatste als een kreet op de lippen schoot hij overeind. Ontsteltenis en pijn tekenden zich af op zijn gezicht. Hij rukte aan zijn kettingen en riep: ‘Wat heeft dit te betekenen?’

Het bezorgde Christiaan altijd een vreemde sensatie als er tegen hem gesproken werd, vooral sinds Roelof hem verlaten had. Hij zag in de woorden die tot hem gericht werden zowel een middel om hem in de hoek te trappen als een reddingsboei die hem werd toegeworpen, om contact met zijn medemens te krijgen. Deze dualiteit maakte hem tegelijk blij en angstig zodra verwacht werd dat hij ging spreken.

‘Wie ben jij?’ vroeg Richard kalmer.

‘Ik ben de baas van deze kelder.’

‘Zo-zo.’ Richards hersenen werkten onder hoogspanning. Hij besefte dat hij met een geesteszieke te maken had maar verder bleven er talloze mogelijkheden bestaan. Wanneer hij meer over de situatie te weten wilde komen moest hij voorzichtig zijn en zich beheersen, zich voorlopig niets aantrekken van de stank in het hol, van de verwilderde blik van de aanrander en van de dwaze kettingen die hem en Elise van hun vrijheid beroofden.

‘Zijn we hier helemaal alleen?’ vroeg hij.

‘Ja, ik ben de baas!’

‘Ik bedoel: heb je hier nog kennissen?’

‘Er is geen mens, behalve wij.’

‘Waar zitten we eigenlijk? Dit lijkt wel een kelder.’

‘Daar heb je niets mee te maken.’

‘Waarom niet?’ vroeg Richard. Christiaan zweeg mokkend en Richard herhaalde zijn vraag vol vriendelijke aandrang. Christiaan deed zijn mond niet open. Richard liet zich achterover zakken, om liggend de toestand te overdenken.

‘Ik ben zo bang Richard,’ fluisterde Elise, ‘hij wil iets van ons.’

‘Bekken dicht!’ gilde Christiaan als een schoolmeester, maar driftig als een idioot. Hij voelde zich in het nauw gedreven doordat die twee de mogelijkheid aantoonden buiten hem om contact met elkaar te hebben.

‘Stil maar,’ zei Richard rustig tegen zijn nichtje. Het verbaasde hem dat hij zo kalm was en het maakte hem trots ook. Het was nu van groot belang de zaak niet te overhaasten omdat die man, die zich bedenkelijk krankzinnig gedroeg, inderdaad iets van hen wilde en een groot gevaar betekende. Ten slotte waren ze volkomen weerloos met de handen vast op de rug. Wanneer de idioot het in zijn hoofd kreeg kon hij een slagwapen grijpen en niets zou hem in de weg staan om hen af te maken. Als hij dat wilde kon hij hen zelfs wurgen, de een na de ander.

Toch was het niet nodig om de hoop te laten varen. Wanneer hij met overleg te werk ging en de zwakke punten van de geesteszieke ontdekte kon hij de overhand op hem krijgen. Voorlopig scheen hij vrij gemakkelijk te intimideren, maar voorzichtigheid bleef geboden.

Naast hem was zijn nichtje zachtjes gaan huilen. Af en toe drongen de verstikte geluiden tot hem door en roerden diep in zijn ziel. Met moeite kon hij zijn eigen tranen de baas blijven. Ze had de punt van de kraag van haar jas in de mond en beet erin om de snikken te onderdrukken.

De oogleden hield ze stevig dicht geknepen, wat niet verhinderde dat er af en toe een traan op de grond drupte. Het gezichtje dat magerder leek dan voorheen, was verwrongen van ontzetting. Richard dacht aan Simonet. Het huilen van Elise gaf de situatie iets natuurlijks en hij voelde zich bijna gelukkig. Hij vermande zich en informeerde naar de bedoeling van de vertoning.

‘Verbeeld je maar niks!’ slingerde Christiaan er even later uit. ‘Je hebt niks te vertellen. Jullie blijven hier tot je dood bent. Jullie krijgen geen eten.’

‘Dat lijkt me overdreven,’ stelde Richard luchtig vast, alsof hij er plezier in had. ‘Daar schiet je namelijk niets mee op.’

Als een razende zocht Christiaan naar een bewijs dat hij er wel iets mee opschoot en voor het eerst trof hem dat niet alleen bewijzen voor derden ontbraken, maar dat hij zichzelf ook niet kon overtuigen. Hij had niets anders dan de redeloze woede, die hem deed roepen dat ze het wel zouden merken!

Elise huilde niet meer en volgde de woordenwisseling verdwaasd. Richard sprak enkele sussende zinnetjes en drong er nogmaals op aan dat Christiaan zich zou verklaren.

‘Ik ga jullie doodmaken,’ mompelde Christiaan.

‘Maar waarom dan?’ vroeg Richard met klem.

‘Zomaar, ik wil het nu eenmaal, ik wil mensen dood maken, dat is fijn.’

‘Dan ben je ziek!’ besliste Richard.

‘Ziek?’ vroeg Christiaan verbijsterd. Wat werd daarmee bedoeld? Hij was toch niet ziek? Ze wilden misschien zeggen dat hij niet normaal was, dat hij anders was dan andere mensen. Dat zijn afwijking in zijn nadeel kon worden uitgelegd was nieuw voor hem.

‘Nou?’ drong Richard aan.

‘Hou alsjeblieft op,’ smeekte Christiaan. Hij wachtte even, maar Richard bleef zwijgen, zodat hij zich veilig op de matras kon uitstrekken om het hoofd te bieden aan de problemen die hem bestormden. Hij kwam tot de conclusie dat hij inderdaad anders was dan andere mensen, hij was anders dan zijn vader, maar hij was vooral anders dan de doorsnee-mens die hij zich voor ogen haalde, als een mengeling van Roelof, Carl en van figuren uit de detectives en oorlogsromans, mannetjes met haringkarren en vermoorde dochters, glazenwassers, bedienden bij benzinestations, obers, kappers, bakkersmeisjes, filmsterren, Gestapomannen, joden en vertegenwoordigers van Slavische rassen. Voor Christiaan werd een doorsnee-mens voornamelijk gekenmerkt door zijn ongrijpbaarheid, door het feit dat ze hem in wezen vreemd waren. De conclusie dat hij een uitzonderingspositie innam was op zich zelf niet verrassend. Het was de gewaarwording dat zijn positie ook een ongunstig aspect kon hebben, die hem deed twijfelen.

Was hij minder dan die jongen die maar aan zijn hoofd bleef zeuren? Miste hij iets waarvan de anderen genoten? Mogelijk bestonden er buiten zijn isolement genoegens die hem onthouden bleven, terwijl hij zwoegde en ploeterde en zich belachelijk maakte.

Voor het eerst sinds zijn jeugd (toen hij een individu was omdat hij pijn kon lijden), werd Christiaan zich diep bewust van zijn individueel bestaan. Hij besefte dat zijn waarnemingen persoonlijk waren en zonder absolute betekenis. Het werd hem eindelijk duidelijk dat hij een kasteel bouwde op een fundament van bordkarton. Hij probeerde een krachttoer te volbrengen op een bijzonder wankele basis, op zich zelf, terwijl hij uit ondervinding wist hoeveel anderen bestonden (tijdens de reis naar Vlissingen alleen al waren het er honderden). Op deze manier

was het een gevaarlijke zaak waarmee hij zich bezig hield. Het risico van dwaling was te groot en zijn eisen stelde hij te hoog. Hij was verdoemd en iedereen had het beter dan hij.

In dit licht kregen de verschijningen van zijn vader, moeder en Petra een zinvolle betekenis. Het waren aanduidingen geweest uit het verleden, verwijzingen naar zijn herkomst, een nietig ontstaan uit de versmelting van eicel en spermatozoïde dat begeleid door persoonlijke, betrekkelijke ervaringen, vanaf die seconde naar de dood beweegt.

Er was geen enkele aanleiding om opgewonden te raken. Het was krankzinnig eisen te stellen aan zo'n bestaan. Christiaan beschouwde de moord op Bukjes (en de experimenten met Richard en Elise) niet als een pleziertje maar als een opoffering die hij zich getroostte om een groots doel te bereiken.

Ten prooi aan een hevige verwarring trachtte Christiaan zich tevergeefs uit de tredmolen van zijn gedachten te bevrijden. Hij begon medelijden met zich zelf te krijgen. Heel zijn leven had hij verdaan. Hij had naast het leven gestaan zoals dat beschreven werd in de boeken die hij las. In de houding van Richard herkende hij de aandacht voor het kleine, voor het détail. In Richard onderscheidde hij een vrede die hij nooit had gekend: de vrede van gelukkig zijn met het halen van een trein die eigenlijk al vertrokken had moeten zijn.

Christiaan begreep eindelijk dat er naast hem nog iets kon bestaan dat wezenlijk leefde. Hij was zielig. Hij had altijd gewerkt als een paard, met lichaam en geest had hij het absurde gediend: hij verdiepte zich in ongelukken, doodslag en mishandeling en trok zich naderhand hijgend af. Het pure genoegen dat hij aan het lijk van zijn moeder had beleefd en de voldoening die de kastijding van Bukjes

hem had bezorgd, vergat hij gemakshalve. Iedere handeling in het verleden scheen mistroostig en nutteloos. Hij beklaagde zich omdat hij van allerlei normale pleziertjes verstoken was gebleven, doordat hij het verkeerde pad had gekozen, ondanks zijn oprechte bedoelingen.

Ondertussen was Richard op gedempte toon een gesprek met zijn nichtje begonnen. Hij sprak haar moed in door erop te wijzen dat hun ontvoerder hen niet eeuwig kon opsluiten. Het was onmogelijk dat de man geen enkele relatie met de buitenwereld had, die zijn vreemde gedrag zou opvallen. Bovendien was het niet uitgesloten dat zijn afwijkingen bij de politie bekend waren, die zodra hun vermissing bekend werd zijn spoor zouden volgen. Het was alleen zaak te voorkomen dat hun in die tussentijd geweld werd aangedaan en daarom moesten ze hun kalmte bewaren.

‘Het is me de toestand wel!’ zei Elise met een zucht, gevolgd door een wrang lachje.

‘Zeg dat wel!’ fluisterde Richard. ‘Kom je een paar dagen naar Arnhem om een kamer te zoeken en je belandt in het hol van een krankzinnige.’

Elise lachte weer even, maar fronste een moment later haar wenkbrauwen. ‘Ik begrijp niet hoe het mogelijk is.’

‘Ik evenmin,’ verklaarde Richard. Hij probeerde zijn stem zo ongedwongen mogelijk te doen klinken.

‘Het lijkt wel alsof we dromen.’

‘Dat geloof ik toch niet, hoewel het er inderdaad iets van weg heeft,’ zei Richard zacht. ‘In ieder geval zou dat het nog niet beter maken; een droom is vaak beklemmender dan het leven.’

‘Maar dan gaan we tenminste niet echt dood, als hij ons wat wil doen,’ betoogde zijn nicht.

‘We zullen wel zien,’ besloot Richard. Zijn aandacht werd getrokken door de rusteloze bewegingen van de man

op de matras. Het was werkelijk een droomachtige toestand en Richard voelde zijn moed slinken met het toenemen van zijn vermoeidheid. Hij werd krachteloos. De gedachte aan zelfs de geringste samentrekking van spieren, vervulde hem met wanhoop. En dat juist nu hij een slag moest slaan, omdat de man op de matras ook duidelijk met moeilijkheden te kampen had. Hij verzamelde zijn reserves en vroeg met luide stem: ‘Komt er nog iets van?’

Christiaan schrok. Hij was vergeten dat er nog steeds twee mensen in zijn nabijheid vertoefden. Het zelfvertrouwen dat in de stem klonk trof hem als een zweepslag. Hij hield zich doodstil in de hoop dat een herhaling van de pijniging zou uitblijven. Maar na het ongeduldige ‘nou?’ van Richard was hij wel gedwongen te reageren.

‘Wat moet ervan komen?’ vroeg hij overeind komend. In het betrekkelijk vage licht van de lamp zag hij zijn slachtoffers liggen: lichamen die konden praten en verder niets. Hij wenste dat hij niets met ze te maken had en vervloekte de stem van de jongen die hem ter verantwoording riep en hem eraan te herinneren dat ze wel degelijk met elkaar te maken hadden.

‘Je wilt toch niet gaan zeggen dat we nu maar moeten gaan slapen?’ vroeg Richard sarcastisch. Hij hoopte dat de ander hem spoedig het zwijgen zou opleggen, zodat hij een beetje rust kreeg. De lusteloosheid waarmee hij zijn opmerkingen lanceerde drong echter niet tot Christiaan door.

Christiaan vroeg zich verward af wat hij moest antwoorden. Wat was de geheimzinnige betekenis van de vraag die men hem stelde? Waarin schoot hij te kort? Maakte hij zich belachelijk door niet aan bepaalde verwachtingen te beantwoorden? Razendsnel herhaalde hij voor zich zelf Richards vraag: ‘Je wilt toch niet zeggen dat we nu moeten gaan slapen?’ precies op de toon waar-

op Richard hem gesteld had. Wat wilden ze in 's hemelsnaam van hem? Het denkbeeld dat ze meer voor hem verborgen dan hij voor hen, verhoogde zijn onzekerheid. Mogelijk was deze twee mensen de oplossing bekend, die hij nooit zou vinden.

‘Ga slapen,’ besliste hij.

‘Het is hier hartstikke koud,’ klaagde Elise.

Christiaan stoof op: ‘Bemoei je er niet mee. Ik praat niet eens met jou!’

Elise hield verschrikt haar mond. Ze dacht aan de waarschuwing die Richard haar gegeven had. Ze mochten hun ontvoerder niet prikkelen. De gevolgen van haar onbesuisde opmerking hadden fataal kunnen zijn.

‘Laten we ons nou maar niet opwinden!’ zei Richard.

Christiaan keek hem wantrouwend aan. Richard schaamde zich voor de mensonterende positie van waaruit hij die blik moest beantwoorden en had geen zin meer in praten, terwijl Christiaan zich steeds dieper in een moeras voelde wegzakken. Het was een raadsel voor hem wat er in zijn slachtoffer omging. Hun ongrijpbaarheid was wreder dan hij ooit had kunnen vermoeden. Het had er wel iets van weg dat zij met hem experimenteerden, in plaats van andersom. Ze waren levensgevaarlijk. Vergeefs trachtte hij zich moed in te spreken door zich voor te houden dat ze geketend waren en belemmerd werden in hun bewegingen. Hij was de enige van de drie die vrij was om te gaan en te staan waar hij wilde en hij was bij machte hen van het leven te beroven zonder dat hij zelf ook maar het geringste risico liep.

Wat was dat voor een bedreiging die uitging van twee mensen, die zonder zijn toestemming geen vin konden verroeren? Christiaan wist echter dat er in het leven belangrijker dingen waren dan lichamelijke kracht. Ze bedreigden zijn lichaam niet, maar ze ontnamen hem zijn

zekerheden, ze trachtten zijn gedrag te maken tot een aanfluiting van het mens-zijn.

Zijn gedachten gingen terug naar Bukjes, die hem een dergelijke zielsnood niet had bezorgd. Ten tijde van Bukjes was alles nog duidelijk en vanzelfsprekend geweest. Zijn handelingen, waarvan hij nu begon te walgen, stonden toen in het teken van de verlossing.

Toch was Bukjes net zo goed een slachtoffer geweest als deze twee. De oorsprong van de verandering was een benauwend probleem. Als die verandering uit hem zelf voortsproot was er nog hoop. Dan bestond de kans dat er uit de zelfstrijd een absolute oplossing geboren werd. Voorlopig voelde hij zich zelf als een verblufte toeschouwer, die geen idee heeft van de betekenis van wat zich voor zijn ogen afspeelde. Hij deed een beroep op zijn vroegere drijfveren: de kranteknipsels, het bloed van Bukjes, het lijk van zijn moeder, maar hij walgde ervan.

‘Laten we nou eens rustig praten,’ stelde Richard voor. Zijn ogen vielen haast dicht van vermoeidheid, maar het peinzende zwijgen van Christiaan gaf hem de hoop dat er iets te bereiken viel. Vooral de schichtige, rusteloze blik van de ander overtuigde hem van de noodzaak door te zetten, zich niet te laten ontmoedigen door schaamte over zijn positie, zich niet te laten overmannen door vermoeidheid.

De reactie op zijn voorstel maakte hem weer klaarwakker. Christiaans kin begon te trillen alsof hij ging huilen en met verstikte stem zei hij: ‘Hou alsjeblieft op. Ik wil niet eens praten. Laat me met rust.’

‘Dat is natuurlijk nonsens,’ meende Richard koel. ‘Het is al middernacht en de toestand zoals hij nu is, is onhoudbaar. Het is hier nogal koud weet je! En die grond is ook nogal hard. Bovendien: als we gaan slapen moet het licht uit.’

‘Hou je bek,’ gilde Christiaan. Hij stond op en deed een stap in hun richting, kennelijk niet veel goeds van plan. Richard voelde het bloed naar zijn hoofd stijgen. De toestand was kritiek. ‘Blijf daar,’ siste hij, ‘kom geen stap dichterbij.’ Christiaans voet bleef in de lucht zweven en toen hij hem op de grond plaatste was het om een stap terug te doen. Elise waagde het nu de zachte kreet te slaken, die ze verscheidene seconden had ingehouden. Christiaan ging op zijn matras liggen en trok de dekens over zich heen. Hij was nu totaal onverschillig voor wat zijn gevangenen deden. Voor zijn part konden ze verrekken.

Richard zocht naar een nieuwe opmerking waarmee hij Christiaan uit zijn tent kon lokken, en dat hij er niet dadelijk één vond, ontmoedigde hem dermate dat hij zijn bezigheid wel kon staken. Maar hij doolde verder, nutteloos als een radio die afgestemd blijft op een station dat de uitzendingen heeft beëindigd. Hij wilde niet erkennen dat hem de kracht ontbrak Christiaan murw te krijgen, juist nu deze de instorting nabij was.

Langzaam tolden zijn gedachten daarna weg naar de buitenwereld. Naar Simonet vooral, die die avond vergeefs op hem had gewacht. Hopelijk was ze tegen elven een kijkje op zijn kamer gaan nemen en had ze nu de politie van zijn verdwijning op de hoogte gesteld, hoewel dat niet waarschijnlijk was, omdat er voor de vermissing allerlei verklaringen bestonden. Het sneed hem door het hart te denken aan een Simonet die hem ervan verdacht dat hij zich schuil hield voor een avontuurtje met zijn nicht. Goed beschouwd was ze van de familiebetrekking niet eens zeker. Hij kreeg een brok in de keel toen hij zich voorstelde hoe ze lag te huilen in haar bed en hoe ze nog harder zou huilen als de ware toedracht bekend zou worden.

Hier betrapte hij zich op een nare verwachting: één moment was hij ervan uitgegaan dat de ware toedracht be-

kend werd uit een trieste ontknoping, de ontdekking van twee lijken. Er was geen aanleiding voor de somberheid. De kans dat ze het er levend, of zelfs ongekwetst, zouden afbrengen beschouwde hij nog steeds als de grootste. Dat nam echter zijn somberheid niet weg. De schok van de gebeurtenissen die hij tot nu toe had verdrongen omdat hij handelend moest optreden, trof hem nu in volle hevigheid. Hij zag er geen gat meer in, liet het hoofd hangen en de tranen gaan. Maar zelfs nu werd hem geen rust gegund.

Elise raakte met haar schoen voorzichtig de zijne. Richard hield zich stil en wachtte tot de aanraking zich zou herhalen. Het liefst had hij gewoon het huilen voortgezet, maar als Elise hem beslist nodig had, moest hij zich beheersen. Het duurde maar even voordat hij zekerheid had: hij werd nu vier, vijf keer achtereen aangetikt. Hij bewoog zijn voet om te kennen te geven dat ze zijn aandacht getrokken had. Daarna begon hij zich zo te draaien, dat ze elkaars gezicht konden zien. Hij was nu al stijf. Het ging een beetje moeilijk en houterig. Toen het gelukt was gaf hij Elise een knipoogje en fronste vragend zijn wenkbrauwen. Ze scheen echter niets te willen zeggen. Ze begon op haar beurt te manoevreren, tot ze dicht tegen elkaar aan lagen.

‘Het is koud,’ fluisterde ze met gesloten ogen, haar gezichtje tegen zijn schouder drukkend.

‘Probeer maar te slapen. Dat heb je wel nodig,’ lispelde Richard terug. ‘Het gaat goed meisje. Morgen zijn we vrij.’ Aan zijn schouder voelde hij dat ze knikte. Het stelde hem een beetje teleur dat ze hem niet tegensprak. Nu zag hij er tegenop weer aan zijn eenzaamheid te zijn overgeleverd. Zodra hij door niets anders werd beziggehouden, confronteerde hij zich met Simonet en de ellende, de onzekerheid die hij haar in dit prille begin van hun geluk al aandeed, ook al was het zijn schuld niet. Hij kon zich haar

lieve gezicht niet betraand voorstellen, zonder de tranen achter zijn eigen ogen te voelen branden. Alles scheen verloren, alsof een van hen gestorven was. Ze waren onbereikbaar voor elkaar en hun liefde maakte dat onverdraaglijk triest.

In die uitzichtloze situatie was het een noodsprong om een tijdstip te fixeren waarop hij zich in vrijheid zou bevinden. Hij rekende op de volgende ochtend tien uur, dat verschafte een redelijke termijn na het aanbreken van de dag. Veel langer kon het toch niet duren. Zijn tranen verdroogden en de hoop kondigde zich aan in een glimlach. Hij had nu tenminste een houvast. Tien uur was het uur waar ze naar toe leefden. Nog voor tienen zouden hun polsen van de boeien verlost zijn. Ze verlieten het donkere hol en ademden frisse lucht in. Het was zondag en er was weinig verkeer. Door een verlaten stad begaven ze zich naar zijn kamers om zich te verfrissen. Daarna was het avontuur teruggebracht tot een sterk verhaal, dat evenwel door kranteberichten bevestigd werd.

Voorlopig was hij echter nog alleen. Het gekriebel van het zachte haar van zijn nicht op zijn wangen benadrukte zijn machteloosheid, evenals de milde geur ervan die hij ongewild opsnoof met zijn ademhaling.

Het ergerde hem dat hij niet in slaap viel en van ergernis kreeg hij steeds minder slaap. Ten slotte besloot hij de vrij rustige ademhaling van zijn nicht te onderbreken, door ook haar uit haar slaap te halen.

Ze kreunde een paar keer en keerde zich toen naar hem toe, met half toegeknepen ogen. Langzaam werd ze zich van hun absurde positie bewust en de slaperige lijnen van haar gezicht werden harder, verwijtend.

‘Waarom maak je me nou wakker?’ vroeg ze.

‘Je leunde zo zwaar.’

‘O.’ Het antwoord stelde haar teleur.

‘Het spijt me.’

‘Ik sliep net. Ik heb ook een hele tijd liggen piekeren.’

‘Probeer maar gauw weer de slaap te pakken te krijgen.’

‘O Richard,’ zei ze wanhopig, ‘het is zo vreselijk. Het is net alsof ik maar niet los kan komen uit een nare droom.’

‘Stil maar liefje.’ Richard had innig medelijden met haar. Het speet hem dat hij haar gewekt had. ‘Ik heb ook zo'n soort gevoel, alsof je hoge koorts hebt en een bepaald beeld niet uit het hoofd kunt zetten.’

Elise was blij met de herkenning van haar gevoelens. Ze glimlachte dankbaar. Toen liet ze haar hoofd voorzichtig op de grond zakken. Ze klappertandde plotseling van de kou.

‘Je hoeft niet op de grond te gaan liggen. Kom maar weer bij mij. He, ik wou dat dat ellendige licht uit ging. Konden we mijn jas maar open maken, dan had je daar misschien wat warmte van.’

‘Je kunt hem toch niet uit doen,’ fluisterde Elise. Daar moest Richard haar gelijk in geven. Ze aarzelden even. Daarna vroeg Richard of ze op zijn horloge kon kijken hoe laat het was. Het knikje waarmee ze instemde, vormde de inleiding tot een schier eindeloos gehannes met stijve knieën en wankele gewrichten, dat besloten werd met een zucht en ‘ik heb het’ van Elise. Ze kwam weer bij hem liggen en zei: ‘tien voor half twee.’

‘Hij stond toch niet stil he?’ vroeg Richard weifelend.

‘Nee,’ zei ze, ‘daar heb ik op gelet.’

‘Goed zo,’ vond Richard. Even later vonden ze een goede houding om in te slapen: Richard op zijn buik liggend en Elise op haar zijde, met haar hoofd in zijn lendenen.

Richard drukte zijn wang tegen de grond, als een uitdaging voor de bijna onverdraaglijke hardheid, maar de grond was onverbiddelijk: op den duur werd de aanraking

aan zijn borst, heupen, dijen en voeten erger dan messneden zouden zijn geweest. Wanneer men zich met een mes snijdt is de pijn plotseling en voorbijgaand. De confrontatie met de keiharde bodem was oneindig en er viel voor geen seconde aan te ontkomen. Hij kon het zwaartepunt van de aanraking hoogstens zo nu en dan naar links of rechts verleggen, maar daarin had hij weinig speling omdat Elise's hoofd op zijn rug rustte.

Het was pas half twee. Nog acht en een half lange uren had hij voor de boeg. De werkelijke duur van die tijd ging boven zijn bevattingsvermogen. De helft was voldoende voor een behoorlijke avond in Carnegie of Brabant. Aan de andere helft had hij genoeg voor het schrijven van negen bladzijden notities.

Verslagen liet Richard zijn gedachten over zich heen trekken. Hij had het gevoel dat hij zijn hele leven niet anders had gedaan dan anderen verdriet en ellende bezorgen. Het begon met zijn ouders en dat liep tot Simonet. Het speet hem zelfs dat hij Ton verbitterd had door hem Simonet af te nemen. Ze hadden beter verdiend. Iedereen verdiende het gelukkig te zijn. Het was een trieste zaak, dat men zijn geluk ten koste van derden moest veroveren. Richard verachtte zich zelf. Hij beschouwde zich als een harteloos wezen en de wroeging maakte hem week. Het was onbegrijpelijk hoe Elise onder deze omstandigheden kon slapen. Nog geen seconde later had hij spijt van dit stille verwijt. Hij deed ook haar onrecht. Hij had zich erover moeten verheugen dat het lieve wezen voor enige tijd van haar zorgen verlost was. Dolgraag wilde hij weten hoe laat het inmiddels geworden was, maar hij besloot haar niet te wekken.

Plotseling stond het gezicht van Simonet hem duidelijk voor de geest. Ze leunde tegen een boekenrek, de armen over elkaar, de ene voet losjes op de ander. Maar hij zag

alleen haar gezicht. Het was zo dichtbij dat hij het had kunnen strelen als zijn handen niet op de rug geboeid waren geweest. Het was een ontstellend mooi gezicht, ernstig en waardig. Een dof verdriet, een bittere erkenning van zijn onmacht overspoelde hem.

Het viel Christiaan tegen dat hij na het ontwaken moest ontdekken dat het tweetal nog aanwezig was. Richard riep schor dat ze dekens moesten hebben en gaf hem geen gelegenheid de realiteit te omzeilen: ze waren er nog, de slachtoffers van wie hij het zo zwaar te verduren kreeg. Wanneer ze zich gedurende de nacht uit de voeten hadden gemaakt was het een opluchting voor hem geweest.

Hij had niet lang geslapen en het geroep om dekens liet hem weinig tijd om tot zich zelf te komen. Richard was af en toe in een onrustige slaap gevallen en lag nu al geruime tijd wakker; vechtend tegen het hoofd van Elise, de herinnering aan Simonet en de grond die niet van wijken wist. Ten slotte kon hij zich niet meer beheersen. Zijn woede richtte zich op Christiaan, niet zozeer omdat hij hem ontvoerd had, als wel omdat hij vorstelijk lag uitgestrekt op een matras en onder een aantal dekens.

Elise kwam versuft overeind, voor zover de boeien dat toelieten. Ze geeuwde met overgave, alsof ze uit een slaapzak kroop. Christiaan bekeek het tafereel en voelde een redeloze drift in zich opstijgen. Hij zag duidelijk dat ze een verbond gesloten hadden om hem te vernederen. Ze werkten samen om hun vrijheid te heroveren, de vrijheid waarin ze vele malen zo gevaarlijk moesten zijn dan ze nu al waren. Wat haalden ze eigenlijk in hun hoofd? Wat gaf hun het recht zich zo uitdagend te gedragen en hem buiten de zaken te houden die ze samen bespraken? Niet alleen buiten hun gemeenschap, maar ook buiten de wereld, waarmee ze meer te maken schenen te hebben

dan hij. Hij kon het zich onmogelijk laten aanleunen.

Ziedend stoof hij op. ‘Weg jij, weg jij,’ schreeuwde hij. Hij rende op Elise af, die een kreet slaakte. Hij zwaaide wild met zijn armen om haar te slaan, maar nog voor hij haar één keer had getroffen, schopte Richard hem tegen de schenen. Struikelend verloor hij zijn evenwicht. De volgende trap van Richard kwam harder en gemener aan: recht op de knieschijf. Christiaan gilde het uit en greep naar het getroffen been. ‘Schoft,’ beet Richard hem toe. Jankend strompelde Christiaan terug naar de matras. Toen hij die bereikt had, daalde er een zeldzame stilte in het hol.

‘Was dat wel verstandig?’ fluisterde Elise daarna.

‘Kan me niet schelen. Als hij nog eens hier komt, trap ik hem dood,’ antwoordde Richard.

Hoewel Richard veel luider had gesproken, bleef de gefluisterde vraag van het meisje bij Christiaan hangen. Uit de ravage, die het gebeurde in zijn geest veroorzaakte kwam één heldere gewaarwording boven: Elise was een meisje. Elise was niet een ander individu, maar ook van een ander soort. Mogelijk door de rampzalige omgeving waaruit de ontdekking verscheen, had hij niet de vernietigende uitwerking die de vorige ontmoeting met het ongrijpbare (Richard) had gekenmerkt. Er school zelfs iets geruststellends in, iets dat stil overwogen en op zijn waarde getest moest worden.

‘Laat ons nou maar gaan, vuile schoft,’ riep Richard schor, zonder Christiaan te imponeren. Die zat met zijn gedachten heel ergens anders: bijna nergens. Christiaan was voor enige tijd onkwetsbaar. De gevangenen interesseerden hem niet en hij stond niet meer op de rand van de nederlaag zoals kort tevoren. Hij dacht er niet aan hen in vrijheid te stellen. Alles moest blijven zoals het was. Voorlopig kon hij geen beslissingen nemen.

IX

De oudste herinnering die Christiaan aan dieren had, was die aan de goudvissen, die in de kom op zijn schoot zwommen. Hij zat in de schemerige laadruimte van een bestelwagen, op zijn hurken tegen de zijkant. Angstvallig klemde hij de kom in zijn armen, want de auto was verder niet geladen en de besturder meende dat er daarom geen reden bestond om voorzichtig te rijden. Af en toe spatte een aantal druppels, soms een kleine golf water over zijn broek. Hij kon in die herinnering niet ouder zijn dan vijf en het betrof een verhuizing. Verder wist hij niets: model noch grootte van de wagen of wie de bestuurder was, het was zelfs niet zeker dat hij ooit een verhuizing had meegemaakt.

Zijn gevoelens voor goudvissen stonden hem duidelijk voor de geest. Goudvissen waren dingen, net zoals spijkers en schroefjes. Men kon ze ook met een schroevedraaier behandelen, door het visje op de aanrecht te leggen en de schroevedraaier tussen de kieuwen te duwen, zodat het bekje ging kieren. Daarna gaf men een klap op de hand die de schroevedraaier omklemde. Dat veroorzaakte een pieperige fluittoon, de bek schoot ver open en de goudvis ging dood. Ten slotte moest men hem weggooien.

Er waren altijd veel dieren in huis geweest, die een redelijke behandeling en goed te vreten kregen, tot het hun beurt was om te sterven. Van tijd tot tijd werd een lid van de levende have uitgekozen om het leven te verliezen. Hoe al die dieren precies in huis kwamen wist Christiaan niet. Zijn vader bracht ze mee, kocht ze bij boeren of in de winkels of op de markt in Middelburg. De manier waarop ze kwamen was ook veel minder belangwekkend dan de

manier van verscheiden: bebloed, onthoofd, met gebroken ledematen.

Toch beleefde hij niet altijd plezier van dode beesten. De verpletterde lijkjes in het gevallen vogelnestje voor de slagerij in de Badhuisstraat, hadden hem onverschillig gelaten. Daarnaast was er de kat, die hij had zien doodrijden. Hij zat op de stoeprand te wachten tot er iets gebeuren zou, keek plotseling op en zag een kat oversteken. Het dier huppelde op zijn gemak naar de overkant, naar het plantsoentje en in een flits schoot het door hem heen: Als er nou een auto komt! Op hetzelfde moment reed de auto langs hem heen. Hij hoorde een doffe bons en toen rolde de kat als een grote bal een eindje achter de wagen aan. Het beestje bleef met het achtereind omhoog liggen en na een moment van doodse stilte, begon de staart te draaien als de propeller van een vliegtuig. Daarna draaide de staart net zo hard weer terug. Toen lag het lijkje stil. Christiaan voelde zich misselijk worden. Diep blozend keek hij om zich heen of iemand gezien had waarvan hij getuige was geweest. Het zinloze van deze dood maakte diepe indruk op hem.

In grote moeilijkheden raakte hij eens met Kerstmis, toen ze konijn aten. Aan de poten herkende hij de dierlijke herkomst van het vlees. Zo'n klein wollig diertje had zijn vader wel eens met een hamer de hersens ingeslagen. Dat was een offer, een rituele moord. De zakelijkheid van de opeenvolgende handelingen: slachten, villen, braden en verorberen stuitte hem tegen de borst.

Pas toen hij veel ouder was, speet het hem dat hij vogels niet had meegenomen om ze thuis met een mesje uit elkaar te halen, dat hij de katteresten niet bekeken had en dat hij het vlees had laten staan, ondanks de woede en bestraffing van zijn vader.

Zijn zuster Petra beschouwde Christiaan ook min of

meer als een dier. Ze was van het soort van zijn moeder, die op sommige ochtenden een blauw oog of krabben in haar gezicht had. Zijn zuster verscheen in een van de oorlogsjaren ook met zo'n gehavend gelaat.

Slechts zijn vader en sommige andere mannen beschouwde hij nooit als dingen. Met hen voelde hij zich verbonden en ze betekenden een vanzelfsprekend leven.

Het was lang voor de oorlog dat ze in één bed moesten slapen als er gasten, meestal familieleden, bleven overnachten. Dat was eigenlijk niet onaangenaam: Petra ging met de rug naar hem toeliggen en trok haar pyjamajasje omhoog, zodat hij de blote rug kon strelen. Er bestonden verschillende methoden: autorijden, dat hij met twee vingers deed (kriskras), gewoon krabbelen waar ze jeuk had, (meestal onder de schouderbladen) of het maken van een tekening (huis, boom, hond), waarbij ze moest raden wat hij uitbeeldde, welk onderdeel ze meestal ongeïnteresseerd en plichtmatig afwerkte. Hij kweet zich voorbeeldig van zijn taak, met de bescheiden beloning in het vooruitzicht, die hij ontving als ze voor korte tijd de rollen omdraaiden.

Op de lagere school bleven de resultaten beneden zijn mogelijkheden. Hij was niet dom, maar het leek wel alsof hij bang was om succes te hebben. Hij ging op dezelfde school als zijn zuster, maar hij mocht nooit met haar meelopen, zodat hij gedoemd was tot het vergezellen van een ruwe jongen uit de armoedige straten achter hun woning. Die jongen liet hem soms zijn ding zien en dat vond hij een vies gezicht en het stonk ook.

Eens vertelde hij daarvan aan Petra, die hem minachtend antwoordde dat zij het ding van die jongen ook wel eens gezien had. Hij ging altijd tegen het kolenhok achter de school plassen en dan mochten de meisjes kijken.

‘Hij heeft een veel groter ding dan jij!’ stelde Petra vernietigend vast.

‘Nietes,’ mompelde Christiaan zonder overtuiging. Hij voelde dat zij hem de baas was en het verwarde hem want hij wist niet waarom.

‘Wel waar,’ hoonde zijn zuster, ‘ik heb jou ook wel eens zien plassen.’

‘Niet waar,’ verweerde Christiaan zich wezenloos.

‘Hij heeft het grootste ding van de hele school,’ ging ze onverschillig verder. Christiaan was blij dat hij niet op die opmerking hoefde te reageren. ‘Weet je hoe dat heet?’ vroeg ze even later.

‘Wat?’ lispelde hij angstig.

‘Dat ding natuurlijk!’

Tot zijn opluchting ontdekte Christiaan dat Petra nu iets kwijt wilde. Dat was altijd goed, want dan had ze hem nodig en dan was ze betrekkelijk vriendelijk. Toen hij niets zei, sprak Petra een schuttingwoord uit, dat hij al lang kende.

‘Ooh,’ liet hij zich teleurgesteld ontglippen.

‘Jij wist het trouwens niet eens,’ was de vinnige reactie van zijn zuster.

‘Wel waar,’ zei hij beteuterd.

Ze lagen samen in bed, omdat de moeder en twee zusters van zijn moeder op bezoek waren. Het was donker en ze konden elkaar nauwelijks zien. Christiaan voelde zich ongelukkig en bood uit zich zelf aan haar op de rug te krabbelen (wanneer ze er om gevraagd had had hij waarschijnlijk geweigerd). Hij hoorde aan het kraken van het laken en voelde aan de lichte trilling van het bed, dat ze ‘ja’ knikte. Toen kwam ze overeind en trok haar pyjamajasje helemaal uit, wat hij verwonderd, maar zonder vragen accepteerde.

In tegenstelling tot gewoonlijk ging ze op haar rug liggen. ‘Je mag wel aan de voorkant krabbelen,’ fluisterde ze op een toon, alsof ze hem een gunst verleende. Ze zocht

onder de dekens zijn hand en bracht die waar ze hem hebben wilde; eerst bij de zwevende ribben, maar toen zijn hand daar werkeloos bleef liggen voerde ze hem onverbiddelijk naar de tepels (knoopjes in hun taal), waar omheen lichte zwellingen zich verhieven. Christiaans adem stokte: het was alsof hij zijn vingers in de modder stak, maar dan nog veel erger. Zonder een moment te verliezen, wikkelde zich een innerlijke veldslag af tussen weerzin en wellust (het was zacht, mysterieus), zodat hij in staat was zich los te rukken alsof hij niet had geaarzeld. Hijgend klom hij over haar heen het bed uit. ‘Viezerd,’ gromde hij.

Uit protest ging hij zo ver mogelijk bij haar vandaan in de kamer op de grond zitten. Aan het geruis hoorde hij dat ze haar pyjamajasje weer aan deed en dat zag hij bevestigd door een duister schimmenspel. Petra trachtte hem weer in bed te krijgen door hem overredend toe te spreken over de koude en het gevaar voor longontstekingen, ook als je dacht dat je het helemaal niet koud had. Ten slotte liet ze zich kennen: ‘Kom, als mamma of pappa je zo vindt, krijgen we klappen.’

‘Kan me niet schelen,’ zei Christiaan. Toen kwam ze op haar blote voeten naar hem toe. Ze legde haar hand in zijn hals, die hij vergeefs tot de aftocht trachtte te dwingen door het schudden van zijn hoofd. Fluisterend beloofde ze hem te krabbelen als hij weer in bed kwam. ‘Dat hoeft niet,’ zei hij mannelijk. Hij stond op en schoof onder de dekens. Petra volgde hem en drukte onmiddellijk haar ijzige voetjes tegen zijn benen.

Ze zocht zelf de weg onder zijn jasje en vroeg, traag haar vingers bewegend, terwijl Christiaan zich te kort gedaan voelde omdat ze zich lang niet zo vurig aan haar taak wijdde als hij. ‘Vond je het niet lekker net?’ Hij begreep onmiddellijk waar ze op doelde en hij betreurde zijn besluit zich weer bij haar te voegen. Hij wilde er helemaal

niet over praten, niet aan denken zelfs, aan de warme, sappige uitwassen.

‘Wat bedoel je daarmee,’ vroeg hij hees.

‘Of je het naar vond wat net gebeurde. Dat heb ik onder mijn bloes. Weet je dat jongens altijd bij meisjes in de bloes willen kijken?’

‘Het was eng,’ zei hij.

‘Jongens willen ook altijd bij meisjes de rokken optillen,’ vervolgde ze als of er geen woord over zijn lippen was gekomen. ‘Wil jij dat nooit? Jij hebt nog nooit een meisje gezien onder de rok.’ Dat moest Christiaan bij zichzelf erkennen. Het droombeeld dat hij eens gehad had en dat hem sindsdien dikwijls voor ogen stond, kwam ook nu in hem op: een bloot meisje, midden op straat, dat trots naar haar buik wees, waar een enorm lid schuin omhoog stond. Het was een lid als een knots met groteske ontstekingen aan het uiteinde. Het leek een aardig meisje en ze leek ouder dan zij (zijn vriend en hij die van het schouwspel genoten), maar ze had niet zulke dingen als Petra.

‘Je mag van meisjes ook de rokken niet optillen,’ zei zijn zuster, ‘je moet me beloven dat je het bij mij nooit zult doen. Het is gemeen en vies. Zul je onthouden wat je me beloofd hebt? En als je wilt mag je wel aan die dingen in mijn bloes zitten.’

‘Tieten,’ stootte Christiaan ruw uit.

‘Wil je ze pakken? 't Mag wel hoor!’ bood Petra gretig aan ‘Je moet er trouwens in knijpen, niet te hard, dan is het lekker. Je mag het wel doen. Je bent mijn broertje, dus mag je het wel doen.’

Christiaan verbaasde zich over haar broederlijke bui, maar was ten slotte bereid aan het verzoek te voldoen omdat hij bang voor haar was, omdat hij het gevoel kreeg dat ze hem verraden kon. Hij strekte zijn hand uit. Een plotselinge ingeving deed zijn vuist zo stevig mogelijk samen-

knijpen. Petra veerde op en slaakte een kreet. Christiaan begon te huilen van schrik.

‘Stommerd,’ schold Petra gedempt. Het geluid van voetstappen op de trap bracht het onheil nader. Petra zat kaarsrecht op het kussen. Wanhopig rukte Christiaan aan haar kleding om haar onder de dekens te krijgen.

De deur werd opengeworpen en het licht flitste aan. De vader stond met een paar passen midden in de kamer. Hij droeg een donker kostuum, dat stoffig glansde in het licht. Op het verblindende overhemd zat een vrijgezellenstrikje. Christiaan wist niet beter te doen dan flink door te huilen en snikkend te vertellen dat Petra hem telkens wakker maakte om hem te pesten, voordat het meisje de kans kreeg haar mond te openen.

Petra zat op het kussen met verwarde haren, met een half afgerukt pyjamajasje en met een hand voor de ogen tegen het schijnsel van de lamp. Haar vader greep bruusk de arm die omhoog stak en rukte haar uit bed. Hij gaf haar geen kans om op de been te komen en sleurde haar achter zich aan. ‘Pappa, pappa,’ riep ze, smekend, angstig.

Sedert dat voorval sliepen ze niet meer bij elkaar. Het was de inleiding van een jarenlange periode van verwijdering. Christiaan ontdekte een middel om haar van zich af te houden, door zodra ze hem een strobreed in de weg legde, te gaan huilen, niet te hard, maar zo dat zijn vader op een zeker ogenblik zijn roodomrande ogen ontdekte en hem om een verklaring van zijn stille gesnotter vroeg. Het was dan voldoende om in de richting van Petra te kijken om haar een genadeloos pak slaag te bezorgen. De moeder stond iets wantrouwiger tegenover zijn ellende (na die nacht had ze hem onder handen genomen, een klikspaan en een jankerd genoemd), maar vocht na enige tijd ook aan zijn zijde. Zodoende was hij in staat Petra op een afstand te houden.

Dit waren droge herinneringen voor Christiaan. Hij kon zich nauwelijks in de situaties inleven en liet zich rustig meevoeren naar het oorlogsjaar dat Petra het gezin in opspraak bracht door zich met een Duitse officier af te geven, die verdween nadat hij voor de verhouding met het jeugdige meisje (17) ter verantwoording was geroepen. Zijn plaats werd ingenomen door vele anderen. Al haar minnaars droegen een uniform en waren Duitsers of streden aan de verkeerde zijde.

In die tijd trok Christiaan zich zoveel mogelijk terug op zijn kamer, om de buien van zijn vader te ontlopen, die naar willekeur schreeuwde en trapte, naar Petra echter nog het minst. De onverzettelijkheid, de trots waarmee zijn zuster tegenover zijn vader stond, boezemde Christiaan zo mogelijk nog meer angst in dan de razernij van de man zelf. Niets was meer zeker en nergens kon hij terecht. Zijn moeder huilde, Petra ging haar gang, de vader tierde en sloeg iedereen behalve Petra, Roelof en Johanna waren bleek en hun vingers beefden. Het was alsof het bewoners van een andere planeet betrof: ze waren Christiaan vreemd en hij vertoonde zich zo weinig mogelijk. Christiaan besloot niet meer te eten en hoewel hij enkele keren bijna een flauwte kreeg van de honger, merkte niemand iets. Daarna stelde hij alles in het werk om zijn vader te bereiken. Hij sloeg katten, konijnen, honden en ganzen dood, slachtte ze met kostbaar zilver tafelbestek, maar zag geen kans de aandacht te trekken: zijn moeder ontnam hem eenmaal mistroostig een zilveren mes en nooit had hij méér het gevoel dat hij mist was. Ten einde raad nam hij vier konijnen bij de achterpoten en sloeg ze verbeten achter het huis de hersens in door ze als een keukenmatje tegen een muur te slaan, met geen ander resultaat dan een ontzettend pak rammel (gescheurde lip en gescheurd oor, bloedend oog) van zijn vader, dat hem deed kermen als een wilde. Toen

hij tot bedaren kwam, begreep hij dat hij net zo goed had kunnen trachten een gesprek met zijn vader te voeren, terwijl ze ieder aan een kant van de Schelde stonden, de één in Vlissingen, de ander in Breskens met de eindeloze, weerzinwekkende rivier ertussen.

Plotseling was Petra weg. Dat was misschien al een paar dagen zo voordat hij het merkte en het duurde nog weken voor hij begreep dat ze in de Grindakker was die hij zich herinnerde van de zomervakanties. Ze werd beurtelings bewaakt door de moeder, de vader, en Roelof en Johanna. Het speet hem niet dat ze verdwenen was hoewel in zijn positie niets veranderde; de sfeer in het huis bleef dezelfde: Christiaan bestond nauwelijks, moest zich schuil houden. Hij sneed zijn eigen brood, gebruikte geen boter en at zo vlug mogelijk, monden vol brood wegspoelend met water.

Hij was zo onderhand zelf een ding geworden. Een ding om tegen te praten een ding om te laten bewegen. Ze namen hem mee naar Arnhem. Zij zaten in een wagon met houten banken, die achter de stoomlocomotief aan schokte. Onderweg zag hij vlakbij elkaar twee platgebrande boerderijen. Achter de geblakerde stal zat een gehelmde soldaat ingespannen langs het karrespoor te kijken, aan het einde waarvan een vrouwelijke fietser naderde, staande op de trappers om door de modder vooruit te komen. De soldaat had een geweer tussen zijn knieën.

Christiaan wist niet hoe lang hij op de Grindakker moest blijven maar wel dat hij niets te zeggen had. Hij verzette zich dan ook niet tegen Petra, die de gewoonte aannam stilletjes naar zijn kamer te komen als iedereen sliep. Ze was een heet beest geworden, met hangende borsten en keiharde tepels, schaamhaar aan de buik, en benen die zich doorlopend om de zijne vlochten, waarvoor hij doorlopend op zijn hoede moest zijn. Zijn vernedering werd

steeds completer: schaamteloos en soms op pijnlijke wijze greep ze hem in zijn kruis. Ze lachte omdat hij er geen haar had. Zijn ding maakte ze zo stijf, dat hij het gevoel kreeg dat hij uit zijn huid zou barsten, en ze bleef net zolang bezig tot hem een stekende pijn aan het einde van zijn lid trof. ‘Bah, 't is pis,’ fluisterde ze vol afschuw en veegde haar handen op zijn buik droog. Later werd dat gedeelte van de behandeling in ieder geval aangenamer. De vloeistof die hij afscheidde werd romig, zodat Petra ervan dronk. Verder veranderde er niet veel: ze perste een tepel in zijn mond en drukte de borst zo hard tegen zijn gezicht, dat Christiaan zich voorbereidde op een knal. Het was niet voldoende dat hij met zijn vingers in de glijmassa tussen haar benen zat, want ze wilde die opening ook op zijn lippen plaatsen. Het stonk en hij kon dan geen adem halen.

Ten slotte gebeurde het nadat ze zijn lid op de gebruikelijke manier tot paraatheid had gebracht, dat ze er bovenop ging zitten. ‘Ha, wat een klein ding,’ zei ze smalend. Toen liet ze zich naar voren vallen en begon als een razende te raggen op zijn buik. Enige tijd later bleef ze krachteloos liggen, hijgend.

‘'t Is vies,’ zei Christiaan.

‘Waarom?’ vroeg ze naar lucht happend, ‘als pappa en mamma het niet hadden gedaan waren wij er nooit geweest. Je vader vindt het trouwens helemaal niet vies, die dikke vetzak. Morgen zijn ze weer hier. Morgen komen ze weer. Dan komt hij weer bij me. Begrijp je dat? Dan ga ik net zo met pappa doen als met jou. Die vetzak is te dik om het zelf te doen, en jij bent te stom, wat dat betreft verandert er niet zo veel. Weet je wat die vethond voor 'n buik heeft? Zo'n buik, net een berg. En hij heeft een wrat op zijn grote teen.’

Christiaan lag die nacht doodstil in het donker te staren. Zijn zuster was gevaarlijk. Ze besmeurde zijn vader

als ze bovenop hem lag en zou ongetwijfeld hem besmeuren als ze op de puntbuik van de vader zat. Hij dacht dat hij alles begreep toen hij in zijn vader hetzelfde slachtoffer ontdekte als in zich zelf. Zijn lieve vader, die met zulke trefzekere bewegingen een muis kon opensnijden! Petra moest een gruwel zijn om hem te tiranniseren. Het was ontzettend, maar beide mannen moesten de waarheid onder ogen zien: ze werden beheerst door een monster.

Hij wachtte tot de volgende ochtend, tot Petra rechtstreeks uit bed het bad in ging. Hij kleedde zich aan en liep naar de garage, waar hij een hamer vond, alsof die er voor was klaargelegd. Hij voelde zich helemaal niet zenuwachtig. Rustig en vrij hard klopte hij op de deur van de badkamer.

‘Wie daar?’ riep Petra. Het geplas droop uit en verstomde. ‘Wat is er?’ riep Petra.

‘Doe open!’ vorderde Christiaan. Ze lachte en het geplas klonk op in volle sterkte. Daarna weer het uitdruipen en verstommen, een zachte bons op de vloer, nog zo'n bons, dan naderende voetjes, die aan het zeil kleefden door de vochtigheid. Toen trok ze de deur wijd open en daar stond ze, met een brede, harde glimlach en een glimmend naakt lijf. Ze zag de hamer meteen. Hij deed geen moeite hem achter zijn rug te verbergen. Ze sperde haar ogen open. Christiaan maakte aanstalten zich in beweging te zetten. Petra slaakte haar laatste kreet: zich omdraaiend wilde ze naar het andere eind van de badkamer vluchten, waar ze trouwens ook niet veilig zou zijn geweest. Door de wilde beweging gleed ze uit en haar hoofd dreunde tegen de badkuip, voordat ze languit op de grond zakte. In een sprong was hij bij haar, om een regen van hamerslagen op haar hoofd, later ook op haar borsten en vooral op de buik te laten neerkomen.

Alleen het moment waarop hij het lichaam vernielde, boezemde Christiaan later nog belang in, dat was een opwindend beeld. Verder was het een keten van taferelen zonder gevoelswaarde. Taferelen die er gewoon waren, als asbakken en vuilnisemmers. Wat Christiaan vooral trof, toen deze taferelen aan hem voorbij gingen op de eerste dag van Richards en Elise's gevangenschap, was de logica, de onafwendbare logica. Doordat híj het gedaan had was het logisch geworden.

X

Christiaan dacht aan de tevredenheid, waarmee hij nadat zijn zuster om het leven was gebracht, de komst van zijn ouders verbeidde en hij glimlachte vertederd. Hij herinnerde zich dat Roelof naar het station was om ze af te halen en dat Johanna hem vergezelde, omdat ze iets uit de stad nodig had. Ze waren met het oog op de boodschappen die gedaan moesten worden, vroeg vertrokken en zodoende duurde het een hele tijd voor hij hoorde dat mensen het huis betraden. Al die tijd zat hij op de rand van de badkuip voor zich uit te staren. Zijn handen, gezicht en kleren zaten onder het bloed. Hij was blij met wat hij gedaan had. Hij wist dat het goed was, ook voor zijn vader, hoewel hij geenszins een beloning verwachtte.

Toen de stem van zijn moeder tot hem doordrong, ging hij naar beneden. Het verbaasde hem dat hij de aandacht van zijn ouders trok, zodra hij bovenaan de trap verscheen. Zijn moeder sloeg de behandschoende hand voor de mond en vroeg stamelend wat er gebeurd was.

‘Petra,’ zei hij, met een gevoel van triomf omdat hij vanaf de trap op hen kon neerzien. Langzaam kwam hij enkele treden omlaag. Toen hij op ongeveer de helft van de trap was, bleef hij stil staan. ‘Ze is dood,’ zei hij.

Zijn vader vloekte binnensmonds, kalm, alsof hij die ontwikkeling had voorzien en zich bij de onvermijdelijkheid neerlegde. ‘Hou jij Roelof en Johanna in de keuken bezig,’ beval hij zijn vrouw, die wezenloos knikte. Daarna beklom hij resoluut de trap, met drie treden tegelijk. Hij scheen Christiaan, die hem volgde, vergeten te zijn en betrad de badkamer. Onbewogen nam hij de situatie op. Het verminkte lijk bekeek hij langdurig, om zich geen bijzonderheden te laten ontgaan. Ten slotte besloot hij de bad-

kamer af te sluiten. Toen had hij het lijk met nog geen vinger beroerd.

Christiaan moest zich omkleden en werd zorgvuldig gewassen. 's Avonds stuurde men Roelof en Johanna naar Vlissingen terug. Ze waren nauwelijks de deur uit of vader trok zijn colbertje uit, rolde de mouwen van zijn overhemd op, nam het vleesmes en ging Petra in de badkamer ontleden, waarbij Christiaan geboeid toekeek. De volgende dag begon de verbranding.

Diep in gedachten verzonken, met niets-ziende, uitpuilende ogen, strekte Christiaan zijn hand uit naar de kaas, die in een papiertje op de beschimmelde aardappeltas lag. Hij had al dagenlang last van pijnlijk tandvlees en opgezette voeten.

‘Geef ons ook eens wat schooier,’ riep Richard met een schorre stem. Geschrokken, terug in de werkelijkheid, trok Christiaan zijn hand terug. Hij was bang voor die Richard die hem geen moment met rust liet. Telkens weer was er die schorre stem, waaruit een enorme verachting sprak, die door de felle blik in de ogen bevestigd werd.

Overigens was de verwijdering tussen neef en nicht, die Christiaan niet had kunnen bewerkstelligen inmiddels tot stand gebracht door de natuur zelf. Aan het begin van de ochtend waren ze nog dikke vriendjes geweest. Hij bemoedigde haar, hoewel ze zich nu behoorlijk onder controle had. Van tijd tot tijd keek ze op zijn horloge om te vertellen hoe laat het was. Maar het moment dat de lichamelijke behoeften hun rechten eisten, was onvermijdelijk naderbij gekomen. Fluisterend had Elise hem bekend dat ze moest plassen.

‘Hee rare,’ riep Richard, ‘we moeten piesen. Je moet ons maar eens laten gaan. Dat spelletje van jou begint ons te vervelen, dat saaie puber-gedoe.’

‘Kan hij geen antwoord geven?’ vroeg Elise luid, toen het uitbleef.

Ze bedoelde het meer een uitdaging voor Christiaan dan als een vraag aan Richard, die gespannen het resultaat gadesloeg: een schichtige blik van de ontvoerder op het meisje, het aarzelend bewegen van de lippen, omdat hij iets wilde zeggen en er op het laatste moment de moed niet voor kon vinden.

‘Laat hem toch verrekken, dat stuk ongeluk. Laat het maar lopen!’ had hij Elise aangeraden, die verlegen te kennen gaf het dan maar te zullen ophouden. Niet lang daarna kon ze niet meer. Zo voorzichtig mogelijk schoof ze van Christiaan weg en toen ze de afstand voldoende achtte concentreerde ze zich op haar plassertje, er voor wakend dat haar bij de ontsluiting geen zucht van opluchting ontsnapte. Het was een vreemde gewaarwording: eerst het zalige geluk van de wijkende spanning in de blaas, de overgang met het warm worden van het broekje, daarna de afschuw voor de natte benen, waaraan niets te verhelpen was; de geringste beweging herinnerde haar aan het vocht dat ze had laten lopen.

Richard had wel in de gaten wat er gebeurde, maar zweeg en hield zich van de domme, niet uit kiene overwegingen, maar omdat hij zich zelf ook moest ontlasten en dat evenmin graag onder haar ogen deed. Hij wendde zich af, zodat ze de kringen niet kon zien, die in zijn broek schoten. Zo delfde hun verontwaardiging over de mensonterende behandeling het onderspit tegen de zorg te voorkomen dat de ander van de intieme vernedering getuige was. Daarna kwamen ze niet meer dicht bij elkaar, omdat de stank hen zou verplichten de waarheid, openlijk te erkennen.

Elise had trouwens de eerste schok verwerkt en zag de situatie nu niet meer zo somber in. Richard had haar er-

van overtuigd dat Christiaan ontzien, of tenminste met tact en overleg behandeld moest worden. Hij had daarvoor verstandelijke argumenten aangevoerd. Ze deelde zijn standpunt uit gevoelsoverwegingen: ze wilde Christiaan negeren om niet aan hem te hoeven denken, om hem te kunnen vergeten en niet met de waanzinnige toestand waarin ze verkeerde, geconfronteerd te worden. Het was ongetwijfeld beter om de zaken te aanvaarden zoals ze waren. Ze wilde zich niet kwellen met zorgen. Het was nu in de eerste plaats belangrijk de realiteit te omzeilen, de honger en de pis geen aandacht te schenken. Zo kwam bij haar op de eerste plaats het afweermiddel dat het maar een droom was, daarachter stond het vertrouwen in Richard die wel voor een oplossing zou zorgen en ver, bijna onbereikbaar ver lag de angst om vermoord te worden, de hongerdood te sterven door toedoen van een halve idioot.

Ze mijmerde urenlang over Amsterdam en over het bedrijfje waar ze nog twee-en-een-halve-week werken moest en men haar mogelijk de volgende dag zou missen, niet omdat ze ontvoerd was, maar om vage, in ieder geval niet angstaanjagende, redenen. Ze trachtte zich die vage redenen concreet voor de geest te halen en ze fantaseerde over vertraagde treinen. Het was een eenvoudige opzet: de treinen konden niet rijden omdat de wissels waren vastgevroren. De metalen stem van de stationsomroeper verkondigde in de wachtkamer, waar verkleumde reizigers samendromden, dat het onmogelijk was Amsterdam die avond nog met de trein te bereiken. Ze keek Richard aan, die zijn arm om haar heen geslagen had. Hij lachte en zei laconiek dat ze dan maar naar zijn kamer moesten gaan. Zijn houding, zijn voorstel verzoende haar geheel met het lot. Ze schrok. Meneer Wilson zou het smoesje nooit geloven, want het was voorjaar en het had al een maand niet meer gevroren. Dat een spoorwegongeluk de lijn geblok-

keerd had zou hij evenmin aanvaarden, omdat hij in dat geval wel van het ongeluk gehoord zou hebben (radionieuwsdienst) en bovendien omdat het in dergelijke gevallen de gewoonte is bussen voor het vervoer van de reizigers in te zetten.

Ten einde raad besloot ze maar af te zien van een wettige verhindering. Er konden zich ook gevallen voordoen, waarin meneer Wilson haar verzuim niet zou billijken, maar die voor haar zelf wel aanvaardbaar waren. Ze kon bij voorbeeld verliefd worden, in een onstuimige liefde ontsteken, die geen uitstel gedoogde. Die mogelijkheid was niet geheel denkbeeldig. Het kon zo gaan, dat ze in de trein een knappe, op het oog sympathieke jongeman zag, die zijn jas aan het haakje hing en een boek uit zijn tas nam. Naast hem zat niemand en de plaatsen tegenover hem waren ook nog vrij. Haar besluit was snel genomen: het was natuurlijk niet erg elegant om als meisje tegenover een jongen te gaan zitten, van wie redelijker wijs een flirterig optreden verwacht kon worden, maar als ze haar toevlucht ergens anders zocht, liep ze het risico dat ze werd ingesloten door een aantal dienstplichtige soldaten, wier grapjes en verhalen zij verafschuwde.

‘Is deze plaats nog vrij?’ vroeg ze dus aan de jongen, die juist zijn tas in het bagagerek zette. Hij reageerde niet met een lomp geknik, of met een grommend ‘jawel,’ maar draaide zich naar haar toe met een vrolijke glimlach en een luchtig, maar niet onverschillig ‘Natuurlijk’. Zijn ogen waren recht op de hare gericht en in die ogen dansten nog juist niet beledigende lichtjes, zo van ‘kom maar gauw, ik zie ook graag een leuke meid’. Hij was erg grappig. Zodra ze tegenover elkaar zaten begon hij belangstellend haar benen te bekijken. Ze trok de rok zedig naar de knie. Hij had plezier om het nietszeggende gebaar en liet dat duidelijk merken.

Ze stak een sigaret op, miste de asbakjes en ontdekte dat de coupé niet roken was. Blozend doofde ze het vuur onder haar schoen. Ze prutste de sigaret weer in het doosje en voelde zich ontzettend belachelijk omdat hij door haar onhandigheid op verschillende plaatsen brak. ‘Ja, het is hier niet roken,’ zei de jongen. ‘Anders had ik er ook al lang een opgestoken.’

‘Jammer,’ vond Elise.

‘Wat zeg je?’ Hij kwam naar voren om haar beter te kunnen verstaan. Het trof haar dat hij haar tutoyeerde.

‘Jammer,’ herhaalde ze krachtig.

‘Rook je veel?’ Zo begon een gesprek dat met ontzettende excessen in bed eindigde. Hij was student en ze hadden aan de nacht niet voldoende. Tot diep in de ochtend gingen ze door. Keer op keer nam hij haar. Ze schrijnde van binnen en was verder gevoelloos. Met een werktuigelijk behagen onderwierp ze zich. Ze was vreselijk moe maar bevredigd en vroeg niet naar de toekomst, die niet ter zake scheen.

Opeens drong zich de overeenkomst aan haar op, tussen het krioelen in bed met de student, en dat met de vertegenwoordiger die haar had ingewijd. Ze schudde het hoofd om het beeld te verdrijven maar het mocht niet baten. De fantasie over de jongen uit de trein stierf een smadelijke dood. Niets kon de vernedering ongedaan maken. Ze huiverde en wenste dat ze niet bestond. Alleen haar neef Richard was als geliefde aanvaardbaar: soms hard, maar altijd eerlijk en loyaal. Ze wist dat hij van haar hield en ze wist eveneens dat zij van hem hield. Ze was niet voor niets naar Arnhem gekomen.

Door ziekte kon ze gedwongen zijn bij hem te blijven. Ze leefde zich helemaal in. Hij voelde haar pols en ze ontwaarde dat hij vochtige ogen had, zo greep haar lijden hem aan. Een prettige warmte doorvloeide haar en nu

werden haar eigen ogen vochtig van het tedere geluk.

‘Geef ons ook eens wat schooier!’ riep Richard. Hij ergerde haar. Hij had zelf gezegd dat ze Christiaan voorzichtig moesten behandelen en nu greep hij iedere gelegenheid aan om iets hatelijks te zeggen. Hij verstoorde haar dromen en bracht haar terug in de bedreiging van het waken. Als ze over hem peinsde was hij een fijne jongen, echt iemand om smoorverliefd op te zijn, maar zijn huidige gedrag dreigde die voorstelling te vernietigen. Hij leek wel brutaal, aanmatigend en eigengereid. Het deed bepaald lomp aan, dat hij zich onder deze omstandigheden zo weinig aan haar gelegen liet liggen. Hij kon Christiaan toch ter wille van haar rust ontzien?

Christiaan zei tegen Richard dat hij geen eten kreeg. Hij beschouwde Richard nu als dé gevangene. Elise was alleen belangrijk in zoverre ze een vrouw was, met Richard vielen er zaken te regelen. Richard was een echte vijand. Hij haatte Richard, omdat die zijn bek niet kon houden, omdat die hem dreigde te overvleugelen. Donders goed begreep hij dat de ander vocht voor zijn vrijheid en nergens anders voor. Het was puur eigenbelang dat hem in staat stelde zo zelfbewust op te treden. Nee, zijn eigen drijfveren stonden op een veel hoger peil.

Eigenlijk voelde Christiaan zich vredig. Het gedrag van Richard stoorde hem, maar hij was er nog niet goed bij met zijn gedachten. Die grasduinden in het verleden. De ontdekking dat de moord op zijn zuster en de moord op Bukjes, logische consequenties van zijn bestaan waren, betekende een enorme opluchting voor hem. Het was zo geruststellend dat alles wat hij deed vanzelfsprekend was. Wat wilde hij nog meer? Weg met dat krankzinnige zoeken naar de betekenis, naar God. God was de dingen, de gebeurtenissen zelf. God zat niet in het leven, niet boven het leven, onder, achter, voor het leven, God wás het le-

ven. Het was zo simpel: Er werden helemaal geen eisen aan hem gesteld. Hij hoefde alleen maar te bestaan dan was hij al goddelijk genoeg.

Dat nam echter niet weg dat hij voor Richard op zijn hoede moest zijn. Hij diende ervoor te waken dat hij zich niet door zijn opgewektheid liet meeslepen en het tweetal bevrijdde. Misschien was dit juist het wapen van de gevangenen. Zij bespeelden zijn gevoelens als een muziekinstrument. Ze maakten hem naar believen belachelijk en gelukkig. Hij kon niet goed overzien in hoeverre hij onder hun invloed stond. Er was slechts één houvast: zolang ze geboeid bleven, gebeurde er niets dat onherroepelijk was.

Richard haatte Christiaan met alles wat hij aan haat kon opleveren. Hij begreep dat hij zich geen twijfel kon veroorloven. Iedere aarzeling of Christiaan niet een arme drommel was die zijn medegevoel verdiende, kon funest zijn. Hij kende nu slechts één belang, zijn eigen belang, dat toevallig samenviel met dat van Elise, waarvoor hij overigens ook geen greintje sympathie kon opbrengen. Alle niet ter zake doende overwegingen waren een stapje in de richting van de dood. Zijn haat maakte dat hij zich voelde als een brok staal, een onbuigzaam, bijna onvernietigbaar stuk staal.

Het was nog lang geen tien uur toen hij tot het inzicht kwam dat ze zich op dat tijdstip niet in vrijheid zouden bevinden. Het kwam niet als een verrassing maar het maakte hem verbeten. Hij was vastbesloten te vechten en zich te verdedigen met alle energie en wapens die hij kon opbrengen. Per slot van rekening was die Christiaan ook maar een zak. Met een heerlijke voldoening dacht hij terug aan het incident waarbij hij hem tweemaal tegen de benen had getrapt. Hij zag zijn voeten nog uitschieten. Het resultaat was een jammerende Christiaan die naar zijn hoek struikelde. Gnuivend wenste Richard dat hij zich nog-

maals binnen zijn bereik zou wagen. Dan zou hij hem genadeloos aftuigen.

Hij was van mening dat de situatie geen overdenking meer vereiste. Na de eerste schermutselingen waren de rollen wel verdeeld. De zijne berustte op een vastberaden inzet. Christiaan was een dwaas, dat was duidelijk, en hij was nauwelijks gevaarlijk. Hij was gemakkelijk te intimideren en gauw van streek. Het moest een vrij eenvoudige opgave zijn, zijn moreel zodanig te ondermijnen dat hij zich gewonnen gaf. De rechter moest het dan maar verder uitzoeken. Hij zou er geen hapje minder om eten als Christiaan tot een tiental jaren gevangenisstraf veroordeeld werd (een belachelijk zware straf voor het ontvoeren en mishandelen van twee mensen, dat begreep hij ook wel). Wanneer Christiaan dit grapje met anderen (geen kennissen van hem) had uitgehaald, zou Richard hem verdedigd hebben. Nu kon hij zijn bloed wel drinken.

Hij liet zich niet van de wijs brengen door de kleine hapering waarvan hij zich vaag bewust was. Hij kon zich namelijk geen concrete voorstelling meer vormen van het moment van bevrijding. De procedure stond hem helder voor de geest, maar het resultaat hing in de mist. Zuiver gesteld lag het probleem zo: was zijn houding een gevolg van een nuchter berekende kans op een ontsnapping of vond hij in de houding op zichzelf bevrediging, was het nu zijn primaire behoefe om te haten en kwam de afloop van het avontuur op de tweede plaats? Met een dierlijke zekerheid wist hij dat hij moest handelen zoals hij deed.

De honger had niet veel invloed op hem. Hij voelde zijn maag wel, maar dat maakte hem niet bang, terwijl de honger nu juist het enige was, dat zijn nicht van streek bracht. Met het plas-probleem had ze afgerekend door zich ten opzichte van Richard te wapenen met onverschilligheid. Het bezorgde haar zelfs een soort genoegen, als ze de stank

rook die ze verspreidde. Dat was haar wapen tegen zijn rot-opmerkingen. Overigens bestreed ze alleen Richard zoals die zich op het ogenblik ontpopte, de Richard van haar herinnering kreeg ze steeds inniger lief. In de tijd dat ze nog bij hun oma kwamen, had hij zo'n aandoenlijk opgewonden gezichtje wanneer ze voorzichtig over de sex praatten. Ach jee, het was zo'n dotje. Alles wat ze aan liefde, warmte en geborgenheid te bieden had, was de herinnering aan hem toegewijd.

De honger zat haar danig dwars. Na verloop van tijd verstoorde haar knagende maag zeker zo vaak haar rust, als het schorre stemgeluid van Richard. Ze vond het niet zo erg meer dat de vertegenwoordiger haar achter de toonbank van haar maagdelijkheid had ontdaan. Ze liet de hele gang van zaken de revue passeren, zonder dat ze zich akelig voelde worden. Het riep zelfs een zekere wellust in haar wakker. Huiverend van genot stelde ze zich voor hoe ze haar benen zou openen om Richard (die ze automatisch weer als de onschuldige knaap zag) te leren naaien. In mijn vagina kun je zwemmen, dacht ze.

Richard dacht aan Simonet en maakte zich verwijten omdat hij geen bloemen voor haar gekocht had. Dat was toch wel het minste dat hij had kunnen doen om haar te tonen dat hij haar niet vergeten had en om haar te troosten voor het werk dat ze de hele dag had gedaan. Het kwam als een schrijnende onrechtvaardigheid voor, dat zij het meeste werk moest verzetten als bijna iedereen vrij had. Er was geen aanvaardbare verontschuldiging voor zijn nalatigheid. Hij had gewoon niet meer aan de bloemen gedacht!

Elise herschreef in gedachten haar brief aan haar ouders, waarin ze uiteen zette, waarom ze dit week-end niet naar huis kwam. De brief werd woord voor woord dezelfde als die ze in werkelijkheid verzonden had. Het wa-

ren belangrijke woorden, woorden met een magische betekenis. Iedere zin stond in het licht van het grote geheim dat ze moest verbergen.

Richard keek voorzichtig over zijn schouder naar Elise. Toen hij zag dat ze met haar rug naar hem toe lag, begon hij haar op zijn gemak te bespieden. Haar gestalte was nietig, wat geaccentueerd werd door de magere handen die uit de boeien staken (hij realiseerde zich dat zijn handen op precies dezelfde manier op de rug bevestigd waren. Hij had al een tijdje niet meer aan zijn handen gedacht). Het modieuze, blauwe manteltje dat ze droeg maakte haar belachelijk. Het was trouwens helemaal een belachelijke toestand, want ook hij droeg een jas. Het gaf altijd een vreemd gevoel, binnenshuis een jas te dragen, maar hier voegde zich daar de zinloosheid nog bij van het dragen van zondagse kleding, ter gelegenheid van een gewelddadige ontvoering.

Doordat hij zich met kleren bezig hield, schoot hem opeens een voor Elise hoogst onflatteuze, herinnering te binnen. Een van haar bekentenissen uit het oma-tijdperk betrof de bed-avonturen in haar meisjestijd. De meest schokkende was wel die, waarin ze verteld had, dat ze op twaalfjarige leeftijd met zich zelf ‘korsetje verkopen’ speelde. Onder de dekens had ze dan een winkeltje in korsetten, die werden verkregen door het gebruiken van één pijpje van een onderbroek. Als klant paste ze de broekjes door beide beentjes in die ene pijp te wringen, terwijl ze als verkoopster de waar aanprees: ‘Dit is een mooie mevrouw, deze zit prachtig strak mevrouw, wilt u die niet proberen mevrouw? Ik zou het maar doen als ik u was.’ Soms, als ze haar dijtjes krachtig samenkneep om een van de korsetjes te kunnen passen, kreeg ze zo'n lekker gevoel tussen de benen.

Destijds, toen de bekentenis gedaan werd, vond Richard

dit al te ver gaan en nu maakte het verhaal haar in zijn ogen helemaal onmogelijk. Werktuigelijk trok hij achter haar rug zijn neus voor haar op.

Ondertussen overwoog Elise wat haar te doen stond voor ze naar Arnhem verhuisde. Ze moest beginnen met haar spullen te sorteren en een schoonmaakje te houden. Op vrijdagavond was mevrouw Pitters altijd weg en dan kon ze naar believen lawaai maken. Ze deed haar oudste rok aan en een truitje dat minder oud, maar zeker zo versleten was. Daarna bond ze een doek om haar hoofd. Ze haalde de oude kranten onder haar bed vandaan en een aantal jampotjes, make-up flesjes, een paar schoenen, alles overdekt met grote stofvlokken. Ze nam de stofzuiger van mevrouw Pitters uit de gangkast en liet de machine loeien, nadat ze kachel, schoorsteen, vensterbanken en boekenplanken, de radio, het schilderij, de plinten en het theekastje, met een doek had afgenomen. Hijgend van inspanning maar tevreden met zich zelf, wreef ze het mondstuk van de stofzuiger stevig over de vloerbedekking en er was geen hoekje zo klein dat ze het vergat. Daarna moest ze de matjes nog uitslaan...

Het borrelen van haar maag riep haar tot de orde. Dat was de zoveelste keer nu al. Het dreef haar tot wanhoop en dat terwijl Christiaan bezig was het brood dat hij die zaterdag uit de bakkerij gehaald had, uit de tas te halen.

Ze richtte zich op en bedacht dat ze hem niet moest tutoyeren als ze hem aansprak. ‘Mag ik ook een hapje van u? Ik voel me niet goed.’

Christiaan wierp schichtig een blik op haar en schudde het hoofd, al voordat ze was uitgesproken. Het bleef een ogenblik stil. Ik had veel meer van haar moeten houden, dacht Richard over Simonet. De stand van zaken in de anatomie schoot hem te binnen en veroorzaakte een kort maar hevig gevoel van benauwdheid. Daarna dacht hij aan

het gevangenisleven van Bert en nam zich voor een aantal vragen te prepareren zodra de broodkwestie met Christiaan was geregeld. De anatomie liet hem geen rust. Vooral voor Simonet wilde hij niet graag doubleren.

Hij registreerde eveneens de hoofdschuddende ontvoerder. ‘Geef dat meisje een stukje brood. Doe niet zo beroerd.’ Zijn inmenging had geen ander resultaat dan dat Christiaan nu tegen beiden het hoofd schudde, in plaats van alleen tegen Elise.

‘U hoeft maar een klein stukje brood te geven. Ik ben misselijk van de honger. We hebben u toch niets gedaan?’

Richard nam zijn nichtje op. Een diepe bleekheid deed haar gezicht aanzienlijk magerder schijnen dan een etmaal tevoren. Ze had blauwe wallen onder de ogen. Hij kon zo gauw niets bedenken om haar zijn minachting te laten blijken. Er waren belangrijker zaken aan de orde. Ze moesten Christiaan bevechten.

‘Geef dat meisje iets te eten,’ zei hij, ‘zie je niet hoe slecht ze er uit ziet?’

Christiaan aarzelde. Hij wist dat meisjes zwakker waren dan mannen. Instinctief voelde hij dat het voordelig kon zijn, haar te ontzien. Het zou haar compromitteren en haast onmerkbaar tegen Richard opzetten.

‘Laat hem maar,’ raadde Richard zijn nicht, ‘hij weet niet wat hij doet. Probeer het nog even uit te houden.’

Elise fronste ongeduldig de wenkbrauwtjes. Het scheelde niet veel of ze had gezegd dat hij zich met zijn eigen zaken moest bemoeien.

‘Jij mag niet tegen haar praten.’ Behoedzaam sprak Christiaan zijn woorden uit.

Elise haakte onmiddellijk op die opmerking in. ‘He toe, Richard, beloof hem dat je niet meer tegen mij zult praten, dan krijg ik tenminste te eten. Ik sterf bijna van de honger.’

Richard trok onverschillig zijn schouders op. ‘Dat wil ik best beloven,’ zei hij.

‘Ziet u, hij belooft het! Hij zal niet tegen mij praten voortaan. Krijg ik nu brood?’

Christiaan nam wat brood en liep naar haar toe, terwijl hij zich afvroeg of hij er wel verstandig aan deed en in welke hindernis hij kon lopen. Het stuitende tafereel bracht Richard buiten zich zelf. Met een kreet wierp hij zijn voet naar voren. Christiaan bevond zich echter buiten zijn bereik en week nog verder terug.

‘Richard,’ krijste Elise, ‘je verpest alles.’

‘Hou je bek, vuile hoer,’ snauwde Richard.

‘Ohoo,’ riep ze verontwaardigd.

‘Als je niet zo'n stomme hoer was, was je niet naar Arnhem gekomen! Dan lagen wij hier niet! Snap je dat, lelijke snol?’

Deze uitbarsting leidde de aandacht af van Christiaan, die daar blij om was. Men verwachtte geen reactie van hem, zodat hij zich op de matras terugtrok, vanwaar hij de bekvechtende neef en nicht bekeek. Het nauwelijks toereikende lamplicht deed hen kilometers ver weg lijken. Ze moeten toch dood, dacht hij, bijna zonder emoties (het kerstkonijn wordt ook niet geslacht omdat men het haat). Ik ga ze vernielen, ik vind het nu eenmaal fijn om te vernielen, en het is nodig ook. Ik ben ten slotte een beetje vernielzuchtig, mijmerde hij tevreden.

Toen hij zolang had wakker gelegen, dat de anderen in slaap begonnen te sukkelen, kwam Christiaan op het idee te masturberen. Hij besefte niet dat zijn gehijg tot iemand kon doordringen, die er de juiste conclusies aan verbond. De klap van het ‘ga je lekker?’ van Richard kwam daardoor des te harder aan. Hij verstijfde en het verbaasde hem dat de afstraffing niet werd doorgezet. Langzaam ont-

spannen, kwam hij tot de slotsom dat Richard nu snel om het leven moest worden gebracht. Bepaalde dingen moesten gebeuren, net zoals masturberen. Hij was nu eenmaal z'n hele leven een moordenaar geweest. Sommige mensen hadden een andere roeping en werden melkboer.

Hij wachtte geduldig tot Richard sliep. Toen nam hij de stoelpoot die onder de dekens, naast de matras, lag. Hij sloop naar zijn slachtoffer en sloeg zonder te dralen toe: het dikke uiteinde van de knuppel trof Richard tegen het voorhoofd.

Elise vloog gillend overeind, schoof tegen de muur, huilde met open mond en sloot de ogen eerst na de volgende twee slagen. Christiaan deed zijn werk grondig. Hij zweette toen hij ermee ophield, met slap neerhangende armen, uitgeput, keerde hij zich naar Elise, die onmiddellijk nee, nee begon te schreeuwen, wanhopig trachtend haar hoofd te beschermen, door het tegen de wand te drukken.

Christiaan was eigenlijk niet van plan haar ook te doden, maar nu ze dit kennelijk van hem verwachtte, aarzelde hij niet en sloeg.

Nadat hij op de matras had liggen uitblazen kreeg hij weer belangstelling voor de lijken. Hij maakte ze los en rolde Richard op de buik. Met Elise hield hij zich langer bezig. Hij kleedde haar onhandig uit en bedekte met haar kleren zowel haar eigen hoofd als dat van haar neef. Toen ze naakt was, trok hij voorzichtig de benen uit elkaar. Zorgvuldig, eerbiedig liet hij zijn ogen gaan over de dode, maar vrouwelijke schaamdelen. Toen voelde hij de spanning in zijn broek barsten en het vocht zijn buik raken. Toen die druk eenmaal geweken was bedacht hij zich niet lang en sjorde haar op zijn schouders dat het hoofd op zijn rug hing. Hij beklom alle trappen en hield haar bij de billen

vast. Hij stond niet lang stil bij het feit dat hij de sleutel van Bukjes' kamer miste en vlijde haar neer op de vloer van het kamertje ernaast. Daarna volgde Richard dezelfde weg. Christiaan sloot de kamer af en wierp de sleutel uit het raam omhoog, zodat hij hem op de dakpannen hoorde kletteren. Het was nacht.

Het beeld van het blote lijf van Elise liet hem niet los, maar hij was veel te gelukkig om zich ernstige verwijten te maken over het wegwerpen van de sleutel. Een zeldzaam vertrouwen in zich zelf en alles buiten hem doorgloeide zijn lichaam. ‘Vrouwen zijn heerlijke wezens,’ verzuchtte hij tegen zijn ouders, en zijn zusje die hij heel nabij wist. Het najagen van hersenschimmen had hem gelouterd. Nu had hij met alles vrede. Het leven had niet meer geheimen dan een lucifersdoosje en was evenmin van meer belang. Het speet hem alleen dat hij er op dit moment niet kon uitstappen. Hij kon zich niet voorstellen dat hij nog gelukkiger kon worden dan hij nu was en zag op tegen de tijd die hij in het leven nog voor de boeg had, want daarin konden zijn verworven zekerheden alleen maar gevaar lopen.

Misschien was het dus maar gelukkig voor Christiaan dat het einde zoveel vlugger kwam dan hij verwacht had. Na de dood van Richard en Elise liep hij zich twee dagen te vervelen. Hij had er geen idee van wat hij kon gaan doen: in moorden had hij geen zin meer en alle andere zaken waar een mens zich mee zoet kon houden waren voor hem nooit van belang geweest. Tegen denken verzette zich zijn hele lichaam.

Inmiddels waren er ontwikkelingen gaande die zich ver aan zijn waarneming onttrokken maar van beslissende betekenis bleken te zijn. Het verdwijnen van Bukjes, Richard en Elise was natuurlijk niet onopgemerkt gebleven en de

politie had ontdekt dat op de betreffende avonden bij de plaatsen waar Bukjes' brommer en Elise's tas waren gevonden, een kleine rood-witte auto was gesignaleerd. Men stond enigszins vreemd tegenover deze ontvoeringen. Er werd dag en nacht aan gewerkt: heel wat automobilisten werden lastig gevallen, ontzettend veel berichten verschenen in de krant en er werd afschuwelijk veel gegist en gescholden door de bevolking, voordat de goede tip binnen kwam; een bedremmeld keuterboertje vertelde dat hij bij de Grindakker wel eens een rood-wit wagentje gezien had.

Toen de politie het huis omsingeld had en de eerste agenten door de ingetrapte deur naar binnen gingen, verbleef Christiaan niet in zijn schuilplaats maar in de kelder. Er schoten tientallen gedachten door hem heen toen hij voetstappen boven zich hoorde, maar hij wist zich tijdig uit zijn verdoving los te rukken en rende de gang in. Hij trok aan de hendel en toen het paneel naar zijn zin niet snel genoeg dicht ging trok hij er nog eens aan, en nog eens, ten slotte hing hij er met zijn hele gewicht aan en op dat moment brak er iets. Het paneel was gesloten en hij zat op de grond, met een ijzeren staaf, die van een handvat was voorzien, tussen zijn vingers. Voorlopig maakte hij zich daarover echter geen zorgen. Hij drukte zijn oor tegen de wand en luisterde, terwijl het hart hem in de keel klopte.

Politiemensen vonden drie gruwelijk verminkte lijken, maar van de dader geen spoor. Bij het onderzoek in de kelder werd in de muur van de drankkast een losse ijzeren pen ontdekt. Er naast verdween een electriciteitsbuis in de wand, maar dat zette niemand aan het denken. Na de eerste dag volgde een tweede en een derde van nauwgezette speurtochten in het huis. Echter zonder resultaat.

Christiaan had zich met zijn dekens en met de voedseltas-

achter het paneel geïnstalleerd en peurde een diep genot uit de geluiden die onbekenden van tijd tot tijd aan de andere kant veroorzaakten. Hij besefte pas dat al die geluiden voorgoed waren verstomd (al dagen en dagen geleden) toen hij door zijn voedselvoorraad heen was. Toen ook pas besefte hij iets van zijn toestand, het huis was verlaten, het was aan zijn verval overgelaten en hij zat in de kelder opgesloten. Als een nerveuze hond, snuivend en trillend, zocht hij de hendel op en begon er als een razende mee naar het gat te prikken waar het was afgebroken. De ruimte tussen hem en het plafond leek in het donker geweldiger dan die van het heelal. Telkens sprongen brokjes aarde in zijn gezicht of langs de arm de mouw in.

Soms moest hij rusten maar zodra zijn energie weer enigszins toereikend was begon hij te dansen als een aap, het stuk ijzer omhoog houdend. Dan weer kreunde hij en dan weer stootte hij een schor gekrijs uit. Gedurende deze uren leed hij het meeste onder zijn honger en kwam zelfs de herinnering in hem op aan de goede tijd dat Bukjes en Richard en Elise er nog waren. Dan stroomden de tranen hem over de wangen. Was het allemaal wel echt gebeurd en waarom was het gebeurd? Hij wist het niet. Hij wist alleen dat hij dreigde te sterven van verdriet en dat hij gekweld werd door honger. Hij wilde niet sterven. Hij had nog iets te doen, hij zocht nog, hij had nog een boodschap in het leven, hij had nog iets goed te maken.

Later sleepte hij zich naar de schuilplaats, waar het donker was. Hij trachtte zijn schedel tegen een der wanden kapot te beuken, maar dat deed zeer. Uitgeput lag hij op de matras. Zijn houding was ongemakkelijk maar hij had geen energie om er iets aan te veranderen. Ten slotte hechtte zijn blik zich aan de plaats in het duister waar hij zich voorstelde dat de lamp hing. In zijn gedachten zag hij een gladde draad, die stevig genoeg was om het gewicht

van zijn lichaam te dragen. Terwijl zijn ogen star op hetzelfde punt gericht bleven, troostte hij zich met het voornemen op te staan en zich te verhangen, zodra hij een beetje was uitgerust.